

Slikar Matija Koželj (1842-1917).

Priobčuje VIKTOR STESKA.

V Kamniku je umrl 26. februarja 1917. slikar Matija Koželj. Svoje življenje je kratko popisal za list „Ljubitelj krščanske umetnosti“, 1914, str. 68—70.

Ker je po umetnikovi smrti težko nabirati podatke o njegovem življenju in delovanju; ker je ustno izročilo redkokdaj popolnoma čisto in zanesljivo in se resnici rado primeša kaj izmišljenega in pretiranega, je pisec teh vrstic rajnemu slikarju večkrat prigovarjal, naj svoje življenje podrobno opiše in tudi našteje vsa svoja dela. Ko sva se po zimi leta 1916/7. zadnjikrat videla, mi je povedal, da je z avtobiografijo že pričel in upa, da jo kmalu dogotovi. Ko sem izvedel o njegovi nenadni smrti, sem njegove domače pismeno vprašal, kaj je z njegovim življenjepisom. Za odgovor sem dobil pričujoči spis, ki ga tu objavljam, v obliki, kakor sem ga prejel, pod črto pa dodajam dopolnilne in pojasnilne opazke.

I.

„Rojen sem bil dné 7. svečana 1842. v Vesci, župnije Vodice na Gorenjskem. Moj oče Pavel Koželj je imel poleg kmetije tudi kupčijo s platnom in je bil do stokrat v Trstu. Moja mati je bila Marija rojena Keržič. Doma smo imeli lepo posestvo. Otrok nas je bilo šest, jaz sem bil najmlajši.

Veliko veselje sem imel do risanja, kakor tudi moji trije bratje; a na kmetih je težava, ker mora že otrok pomagati pri delu. Že v šestem letu sem pričel risati. Ko sem izpolnil sedmo leto, sem bil v Ljubljani pri sv. birmi. Kar sem tam videl, cerkve in škofa Antona Alojzija Wolfa, me je tako očaralo, da sem, ko sva prišla z botrom domov, sedel za mizo ter pričel risati Ljubljano in stolno cerkev zopet zase. To mi je napravilo večje veselje, kot vse, kar mi je boter podaril.

Imel sem zelo dobre in pobožne starše. Z materjo sem šel večkrat na Šmarno goro in k sv. Luciji na Skaručino. Tu so me najbolj zanimale slike na stropu. Tedaj sem naslikal za domačo hišo jaslice, pastirce, sv. Tri kralje, božji grob in kako postajo križevega pota. Najrajši bi vse prerisal, kar sem kje videl. Moj brat Jernej¹⁾ se je šolal v Ljubljani; prinesel mi je vedno svinčnikov in papirja in enkrat celo zgodbe sv.

¹⁾ Jernej Koželj je bil pozneje črkostavec pri Kleinmayrju v Ljubljani. (Prof. Anton Koželj).

pisma s podobami. To je bilo veselje! Mnogo teh slik sem prerisal in povečal. Imel sem pa tudi kritika; moj oče je imel zelo bistro oko in me je vedno opozarjal na napake.

L. 1850. je prišel v Vodice za kaplana g. Mihael Peternel²⁾. Ko je bila bera po fari, je moj oče temu gospodu pokazal moje risbe. Ta se je močno čudil mojim posnetkom, me prijel za glavo ter me skoraj od tal vzdignil ter rekel: „Ali znaš že tako risati?“ Povabil me je za nedeljo k sebi, da mi bo dal kakih uzorcev. Komaj sem pričakoval omenjega dne. Dobil sem predloge mest, vojakov ter barve; to je bilo nekaj novega zame in silno sem se prizadeval, da napravim kaj čednega.



Koželj v moški dobi.

V šolo sem hodil v Vodice. Poučeval nas je g. Peternel poleg verouka tudi v branju in pisanju, ker takrat še ni bilo učitelja. Pri Peternelu sem opravil tudi prvo sv. obhajilo.

L. 1852. se je g. Peternel preselil v Ljubljano kot profesor in začasni vodja c. kr. nižje realke. Obiskal sem ga večkrat.

L. 1859. sem že na novo poslikal domačo vaško kapelo z oljnato barvo. Vaščani so bili zadovoljni s tem mojim prvim delom na zid; plačali so mi 8 gold.

L. 1860. je šel moj oče v Ljubljano k nekemu slikarju, da bi me sprejel, ker je trdil, da slika tudi po

cerkvah. Zvedel pa sem, da je le sobni slikar; zato nisem šel k njemu. Hoteli so me dati tudi k nekemu pasarju, a to opravilo me ni veselilo.

Šel sem radi tega k profesorju Peternelu; pokazal sem mu svoje zadnje risbe in poslikane kopije. Čudil se je mojemu napredku ter rekel, da vse pokaže profesorju Oblaku³⁾, češ, da me morda sprejme v risarsko

²⁾ Mihael Peternel, roj. 22. novembra 1808. v Lanišču v župniji Novi Oslici, se je šolal v Idriji, v Gorici, Celovcu in Ljubljani, kjer je bil l. 1835. posvečen v duhovnika. Služil je kot kaplan na Dobrovi, v Moravčah, Poljanah, v Šmartnem pod Šmarno goro in v Vodica (1850—1852.). L. 1851. je napravil izpit za naravoslovno stroko za nižjo realko. L. 1852. je postal začasni vodja tedaj ustanovljene nižje realke v Ljubljani. Ko je prišel stalni ravnatelj l. 1860., je postal profesor. kar je ostal do vpokojenja l. 1874. Umril je l. 1884. Cf. Dr. Jos. Jul. Binder, K. k. Staats-Oberrealschule in Laibach, str. 111—116.

³⁾ Joahim Oblak, roj. v Ljubljani l. 1817., je bil profesor risanja na ljubljanski realki od 19. jul. 1852. do svoje smrti 15. marca 1865. Dr. Binder, l. c. 169.

šolo na realki. Po pregledu teh risb sem bil res sprejet v omenjeno šolo. V začetku l. 1860. sem že pričel risanje po pravih navodilih. Ker sem čas dobro vporabljal, sem hitro napredoval, tako da sem se v vseh strokah izvežbal. Profesorja Peternel in Oblak sta me zelo podpirala.

V tem je bil na realki nastavljen nov vodja Rudolf Schnedar⁴⁾. Tudi ta je moje risbe zelo pohvalil ter mi obljubil, da mi bo pomagal, da pridem na akademijo. Žal, da je prezgodaj umrl.

K profesorju Peternelu sem zahajal prav pogostoma. Poučeval me je tudi v pisavi in v kemiji. Seznanil sem se tudi s pokojnim pokrajinskim slikarjem Karingerjem⁵⁾ in slikarjem Mihaelom Stroyem⁶⁾; pri obeh sem marsikaj pridobil.

Pokojni ravnatelj Schnedar je preskrbel realki mnogo predlog in modelov, kar je posebno meni dobro došlo. Risal sem tudi portrete po naravi osebam iz boljših ljubljanskih rodbin. Dne 25. julija 1862. sem dokončal svoj uk v Ljubljani. Skušal sem večkrat dobiti kako podporo za nadaljevanje svojih študij; pa bilo je vse zaman.

L. 1863. sem slikal⁷⁾ nove kapelice na Kalvariji v Kamniku. Tu sem se seznanil s kaplanom J. Pucherjem⁸⁾, ki je imel veselje do umetnosti in me je pri delu na marsikaj opozoril.

⁴⁾ Rudolf Schnedar, roj. 1828. v Brnu na Moravskem, je bil ravnatelj na c. kr. nižji realki v Ljubljani, od l. 1860. do 1862., ko je doma v Brnu umrl. Dr. Binder, l. c. 116—118.

⁵⁾ Anton Karinger, roj. v Ljubljani 29. nov. 1829., je odšel l. 1845. na dunajsko akademijo, kjer je bil učenec prof. Steinfelda, potem v Monakovo, odkoder se je moral v burnem l. 1848. povrniti domov. L. 1849. je vstopil v vojake. V Ankoni je postal 1850. poročnik. Kot vojak je bival večinoma v Italiji in 3 leta (1854—1857.) v Dalmaciji. L. 1861. je stopil v pokoj, se bogato oženil in živel le za umetnost. Umrl je 14. marca 1870. Slikal je pokrajine in portrete. (Albin Arko.)

Ko se je Koželj seznanil l. 1861. s Karingerjem, ga je jemat Karinger s seboj na svoje slikarske sprehode. Hodila sta po ljubljanski okolici, po Mirju in po ljubljanskem barju. Karinger je slikal pokrajine, Koželj pa ga je smel samo spremljati, mu nositi slikarsko pripravo in dežnik. Šele čez nekoliko časa mu je Karinger dovolil, da je smel tudi sam risati in slikati izbrano pokrajino. (Prof. Anton Koželj.)

⁶⁾ Mihael Stroj (Stroy) je umrl v Ljubljani 19. dec. 1871. v 70. letu. Slikal je portrete uglednih ljubljanskih oseb, pa tudi zagrebških. Žena, rojena Marjeta Berghaus je imela več hiš v Ljubljani in Zagrebu, zato je Stroj bival večkrat tudi v Zagrebu. Naslikal je tudi več altarnih slik, na pr. za D. M. v Polju, Šmarje, Mengeš, Škocjan pri Dobravi itd.

⁷⁾ Najstarejša njegova slika utegne biti mala slika za vel. altarjem v Skaručini l. 1861., kateri se še poznajo znaki negotovosti.

⁸⁾ Janez Avguštin Pucher je bil rojen 26. avgusta 1814. v Kranju. Učil se je v Kranju, potem na gimnaziji in v bogoslovju v Ljubljani. V mašnika je bil posvečen 31. marca 1838. Služil je kot kaplan v Leskovcu, Svibnem, Metliki, Ljubnem, Radovljici, na Bledu, v Cerkljah pri Kranju, Smedniku, Kamniku (l. 1863.), na Dovjem. Tu je zbolel in odšel v pokoj domov v Kranj, kjer je l. 1864. umrl.

To leto sem bil tudi na vojaškem naboru. Komisiji sem pokazal svoje risbe ter bil na podlagi teh oproščen vojaščine.

L. 1864. ⁹⁾ sem naslikal 4 slike za stranske altarje v Podgorju pri Kamniku, l. 1865. dve veliki stenski sliki za župno cerkev na Ježici pri Ljubljani: Smrt sv. Jožefa in sliko sv. Martina na konju ¹⁰⁾. Isto leto sem slikal al fresco kapelice na Žalostni gori pri Mokronogu ¹¹⁾.

L. 1865. ¹²⁾ sem se stalno naselil v Kamniku. Jeseni istega leta sem se pogodil za prvi križev pot za župno cerkev v Dobu. Kopiral sem po Fürichu ¹³⁾.

L. 1867. sem slikal križev pot za župno cerkev v Stranjah in sliko za veliki altar. Za vse skupaj sem dobil 150 gold. ¹⁴⁾

L. 1869. sem slikal križev pot za župno cerkev v Šent Lambertu. To delo je ugajalo pokojnemu kardinalu Missii.

L. 1869. sem prevzel prvo veliko delo: poslikanje prezbiterija podružne cerkve sv. Trojice nad Vrhniko ¹⁵⁾. Napravil sem na oboku štiri

Izumel je l. 1843. fotografiranje na steklo; Daguerre je namreč l. 1839. iznašel fotografiranje na kovinske plošče. Bil je rad vesel, šegav in dovtipen. Kot takega se je M. Koželj rad spominjal.

⁹⁾ L. 1864. je Koželj preslikal sliko sv. Križa v Moravčah, bržkone Leyerjevo delo. Ob tem času je imel tudi opravilo pri sv. Valentinu na Limbarski gori. Rad je pripovedoval o ondotnem cerkveniku, ki ga je strela ubila. Ker je moral ob hudi uri zvoniti, bodi tudi po noči, si je hotel cerkvenik delo olajšati, da je napeljal žico iz zvonika v svojo sobo. Tako je lahko s svoje postelje zvonil. Ko je pa v zvonik treščilo, je šla strela po žici do cerkvenikove roke in ga ubila. (Prof. Anton Koželj.)

¹⁰⁾ L. 1865. je bržkone tudi naslikal za stranski altar na Ježici sv. Uršulo z družicami. Schumi Franz: Archiv für Heimatskunde, II, 166. Isto leto je poslikal tudi kapelico v Savljah (Marijino Oznanjenje). To kapelico je l. 1914. popravil. L. 1878. je napravil za Ježico sliko M. B. sv. rožnega venca.

¹¹⁾ Na Žalostni gori pri Mokronogu je poslikal pet znamenj, dve sliki pa na zid svetih stopnjic. Slike predstavljajo sedmere žalosti M. B. — Zgodnja Danica, 1881, 97. in Volčič: Življenje preblažene Device in Matere Marije itd. IV, 212 imata napačno letnico 1862. Te freske so spadale med prve Koželjeve. Že ko je slikal, se je bal, da delo ne bo uspelo, češ, da mu zidar ne napravlja dobrega ometa. In res se je omet pričel kmalu krušiti. (Spor. J. Flis.)

¹²⁾ Stanoval je v mestu poleg Podrekarjeve hiše nasproti šole v „lectarjevi hiši“, ki se je pisal Juri Gollenwer. Novo bivališče si je ustvaril, ko je kupil l. 1878. hišo na Šutni.

¹³⁾ L. 1866. je poslikal notranje in zunanje stene mrtvašnice v Stožicah (ž. Ježica).

¹⁴⁾ L. 1868. je naslikal za Kolovrat dvoje cerkvenih bander in bandero za podružnico Podlipovico s slikami sv. Mohorja in Fortunata in sv. Marjete. (Zg. Danica, 1868, 233.)

¹⁵⁾ Strop svetišča je razdeljen po diagonalih v 4 polja; v njih so razvrščene slike: Bog oče stvarnik, Adam in Eva v raju, Jakobova lestva, Bog daje zapovedi. Na stranskih stenah sta sliki: Spremenjenje na gori, Krst Kristusov v Jordanu. Te freske spadajo k najboljšim Koželjevim delom. Barve so prav prikupne. — Zg.

slike in na stenah ob straneh dve veliki sliki. Slike predstavljajo povečanje presvete Trojice. Slikal sem na moker zid. V ladji so štiri slike na platno moje delo ¹⁶⁾.

L. 1872. sem napravil križev pot ¹⁷⁾ za župno cerkev v Ribnici, l. 1873. pa za tedaj jezuitsko cerkev v Repnjah in več drugih slik.

L. 1874. sem slikal na presno veliki altar v Mengšu ¹⁸⁾; l. 1875. križev pot za uršulinsko cerkev v Škofji Loki; l. 1876. ¹⁹⁾ za župno cerkev v Vodica; l. 1879. za dekanijsko cerkev v Vipavi ²⁰⁾.

L. 1878. sem odšel na potovanje v Gradec in na Dunaj. Tam sem ostal par tednov. Ogledal sem si vse umetnine, bodisi po galerijah, bodisi po cerkvah. Po povratku z Dunaja sem slikal Brezmadežno za Trnovo v Ljubljani ²¹⁾.

L. 1878. sem dovršil križev pot za Ihan; l. 1879. za Komendo; l. 1881. za župno cerkev na Krki ²²⁾; za to cerkev sem slikal tudi Brezmadežno.

L. 1881. sem se pogodil za križev pot za župno cerkev v Kamniku, istotako za slikanje 4 stranskih stenskih slik v svetišču: Rojstvo Kristusovo, zadnja večerja, Gospodovo vstajenje in prihod Sv. Duha, dalje štirje evangelisti in štirje cerkveni očetje. Tudi slike na pročelju so istodobne ²³⁾.

L. 1883. sem slikal križev pot za Šmarjeto na Dolenjskem ²⁴⁾.

L. 1884. sem prevzel slikanje svetišča v novi župni cerkvi na Boh. Bistrici. Glavna stena nad velikim altarjem predstavlja presv. Trojico in kronanje Marijino; na oboku vero upanje in ljubezen, obočne kape imajo primerno ornamentiko. Ob stenah so v primernih prostorih razpostavljene slike 4 evangelistov, Janeza Krstnika in Krizostoma ter dve sliki

Danica, 1871, 251 sporoča, da je naslikal tudi sliki za stranska altarja: Čisto spočetje M. B. in sv. Florijana in za cerkev sv. Lenarta v trgu oljnato sliko sv. Lenarta.

¹⁶⁾ L. 1870. je napravil sliki Brezmadežne in sv. Roka za Kokrico, ž. Predoslje. (Lavtižar: Dekanija Kranj, 186.) — L. 1871. je naslikal za pokopališko cerkev v Gornjem gradu oljnato sliko sv. križa in štiri freske: 1. Jezus obudi Jajrovo hčer, 2. Jezus obudi mrtvega mladeniča, 3. sv. Magdalena pri Jezusovem grobu, 4. Jezus se da Magdalenii spoznati.

¹⁷⁾ Po dr. Jos. Lesarju: Martin Skubic, str. 29. je slikal križev pot l. 1871. po Führichu za 600 gold. Okvire je napravil Matija Ozbič iz Kamnika za 700 gold.

¹⁸⁾ Glej tudi Zg. Danica, 1874, 323.

¹⁹⁾ L. 1876. je dovršil križev pot za Šmartin pri Kranju. (Zg. Danica, 1876, 156.) — O križevem potu v Vodica piše Zg. Danica, 1878, 101. — To leto je dogotovil tudi božji grob za Šmartin pri Kranju. (Zg. Danica, 1876, str. 166, obširno.)

²⁰⁾ Za Šmarno goro je napravil l. 1877 altarno sliko sv. Florijana s signaturo: M. K.

²¹⁾ Zg. Danica, 1878, 415.

²²⁾ Zg. Danica, 1881. — Za Krko je naslikal tudi sv. Jožefa.

²³⁾ Zg. Danica, 1881, 399. Na kaplaniji je naslikal Dobrega pastirja.

²⁴⁾ L. 1883. je dovršil Križev pot za Šmarjeto. (Zg. Danica, 1883, 235.) — L. 1885. poleti je slikal na mokri omet v svetišču na Šmarni gori štiri evangeliste. (Prof. Anton Koželj.)

iz življenja cerkvenega patrona sv. Nikolaja. Slika na glavni steni je moja lastna kompozicija. L. 1885. je bila cerkev posvečena in pokojni kardinal Missia se je pohvalno izrazil o mojem delu. L. 1885. sem za to cerkev naslikal tudi božji grob.

L. 1885. sem naredil dve sliki za stranski altar pri Sv. Duhu ob Bohinjskem jezeru. Tudi slika sv. Krištofa je iz te dobe.

L. 1886. sem slikal svetišče župne cerkve v Komendi²⁵⁾. Na oboku je bilo osem slik iz življenja sv. Petra. Potres l. 1895. je to delo uničil. — V tem letu sem v graščini na Križu pri Kamniku²⁶⁾ osnažil stare freske v biljardni sobi in naslikal božji grob za Šent Vid pri Zatičini.

L. 1887. sem delal altarno sliko sv. Vida za novo župno cerkev v Želimljah. Lastna kompozicija.

L. 1887. sem slikal strop v svetišču župne cerkve sv. Jakoba ob Savi in sicer sv. Jakoba v nebeški slavi, po lastni sestavi. Tudi to delo je potres l. 1895. porušil²⁷⁾.

L. 1889. sem slikal strop župne cerkve v Cerkljah na Gorenjskem. Podolgasti, osmerokotni strop sem razdelil v osmero delov in vanje naslikal: Marijino rojstvo, Brezmadežno spočetje, Oznanjenje, Obiskanje, Gospodovo rojstvo, Svečnico, Darovanje, Beg v Egipt. Slike oklepajo plastični okviri in primerna ornamentika. Na steni je slika sv. Treh kraljev in dvanajstletnega Jezusa v templju. Na oboku ladje je velika slika, ki uprizarja Marijino kronanje; lastna sestava²⁸⁾.

L. 1890. sem poslikal dekanijsko cerkev v Ribnici²⁹⁾ z romansko ornamentiko. Nad stranskim altarjem M. B. sem naslikal sv. Uršulo z devicami v nebeški slavi; na nasprotni strani pa sv. Frančiška Serafinskega s prvaki tretjega reda, po lastni sestavi. Tudi slike nad spovednicama sta moje delo³⁰⁾.

²⁵⁾ Zg. Danica, 1886, 341 in Slovan, 1887, 363, kjer Andrej Mejač obširno popisuje teh osem fresk, štiri večje in 4 ovalne poleg Boga Očeta v središču. Nasproti prižnice je naslikal 5 m visoko sliko: Sv. Petra križajo. — Za Komendo je napravil tudi Križev pot in Immaculato v lepih, jasnih barvah.

²⁶⁾ Na kriškem gradu pri Komendi je slikal l. 1731. Josip Mayr v biljardni sobani boj pri Sisku l. 1593. (Argo, II, 111.)

²⁷⁾ L. 1888. je obnovil sv. Krištofa na Žalah nad Kamnikom. Veliko fresko je prej naslikal Franc Jelovšek. Isto leto je Koželj slikal na Žalah tudi kapelico.

²⁸⁾ Delo je stalo 4000 gold. Iv. Lavrenčič: Zgodovina cerkljanske fare, str. 53. Za podružnico na Zgornjem Berniku je naslikal Dobrega pastirja in štiri evangeliste.

²⁹⁾ Po nasvetu dekana Martina Skubica je umetnik naslikal štiri podobe in sicer dve nad stranskima altarjema, dve, nad spovednicama v povprečni ladji. Misel za podobe sta dali dve najbolj razširjeni bratovščini v župniji in spovednici. Slike so: 1. sv. Uršula v slavi (5 × 3 m), 2. sv. Frančišek Serafinski v nebeški slavi s svetniki njegovih treh redov (5 × 3 m), 3. izgubljeni sin, 4. sv. Magdalena v Simonovi hiši kleči pred Jezusom (obe à 2,5 × 2 m). Prvi dve je sam komponiral, drugi dve je posnel po Schnorru. (Dr. Jos. Lesar: Martin Skubic, str. 29, 30.)

³⁰⁾ L. 1890. Kapelico pred cerkvijo na Ježici. Barve so prav prikupne. Malo je pri nas tako ličnih kapelic.

L. 1891. sem slikal kapelo žalostne M. B. na Malem gradu v Kamniku.

L. 1892. sem naslikal božji grob za Srednjo vas v Bohinju. Isto leto sem preslikal ondi tudi prezbiterij, in sicer na stropu s 4 evangelisti, ob strani s slikami iz življenja sv. Martina. Tudi altarna slika sv. Martina je moje delo³¹⁾.

L. 1893. sem naslikal božji grob za Kovor. To leto sem se pogodil za križev pot v Dobropoljah in ga dovršil l. 1894.

L. 1893. sem poslikal vso župno cerkev v Gorjah, in sicer sem uprizoril na stropu v svetišču češčenje božjega Jagnjeta in nekaj predpodb iz starega zakona, ob strani pa zadnjo večerjo, naposled v ladji veseli del sv. rožnega venca. Oznanjenje M. D. je moja lastna sestava, istotako kronanja M. D. na oboku ladje³²⁾.

V l. 1893.—1896. sem napravil 4 križeve pote za župne cerkve na Ježici, v Zapogah, v Stopičah in pri Sv. Gregorju.

L. 1896/7. sem poslikal vso gotiško cerkev v Šent Rupertu³³⁾ na Dolenjskem. Rebraste oboke sem okrasil s stiliziranimi cvetkami; v sredi ladje sem na oboku naslikal 4 angele, predstavljajoče pevce. Stena nad stranskim altarjem je okrašena s sliko Marijinega Oznanjenja in sv. Družine.

L. 1898. sem slikal križev pot za župno cerkev v Praprotnem v senjski škofiji.

L. 1900. sem izdelal nov božji grob za Ribno pri Bledu. — To leto sem bil v Rimu, Florenci, v Benetkah. Vse znamenitosti po Vatikanu in drugod sem si ogledal. Ko sem se povrnil domov, sem se drugič lotil slikanja kapelic³⁴⁾ na potu proti Kalvariji v Kamniku³⁵⁾.

L. 1901. sem ornamentalno preslikal prezbiterij v Novem mestu.

L. 1902. sem slikal križev pot za župno cerkev v Šmartnem v Tuhinju in potem frančiškansko cerkev v Novem mestu. Uprizoril sem v ladji: Marijo z Jezuškom v naročju kot zavetnico Tretjega reda. Ob straneh ladje sem predočil: sv. Družino, sv. Frančiška, ko prejema rane, sv. Antona, ko govori ribam; pred pevskim korom angele s harpami in z napisi.

L. 1903. sem poslikal vse tri ladje v župni cerkvi v Trebnjem. Na stropu so polja poslikana s primerno ornamentiko. Sredi ladje sem v 4

³¹⁾ Pri Sv. Janezu na Bohinjskem jezeru je naslikal sv. Krištofa l. 1892. (Por. prof. Anton Koželj.)

³²⁾ L. 1894. je naslikal pet fresk na kapelico v Stahovici pri Kamniku: 1. Sv. Primož in Felicijan in nad njima M. B., 2. sv. Marjeta kortonska, 3. sv. Lenard, 4. Bog oče, 5. Jezus na križu. Kakor kaže napis je bila kapelica postavljena že l. 1749.

³³⁾ L. 1896. je preslikal svetišče, l. 1897 ladjo. (Ivan Steklasa: Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem. Str. 183.)

³⁴⁾ Ko je slikal prvič te kapelice l. 1863., mu je nasvetoval okrajni zdravnik dr. Gauster, naj rabi za rdečo barvo cinober. To je storil. Cinober pa je počrnel in slike so postale smešne. Zato jih je bilo treba popraviti. (Sporočil prof. Anton Koželj.)

³⁵⁾ L. 1900. je dovršil sliko sv. križa za šentrupertsko podružnico na Cirniku. (Ivan Steklasa, l. c., 238.)

polja uvrstil štiri ovalne slike. Pri krstnem kamnu sem naslikal krst v Jordanu. Še to leto sem slikal križev pot za župno cerkev v Leskovcu, l. 1904. pa za župno cerkev v Vidmu na Štajerskem.

L. 1904. sem v župni cerkvi v Trebnjem poslikal še prezbiterij. Na stropu sem upodobil: kronanje Marijino in štiri evangeliste, na stranskih stenah pa še štiri slike.

L. 1905. sem slikal svetišče župne cerkve na Homcu. Na stropu sem predočil Marijino kronanje in štiri evangeliste, ob straneh Marijino življenje.

L. 1906. sem poslikal svetišče v Zgornjem Tuhinju. Na stropu sem uprizoril Marijino kronanje, ob steni Marijino rojstvo.

L. 1907. sem slikal ladjo župne cerkve v Zapogah, jeseni svetišče župne cerkve v Vodicach. Na stropu je glavna slika: Bog Oče z angeli, v obočnih kopah pa: vera, upanje in ljubezen ter 2 pojoča angela.

L. 1908. sem slikal ladjo župne cerkve na Šutni v Kamniku; na oboku: Brezmadežno, sv. Trojico z angeli; nad korom: pevajoči zbor angelov, v lunetah ob straneh 6 prizorov iz življenja Marijinega. Delo sem dovršil l. 1909. in potem odšel v Vodice, da bi poslikal še ladjo župne cerkve. Na pročelju oboka sem uprizoril Marijo z Jezuškom, nad pevskim korom sem postavil kralja Davida, njemu nasproti sv. Cecilijo ter šest pevajočih angelov.

L. 1910. sem naslikal božji grob za župno cerkev v Trnovem na Notranjskem; l. 1911. križev pot za Šent Rupert³⁶⁾ na Dolenjskem. To leto sem pričel slikati svetišče župne cerkve v Komendi. Na oboku so 4 slike iz življenja sv. Petra, ob straneh pri oknih so vse v polkrogih 4 slike iz življenja apostolov. Slika na oboku: Jezus izroča Petru višjo cerkveno oblast, je moja sestava. Obočne pasove krasi ornamentika, lizene so kamenite barve. L. 1912. sem v imenovani cerkvi poslikal ladjo. Obočna slika predstavlja sv. Trojico z Marijo; nad njimi sv. Peter, sv. Pavel, sv. Jožef in sv. Janez Krstnik, vsak z angelom, ki drži znak mučeništva; pod njimi cerkev, v katero se zaganjajo viharji. Slika, ki je 8 metrov dolga in toliko široka, je moja lastna kompozicija. Ob straneh pod obokom sta ovalni sliki: sv. Klemen, papež in mučenik in sv. Boštjan. Obočno polje krasi renesanska ornamentika, ki se ponavlja v kapelah.

Jeseni l. 1912. sem pričel slikati kupolo ladje župne cerkve na Homecu. Obok kupole sem moral natančno somerno razdeliti v posamezna polja, nato sem začel slikati okvire. Delo je bilo jako mučno, ker ni bilo nič dnevne svetlobe; vedno sem rabil luč.

Po zimi tega leta sem slikal božji grob za Vodice.

Spomladi l. 1913. sem pričel zopet s slikanjem v kupoli na Homecu. Posamezne slike so $6\frac{1}{2}$ m visoke in $4\frac{1}{2}$ m široke ter predstavljajo: Svečnico, sv. Družino, sv. Tri kralje. Glavna slika na pročelju kupole kaže Mater milosti s skupino romarjev v narodnih nošah. V medaljone

³⁶⁾ Ivan Steklasa, l. c., 181.

sem razvrstil: sv. Frančiška Ser., sv. Sanislava, sv. Cirila in Metoda, sv. Mohorja in Fortunata. Prostor med medaljoni izpolnjuje ornamentika.

L. 1914. sem slikal križev pot za podružno cerkev v Šinkovem turnu pri Vodicach³⁷⁾, l. 1916. pa Marijo, kraljico sv. rožnega venca za Mošnje³⁸⁾.

S tem se konča njegov rokopis. Zadnji čas je slikal najrajši pokrajine in vedno je pravil, da jih poleti 1917. še mnogo napravi. Bog pa je sklenil drugače. Napadla ga je pljučnica. Moči so ga jele precej prve dni boleznii zapuščati; slikarstvo ga je še vedno zanimalo. Še predzadnji večer pred smrtjo mu je dajal zdravnik upanje, da se pozdravi, kar ga je zelo potolažilo. Tretji dan boleznii se mu je stanje olajšalo. Takoj je vstal in odšel v delavnico pogledat svoje slike. Drugi dan je hotel zopet tja iti, pa se je takoj povrnil, ker je bil že preveč slab. Prej ni bilo dne, da bi ne bil prebil v svoji delavnici par ur med svojimi slikami in knjigami; tam se je počutil najsrečnejšega. Po kratki boleznii je izdihnil svojo blago dušo 26. februarja 1917.

Koželjevemu življenjepisu moramo pridati še nekoliko dostavkov.

Slikar Matija Koželj se je oženil v Kamniku 10. februarja 1868. z Marijo Hudobivnik, hčerjo cerkvenika na Žalah v Kamniku. Seznanila sta se, ko je Koželj slikal na Kalvariji in je cerkvenikova hčerka prihajala gledat njegovo delo. Koželjevo smrt je objokovalo šest otrok: Marija, omožena Sicherl, soproga železniškega postajnega načelnika v Trzinu in poštarica; Anton, c. kr. realčni profesor v Ljubljani, slikar in ilustrator; Ivan, trgovski potnik; Jožef, kaplan, Maks, akademični in zlasti pokrajinski slikar; Bogomira, ki je še na domu in nam je preskrbela slikarjevo avtobiografijo z raznimi pojasnili.

³⁷⁾ L. 1914. je poslikal na mokri omet dvoje znamenj na Križu pri Komendi, last kriškega barona Otona Abfaltrerna. Blagoslovili so ji zadnjo nedeljo v septembru. Prvo znamenje na polju obsega slike: Kraljico angelov, ob straneh pa Ruta na Bocovi njivi in Gospodovi učenci smukajo klasje. Slike drugega znamenja ob deželni cesti uprizarjajo: rojstvo, smrt in vnebohod Gospodov. (Domoljub, 1914, 667.)

³⁸⁾ Poleg naštetih slik naj še omenim freske na slavoloku frančiškanske cerkve v Kamniku; sliko Jezusovega in Marijinega srca v Mengšu; Brezmadežna in dve sliki za postni čas (Jezusa bičajo, Jezusa kronajo); M. B. sv. rožnega venca za Tunice, kjer je tudi obnovil Potočnikovo fresko sv. Izidorja in sv. Justa; oljnato sliko za vel. altar na Češnjicah: Škapulirsko M. B. — Za kapelico božjega groba na Žalah je naslikal oljnato sliko Gospodovega vstajenja. Ta slika je dala pesniku Antonu Medvedu povod za umetnostno črtico: „Surrexit Dominus vere!“ (Gospod je resnično vstal!), ki jo je v bogoslovnem pisateljskem društvu v Ljubljani 16. oktobra 1888. prečital njegov drug, ker se pesnik ni mogel seje osebno udeležiti, kajti bival je tisto leto v samostanu gg. lazaristov. Spis je bil znanstveno-leposloven. Popisujoč sliko Vstajenja je vpletal vmes umetniške nazore po Lessingu. Ta spis menda ni nikdar izšel.

Koželj se je v rani mladosti vnel za slikarstvo. Čuli smo, kako ga je naidušil prvi obisk ljubljanskega mesta in lepe stolnice, ko je šel k sv. birni; kako je z veseljem hodil z materjo na Skaručino in Šmarno goro; kako je bistro povsod opazoval slike in kipe. Duša se mu je napolnila teh podob in je zahrepenela, da bi vidno izrazila pridobljene vtiske. Zato je risal in slikal, da bi si dušne slike dalj časa ohranil. Vadil se je v risanju sam; poslušal sodbo očetovo in drugih naklonjenih mu mož; vežbal se je dalje na ljubljanski realki; iskal je stika z bolj-



Koželj v poslednji dobi.

šimi slikarji, na pr. s Karingerjem in Ivanom Wolfom, da bi se čimbolje izuril. Tako je dozoreval in se usposobil za cerkvenega slikarja.

Čudovita je bila njegova marljivost in vztrajnost. Koliko del je ustvaril v polstoletni dobi! Že samih križevih potov je do dvajset, torej 280 slik. Koliko truda ga je to stalo! In pogledjmo njegove freske! Ali jih je kateri domačih slikarjev toliko napravil? Slikal je na mokri omet, na pr. v Kamniku na Kalvariji (1863, 1900), v župni cerkvi 1881, na Žalah, na Malem gradu 1891.; na Ježici 1865., na Žalostni gori pri Mokronogu 1865., pri sv. Trojici nad Vrhniko 1869., v pokopališki cerkvi v Gornjem gradu 1871, na Bohinjski Bistrici 1884, na Šmarni gori 1885, v Komeni 1886 in 1911, pri Sv. Jakobu ob Savi 1887, v Cerkljah pri Kranju 1889, v Ribnici 1890, v Srednji vasi v Bohinju 1892, v Gorjah 1893, v Senti Rupertu 1896/7, v kapiteljski cerkvi v Novem mestu 1901, pri frančiškanih v Novem mestu 1902, v Trebnjem 1903/4, na Homcu 1905 in 1912/3; v Zgornjem Tuhinju 1906, v Vodica 1907/9, v Zapogah 1907, v Kamniku 1908/9. Prezreti poleg teh fresk ne smemo še raznih kapelic in znamenj. Koliko telesnega in dušnega napora je v teh delih!

Pri Koželju je značilno, da pokrajinskih slik ni slikal kar pod milim nebom z barvami, ampak da si je zunaj napravil le risbo in zaznamoval barve, doma pa je sliko v barvah izvršil.

Pokrajinsko slikarstvo ga je vedno veselilo, čeprav se mu je mogel le redkoma posvetiti. Čim starši je bil, tem večje nagnjenje je imel do te panoge slikarstva. Ali so ga na to nagibali spomini na mladost, ko sta s Karingerjem slikala ljubljansko okolico, ali okolnost, da se je sin Maks posvetil skoro izključno tej stroki? Bodi kakorkoli, istina je, da je še zadnje dni pred smrtjo sklenil, da hoče o toplejšem času naslikati še marsikatero pokrajino.

Kjerkoli je imel v svojem življenju kako večje delo, povsodi je skušal dotično pokrajino naslikati. Ko je slikal v Bohinju, je napravil dve pokrajinski sliki s Črne prsti, Vrata, izvirek Bohinjske Bistrice; na slikal je tri jezera Bohinjsko, Blejsko in Belopeško, dalje Kamnik, Triglav, Grintovec³⁹⁾ itd. Župnik Janko Petrič pri sv. Petru v Ljubljani ima njegovo sliko, ki nosi na lesenem okviru napis: „Pogled na cerkljansko faro s stolpa podružne cerkve na Spodnjem Brniku. Po naravi risal in slikal M. Koželj l. 1899.“ S svinčnikom je pripisano: „Ta pokrajina kaže čas v začetku meseca septembra; solnce se je nagnilo proti zahodu.“

Za svoje samostojne kompozicije se je Koželj vestno pripravljal. Risal je osnutke, posameznosti in skupine.

Mnogo njegovih načrtov in celo šolskih risb in vaj hranijo njegovi domači.

Med Koželjevimi cerkvenimi slikami je mnogo kopij; včasih v posameznih delih, včasih v celoti. Führičov križev pot je čestokrat posnel. Mnogo podob je povzel po Schnorru pa tudi po drugih starejših mojstrih. Nekaj slik je sam sestavil, kakor omenja v svojem življenjepisu.

Škoda, da Koželj v najboljših letih ni imel nobenega mentorja, ki bi ga vzbujal, opozarjal, dvigal. Kaj bi se dalo iz te marljive, vztrajne, po napredku koprneče duše vzgojiti! Ker pa je le sam hodil po trnjevem potu svojega slikarskega poklica, ni čuda, da je kretal le po oglajenih tirih, da se je le redkoma vzel na stermejše pota in da se v njegovem stvarjanju komaj pozna napredek. Ali niso freske pri Sv. Trojici nad Vrhniko iz l. 1869. boljše od vodiških, ki so nastale 40 let pozneje?

Izmed barv je Koželju ugajala posebno okra. Nekdo ga je zato imenoval „der Ockermaler“. Ko je delal v Bohinju, je našel kraj, kjer se ta barva dobiva. Ker je tudi Valentin Mencinger rabil to barvo, ki je pri nas drugje ni lahko najti, je bil prepričan, da je bil Mencinger iz Bohinja, čeprav mu drugi podatki niso bili znani. In res je bil Mencinger rojen v Bohinju l. 1702., kakor spričuje krstna matica v Srednji vasi.

Kljub temu, da je bil Koželj v svojih računih silno skromen, je vendar vsled svoje marljivosti in varčnosti lahko izhajal, si kupil lastno

³⁹⁾ V Slovanu, 1887, str. 364, piše A. Mejač: „Predlansko leto za svojega bivanja v Bohinju in na Bledu si je pridobil ta slikar tudi mnogo pokrajinskih risarij iz ondotne predivne okolice ter ob priliki pokazal tudi nekatere dotične kartone, iz katerih je sijala njemu že urojena risarska natančnost in trudoljubivost.“ O Koželjevih slikah sodi: „Vse kažó ugibičnost, natančnost in mehkoto njegovega čopiča“.

hišo, preskrbel vso svojo rodbino in ostal čvrst do svoje starosti. Ko ga je kratka bolezen vzela, se je poslovil od nas skoro zadnji freskist in cerkveni slikar. Ali bo dobil kaj dobrih naslednikov?

Nov prispevek o Čopu.

Objavlja AVGUST ŽIGON.

Dognati nam je mogoče slednjič problem srečno do konca, dolgoletni problem našega raziskovanja; tisti problem namreč, ki je nastal l. 1903 v Zborniku Matice Slovenske, in ki mu je pomagala potem, sedem let kasneje, Carniola l. 1910 za korak dalje. Po nadaljnjih spet sedmih letih pa mu pomagaj zdaj tu do končnega zaključka!

I.

Stvar je bila namreč ta: V posesti pokojnega svētnika Emila Gutmanna se nam je pojavila v Gorici nekaka zbirka Čopovih lastnoročnih pisem odn. fragmentov in konceptov za pisma, vsega vkup devet kosov, ki so prišli v Gutmannove roke iz posmrtna zapuščine njegovega osebnega prijatelja Levstika. Ta izvor listin mi je pokojni Gutmann večkrat in ponovno izpričal, a češ, da pa ne vé, odkod jih je dobil Levstik sam, ter da jih zató hrani v svoji posesti, ker o prejšnjem lastniku da nima ni slutnje.

Rokopisi te zbirke imajo, kos za kosom, pa vsak s svinčnikom v zgornjem desnem voglu svoje prve strani po svojo črko iz slovenske abecede gajice, ki dajo (kakor sem to že v Zborniku M. Sl. l. 1903 na str. 154 zapisal) — vse vkup naslednjo nepopolno abecedno vrsto:

(a), b, c, č, d, e, (f, g, h), i, j, k, (l), m,

ker oklenjenih črk v Gutmannovi zbirki ni! Domnevati je dala ta vrsta črk, da je pač nekoč zbirka štela vsaj toliko številčk, kolikor je črk od **a** do **m**: vsega vkup 14, — pet listin potemtakem več kakor jih je našel in ohranil Gutmann.

In sodil sem takrat, da je to abecedno štetje v zbirki najbrže Levstikovo, ter da je Levstik imel resnično nekoč vsaj vrsto *a* do *m* vso pred sabo. In zastavil sem dokaz, da so prišli ti rokopisi Čopovi iz Čopove zapuščine (vsled nakupa od Čopovih dedičev) v Kastelčevo last; iz Kastelčevih rok da potem kot zanemarjeni papirji v ljubljansko licejko; iz licejke pa slednjič v Levstikovo uporabo. Ostali da so končno vsled nepričakovane smrti Levstikove v njegovi posmrtni ostalini, kjer jih je našel vse založene kot upravitelj zapuščine Levstikove pokojni E. Gutmann. Gutmanna je ta dokaz preveril.¹⁾ — In vrnil je Gutmann

¹⁾ Posebej, ko je imel in hranil še skupni ovoj k tem pismom, ki ga pa meni l. 1903 ni pokazal z listi vred, pač ker se mu ni zdel nič važnega, ampak

osebno sam o božiču l. 1904 zbirko z ovojem vred spet ljubljanski lic. biblioteki, kjer je odtedaj pod: MS 389.

Taka je bila situacija vse do l. 1910; pa ti zasledim tega leta med drugimi papirji Čopovimi, ki jih še hrani ista knjižnica, (dné 15./IV.) štiri nove rokopise, vse same lastnoročne Čopove koncepte in odlomke pisem, in vse z enako signaturo kakor jo ima Gutmannova zbirka! Bile so to črke: **f, g, h, l**, — prav one torej, ki so Gutmannu manjkale. Potrdilo je to dejstvo pravilnost dokaza v Zborniku M. Sl. V., ter potrdilo zatorej nadalje, da je E. Gutmann vrnil svojo zbirko iz Levstikove zapuščine — pravemu lastniku; literarno pa nam je izpopolnila ta najdba črto od *b* do *m*: vso torej do same črke **a**.²⁾

Ostali sta l. 1910 le še dve vprašanji: 1.) kaj in kje — **a**? 2.) ali morda kedaj sploh še kaj več, kot le do ohranjenega nam **m** v zbirki?

In danes imamo tu končno — odgovor v rokah!

1.) Pod signaturo 23627, signirano še s staro Kastelčevo roko, je v ljubljanski licejki izvod znanega obsmrtnega lista Prešernovega iz l. 1849. In sam sebi nisem hotel verjeti, ko sem zasledil letos nad to pa še drugo signaturo tam zgorej v desnem voglu na vnanji strani: s svinčnikom ter z Levstikovo roko — drobno črko **a**. To torej tista težava! To torej — končna rešitev tolikoletnega iskanja in ugibanja našega! To torej — tolika svetinja Levstiku? Ne kak Čopov rokopis kakor vsi ostali kosi, ampak — neka tiskovina! A kar že kosi *f, g, h, l*, potrjuje nam zdaj torej spet tudi **a**: Levstik je imel Gutmannove črke izposojene iz ljubljanske knjižnice! Toda izposojenih ni imel doma vseh, ampak le nekaj, le 9 kosov vse zbirke, pet pa (*a, f, g, h, l*) jih je ostalo na svojem prvotnem mestu do dandanes, — nam za dobrodošlo, objektivno potrdilo izkopani resnici. Našel je Levstik kot skriptor licejke (l. 1873) rokopisne kose te *adoemske* zbirke pozabljene med nesignirano ter že zavrženo, iz biblioteke takrat izločeno ker češ da nepopolno ter defektno šaro, izbrskal jih, zbral jih ter rešil sebi in nam, dodal jim še s Kastelčevo roko signirani ter že ustavljeni tisk iz ljublj. licejke pod črko *a*, pa signiral si jih o n sam sebi — in Levcu z abecednimi znaki do črke *m*!³⁾

le nebitveno postranski privesek; ovoj, ki ima kot naslov na prvi strani (dasi že z gajico, pa vendar nedvojbeno da) s Kastelčevo roko napis s svinčnikom:

Čops M.

Briefe

kar potrjuje prvo točko mojega dokaza, le da jo v toliko korigira, da niso prišli ti listi kot zanemarjeni papirji v licejko, ampak da jih je Kastelec lepo zbral ter jih ovil s posebnim ovojem, a potem pustil biblioteki.

²⁾ Carniola 1910, str. 214—221.

³⁾ Prim. tu poročilo iz l. 1874 v goriški „Soči“, kjer nam je Fr. Levec ohranil vest o vzroku, zakaj se je nameravani „Prešernov album“ zakasnil preko določene leta 1872: „V Ljubljani, 5. jan. [Izv. dop.] G. Levstik — je namreč prevzel nalogo, naslikati vse literarno gibanje v Preširnovi dobi; to delo bi bil tudi do pravega časa izvršil, o našel je v tem, ko je sestavek pisal, v licealni bi-

2.) Da pa res le do *m*, ta fakt nam izpričuje — ultima ratio! — pokojni Fr. Levec. V svoji „Prešernovi mapi“ nam je namreč skrbno ohranil svoj lastni svojeročni prepis vse te Levstikove zbirke, — prepis naslednjih, tako-le signiranih ter še dandanes tako-le kronološko urejenih kosov:

| Plavi znaki: | Črni: | Levstik: | Vladimir Levec: |
|--|-------------------|---------------------|----------------------------|
| <i>a</i> Zemberg, 10. April 1824. | <i>g</i> ? | | 1) Zupanu ali Prešernu |
| <i>a</i> Zemberg, 27. 10 ^{br} 1825. | <i>f</i> Meteffo. | | 2) |
| <i>f1/f2</i> [Brez dneva: o Vodniku &c.]. | <i>e1/e2</i> | Kopitar | 3) |
| <i>b</i> Zaibač, 21. Jaener 1830. | <i>č</i> | Kopitar | 4) |
| <i>c</i> Zaibač, 16. May 1830. | <i>d</i> | Kopitar | 5) |
| Zaibač, 23. Juny 1831. | <i>m</i> | Kopitar | 6) |
| <i>d</i> Zaibač, 15. 10 ^{br} 1832. | <i>b</i> | ne Kopitarju | 7) morda Safariku? Levec |
| Zaibač, Dŕsterjontag Račm. 1833. | <i>i</i> | Kopitar | 8) |
| <i>e</i> Zaibač, 2. May 1833. | <i>c</i> | Kopitar | 9) |
| Zaibač, 12. May 1833. | <i>j/j1</i> | | 10) |
| Zaibač, 17. Juny 1833. | <i>k</i> | Kopitar | 11) |
| [Brez dneva: o Mickiewiczu]. | <i>h</i> | | 12) Komu in kedaj? |
| [Brez dneva: o slov. metriki]. | <i>l</i> | Šafařiku. | 13) quando? |
| Prešernov smrtni list 8./II. 1849. | <i>a</i> | | 14) |

Ta Levčeva zbirka, nam tu naravnost dragocen dokument, — izpričuje torej: vrsta listin se pričinja z *a*, ter se končuje z *m*, prav kakor so nam to doslej pričali že originali sami. A kar je tu novi prispevek, je to-le dejstvo: da preko *m* tudi v Levčevih prepisih ni nobene nadaljnje črke več, kakor je ni v originalih samih, da se torej zbirka listin tu in tam jenja z isto črko *m*! Ali ne priča to soglašanje obeh zbirk, da kakor ne Levčevi prepisi, nastali po originalih, tako tudi originali sami, kar jih je imel nekoč Levstik, — **ne** preko signature *m*? Poslednje odprto vprašanje je torej dobilo tu svoj končni odgovor: zbirka Levčevih prepisov nam izpričuje kakor zbirka originalov kot poslednji kos — črko *m*; dokaz so nam vsled tega Levčevi prepisi, da tudi za njegovih, Levčevih dni ni zbirka sezala — preko črke *m*, ampak da je imel tudi on, Fr. Levec, kot zadnji kos zbirke Levstikove — črko *m* v rokah; in na podlagi tega dejstva nam Levčevi prepisi omogočajo trdni sklep, da nam izmed izvirnikov ni Levstik izgubil ničesar, ampak da so se nam ohranili vsi kosi, kar si jih je bil zbral ter jih sploh kedaj imel sam pred sabo v svoji zbirki *a* — *m*!

blijoteki mnogo do sedaj še nigder porabljenih in nikomur znanih Preširnovih pisem, in pisem Preširnovih prijateljev, kakor: Andreja Smoleta, graščaka Rudeža, Matije Čopa in drugih. Poleg tega je tudi g. Dežman, custos ljubljanskega muzeja, g. Levstiku blagodušno prepustil vso bogato Preširnovu zapuščino, kar je muzej hrani, da jo pri svojem spisu porabi.“ (Soča IV.: 8./I. 1874. [št. 2.] = Slovenski Narod 13./I. 1874. [št. 9.]; Fr. Levec, takrat suplent v Gorici, je bil o božičnih počitnicah l. 1873 v Ljubljani, ter je izvedel iz pogovora z Levstikom samim o dogodku ter vzroku zanesitve nameravanega životopisa Prešernovega: pa je takoj po svoji vrnitvi v Gorico to literarno vest objavil v svoji „Soči“ ter nam s tem ohranil dragocen podatek!

II.

In zoper ta rezultat nam tudi tisti dve mesti iz „Zvona“ 1879, ki sta bili l. 1903 v Zborniku M. Sl. V. na str. 153 še nekaj ugovor zoper popolnost zbirke, nista dandanes tu nikak argument več! In sicer kateri dve mesti?

1.) Na str. 68 Stritarjevega „Zvona“ 1879 — Levčev stavek: „V rokah imam pisma Čopova, v katerih pripoveduje Kopitarju, da je Kastelec Kranjske Čebelice dal tiskati 1200 knjižic ne zato, da bi je toliko prodal, nego ker vsi mislijo, da je bo duhovščina mnogo požgala.“ A takega besedila ni nikjer v doslej nam znanih pismih Čopovih! Ali se nam ni torej vendarle tu katero izgubilo?

2.) Na str. 226 istega „Zvona“ (1879) — naslednji Levčev citat iz Kopitarjevega pisma Šafařiku, ki v njem sodi dné 8./VII. 1831 Kopitar o Čopovi slovstveni zgodovini tako-le: „Es sind herrliche Beiträge und ich zweifle, ob Sie sonst woher eine (!) so brave Vorarbeit erhalten können. Čop ist ein milder Recensent und von extensivem Vergleichungsgesichtskreis.“ Toda, odkod ima Levec ta citat svoj l. 1879, ko je dotično Kopitarjevo pismo objavil prvič šele l. 1899 Zbornik M. Sl. I. na str. 109? Ali je imel Levec v gorenji zbirki nekoč morda vendarle še kak vir, ki se ni nam ohranil?

Odgovor k točki 1.):

Prvo izmed teh dveh mest, ki sta le dozdevno ugovor zoper popolnost gorenje zbirke, je neka pomota Levčeva, ki je zmotno v svojem navedenem stavku citiral kot vir neka Čopova pisma Kopitarju, namestu znanega pisma Prešernovega Čelakovskemu z dné 29. aprila 1833! V tem listu svojem pa ne poroča Prešeren pravzaprav o natisku Kranjčke Zibelize, ampak o Smoletovi zbirki narodnih pesmi slovenskih, ki da bi jih radi dali natisniti v Pragi, ker v Ljubljani da bi jih ne dopustila — prestroga cenzura. In tu dostavlja Prešeren: „ . . . Die Auflage müßte wenigstens zwölfhundert Exemplare betragen, indem wir darauf gefaßt sein müßen, dass unsere Geistlichkeit einige davon verbrennen werde, wie sie es theilweise mit der Zhebeliza thut.“⁴⁾

Izšlo je pri nas to pismo v tisku resda šele l. 1882 v Lj. Zvonu (na str. 49—53), kjer ga je objavil prav Fr. Levec sam. Vendar pa vemo, da ga je Fr. Levec že leta 1879 poznal, kakor tudi ono drugo Prešernovo Čelakovskemu z dné 22. avgusta 1836, ki mu je ž njim vred bil poslal poet svoj novi „Kerft per ‚Savizi““. Obedve pismi omenja namreč Fr. Levec že v svojem članku o Prešernu v „Zvonu“ l. 1879, in sicer prvo na str. 38, drugo pa na str. 39, kjer se mu je primerila spet druga pomota, da je prenesel v Prešernov list z dné 22. VIII. 1836, kar piše Prešeren Čelakovskemu pa že 29. IV. 1833: zadevo o natisku „slovenskih narodnih pesmi, katerih hoče Smole 6—7 pol na svetlo dati, a zaradi upora in kovarstva ‚unserer jansenistischen Obscuranten‘ to v Ljubljani

⁴⁾ Lj. Zvon 1882, str. 52.

nikakor ni možno⁵⁾. Kakor je Fr. Levec sicer v svojem delu točen, se je pa tu zmotil ob istem Prešernovem pismu, dà, ob istem Prešernovem besedilu dvakrat: da je enkrat prenesel, kar je pisal Prešeren, v Čopovo pismo; in da je drugič prenesel v Prešernovo pismo z dné 22. VIII. 1836, kar je pisal Prešeren že tri leta prej: 29. IV. 1833. Odkod in kako ta pomota, pa je težavno ugotoviti.

Imel pa je Fr. Levec tudi te dve Prešernovi pismi prav kakor Čopove rokopise iz istega vira: — iz rok Levstikovih. „Ta dva lista je g. Patera našel v Češkem muzeji, a v Ljubljano prepisana prinesel pokojni Aleksander Aleksandrovič Kotljarevski 1874. leta g. Levstiku, s čegar dovoljenjem sta tukaj natisnena.“ Tako nam poroča sam Fr. Levec v Lj. Zvonu 1882/49 v uvodu k objavi označenih dveh Prešernovih pisem.⁶⁾ Toda v „Dostavku“ na str. 112 in 113 istega letnika pa nam je sam popravil po podatkih iz Prage, da teh pisem Prešernovih ni našel Patera, a najbrže tudi ne Kotljarevskij v češkem muzeju, ampak ta domnevno pri sinu Čelakovskega; Prešernovih izvirnikov vsaj sedaj da ni v češkem muzeju, a tudi zapiska ne nikjer, da bi jih bil tu kedaj bral Kotlja-

⁵⁾ Prešeren 29. IV. 1833 (Lj. Zvon 1882/52): „Den Dienst, den Sie dadurch der krainischen Literatur erweisen würden, wäre um zo wesentlich, als der Opposition *unserer jansenistischen Obscuranten* auf keine andere Art beizukommen ist, als dass man ihr zeigt, dass sie ganz vergebens sei.“ — K Smoletovi zbirki slov. nar. pesmi prim.: Illyr. Blatt, 1. Aug. 1823, Nr. 31, pg. 121 (članek: „Ein kleiner Versuch in krainerischen Volksliedern“, s podpisi M. C. in J., ki predlaga, naj se napravi zbirko slov. nar. pesmi). In tu bereš: „Eine hier in Vorschlag gebrachte Sammlung krainischer Volkslieder könnte leicht und bald durch zwey auf einen Endzweck hinwirkende Mittel zu Stande kommen: nämlich 1) durch eine kritische Auflesung, Auswahl und Verbesserung mehrerer bereits im Lande umher schallender Gesänge *); 2) durch verschiedene, jedoch non invitâ Minervâ neu verfaßte Beyträge.“ K zvezdici ob točki 1.) pa pod črto opomba o A. Smoletu: *) Eine rühmliche Unternehmung, welche bereits durch längere Zeit einen ansehnlichen, den Verdiensten des vortrefflichen schottländischen Macperjon nachstehenden jungen krainischen Patrioten in Laibach beschäftiget. Seine Bescheidenheit erlaube es, einzuweisen nur die Anfangsbuchstaben seines schon jetzt, und in die Zukunft gewiß noch mehr verehrlichen Namens hieher zu setzen. — Sie sind A. S. [Deset let za tem — pa Prešernovo pismo (l. 1833) Čelakovskemu o natisku Smoletove zbirke!]

⁶⁾ Slov. Narod 1874 (9. maja, štev. 105): *Tujci* 6. in 7. maja. *Europa*: Kotljarevski iz Rima. — Laib. Zeitung 1874 (9. Mai, Nr. 105, pg. 744): *Angekommene Fremde*. Am 8. Mai. *Hotel Europa*: *Kotljarevsky*, Professor. Rom. (Bil je torej Kotljarevski l. 1874 nekako dné 7. in 8. maja v Ljubljani, in sicer na poti ali iz Rima ali v Rim. V Levstikovi korespondenci ni nobenega pisma njegovega, ampak le ena sama vizitka brez dneva in kraja, z naslednjim dopisom: „Dem theuren Freund, | D. Herrn Fr. Levstik, Bibliothekar | des Lyceum zu Laibach in Krain | *Alexandre Kotljarevsky docteur en - lettres, professeur de philologie slave à l' Université de Kieff.* | schickt seinen freundlichen Gruss und bittet Ihn dem Herrn H. Kempff, Bibliothekar aus Upsala mit Beistand entgegen zu kommen. — Grüßen Sie Jurčič in meinem Namen!“)

revskij; če so pa bili vendarle, kakor je pripovedoval Kotljarevskij, Levstiku res kedaj v češkem muzeju, da so najbrže šli na Rusko. ?)

Odgovor k točki 2.):

Drugo izmed navedenih dveh mest Levčevih, citat o Čopu iz Kopitarjevega pisma z dné 8. VII. 1831, pa je prevzel l. 1879 Fr. Levec iz istega vira, odkoder sta ga leto pozneje J. Marn⁸⁾ ter J. Navratil⁹⁾: iz Jirečkovega predgovora k Šafaříkovi knjigi „Geschichte der südslawischen Literatur. I.“, ki jo je bil iz Šafaříkove rokopisne ostaline založil Friedrich Tempsky v Pragi že — leta 1864.

Jos. Jireček je bil prvi, ki je iz literarne korespondence Šafaříkove povzel omenjeni odlomek Kopitarjev ter ga objavil v predgovoru navedene knjige na str. IV., in sicer v naslednjem odstavku tako-le:

Die wichtigste Quelle jedoch, welche Šafařík zu Gebote stand, waren Nachrichten des Humanitäts-Professors und späteren Bibliothekars in Laibach, Mathias Čop (Zhóp). Dieser lebenswürdige, bescheidene Gelehrte stand Jahre lang in regem Verkehre mit Šafařík. Šafařík war es nebst Kopitar, der, wie Čop selbst sich ausdrückt, „Interesse an Slavicis und Slovenicis so zu sagen ihm aufgedrungen“. Mit einer Emsigkeit, die hohe Achtung verdient, trug Čop alles zusammen, wessen er über slovenische (windische) Bücher habhaft werden konnte, und schickte im Juni 1831 die über 100 Folioseiten starke Handschrift seinem gelehrten Freunde zur beliebigen Benützung zu. „Es sind herrliche Beiträge“, schrieb Kopitar, durch dessen Hand die Handschrift nach Neusatz befördert wurde, „und ich zweifle, ob Sie sonst woher eine so brave Vorarbeit erhalten haben können. Zhóp ist ein milder Recensent und von extensivem Vergleichsgesichtskreis.“ — Čop hatte wohl die Absicht, und auch Kopitar rieth dazu, selbst etwas davon herauszugeben; indess es blieb beim blossen Wollen. Erst durch Šafaříks Schrift gelangt nun das wichtigste daraus in die Oeffentlichkeit. — Auch später fuhr Čop fort, über einzelne neuere und ältere Slovenica Šafařík Mittheilungen zu machen.¹⁰⁾

Levčev soodnosni citat iz Kopitarjevega pisma ne obseza nič več besedila kakor Jirečkov. Ni nam torej domnevati, da bi bil Fr. Levec

?) Kotljarevskega prepis obeh pisem, ki ima na hrbtu opombo z njegovo lastno roko: „Dopisy F. Prešérna k Čelakovskému“, hrani danes licejska knjižnica v Ljubljani. Zanimivo je, da prepis pravzaprav ni lastnoročen, ampak pisan z neko drugo tujo roko; Kotljarevskij je vanj lastnoročno pripisal le eno samo mesto: edinole tiste tri slovenske verze, ki jih Prešeren navaja iz svoje „Nove pisarije“ Čelakovskemu v listu 29. IV. 1833.

⁸⁾ J. Marn, Matija Čop. (Učiteljski Tovariš XX. List 15.: 1. avgusta 1880, str. 230/31; in ponatisek: Jezičnik XVIII. V Ljubljani 1880. Str. 40.)

⁹⁾ Navratil, Jernej Kopitar. (Kopitarjeva spomenica. Vredil J. Marn. V Ljubljani 1880. Str. 84.)

¹⁰⁾ Paul Jos. Šafařík's Geschichte der südslawischen Literatur. Aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček. I. Slowenisches und glagolitisches Schriftthum. Prag 1864. Verlag von Friedrich Tempsky. Pg. IV.

imel l. 1879 za dotično svoje mesto kak drugi vir, — najmanj pa, da bi si je bil črpal iz kakega nam poslej izgubljenega rokopisa gorenje Levstikove zbirke, ki bi bil segal kot nova točka morda tja preko abecedne serije *a — m*.

III.

Iz ohranjenih nam Levčevih prepisov pa sledi nadalje še več podrobnejših dejstev!

Med Čopovimi originali zbirke *a — m* imamo koncept prvega Čopovega pisma Kopitarju, koncept brez dneva in kraja, a pisan meseca januarja 1828 iz Ljubljane. Ta rokopis Čopov ima v zbirki dve signaturi s svinčnikom: najpoprej črko *f*, a potem preko nje poznejši definitivni znak *e*, kakor sem to označil l. 1903 tudi v Zborniku M. Sl./V. na str. 91.

Neznatnost — to dejstvo za prvi pogled! A Levčevi prepisi nam tu govore drugače! Gorenji pregled njihov kaže, da imajo ti prepisi — dve različni, dasi istoročni signaturi: *a*) Najpoprej tisto, ki sem jo podal zgorej ob desni strani ter jo označil z debelejšo kurzivo; ta signatura se popolnoma vjema z abecedno signaturo na originalih, všteti celo *č* iz gajice; dali bi domnevati ti znaki, da so nastali ter prišli v prepise iz — izvirkov samih. *b*) Poleg te, recimo definitivne signacije s črkami *a — m*, pisane z navadnim črnim svinčnikom, pa je v Levčevih prepisih šest kosov, ki imajo še drugo, rekel bi provizorično signaturo, — nekak prvi poizkus signiranja: črke *a* do *f*, in sicer takrat z modrim svinčnikom; natisnil sem jih v gorenjem pregledu z navadno kurzivo spredaj ob levem robu.

Pa primerjajmo to poslednjo signaturo, ki se skonča s črko *f*, z ono, ki jo imajo isti kosi zbirke v Levčevem prepisu s črnim svinčnikom! In kaj se nam odkrije?

| | | | | | | | | | |
|------|---|--------|----------|----------|-----|----------|------|------|----------|
| List | z | modrim | prvotnim | <i>a</i> | ima | kesnejši | črni | znak | f |
| " | " | " | " | <i>b</i> | " | " | " | " | č |
| " | " | " | " | <i>c</i> | " | " | " | " | d |
| " | " | " | " | <i>d</i> | " | " | " | " | b |
| " | " | " | " | <i>e</i> | " | " | " | " | c |
| " | " | " | " | <i>f</i> | " | " | " | " | e |

Plava signatura dá torej abecedno vrsto *a, b, c, d, e, f*, in sicer brez črke *č*; signacija s črnim svinčnikom pa vrsto *b, c, č, d, e, f*, s črko *č* iz gajice! Če pomislimo, da ima vsa zbirka signacijo s črnim svinčnikom, ne pa z modrim, je razvideti, da so kosi, ki so imeli najpoprej modre znake *a* do *f* (brez *č*), dobili res šele potem novo signaturo s črnim svinčnikom, in sicer znake *b* do *f*, toda brez *a*, zato pa z novo črko *č*, ki je prvotna signacija ni imela; poznejša je torej — signacija s črnim svinčnikom in s črko *č*.

Taka je stvar — v Levčevih prepisih. Originali sami pa imajo le eno samo signacijo; — in sicer katero? Isti kosi isto, ki je v Levčevih prepisih pisana s črnim svinčnikom: signacijo *b* do *f* (s črko *č*). Iz tega

sledi naslednje dejstvo: Ko je Fr. Levec prepisoval dotične originale Čopove, niso bili ti še šifrirani. Signacijo zbirke z abecednimi znaki je pričel avtor teh signatur šele — v Levčevih prepisih! In sicer najpoprej z modrim svinčnikom do črke *f*, pa jo ob tej črki prekinil, se premislil ter izpremenil in predrugačil to svojo prvo signacijo; signiral je kos za kosom, list za listom vnovič, in sicer najpoprej v Levčevih prepisih, z drugim svinčnikom in v drugi zaporednosti kakor prvič: namreč s črnim svinčnikom zgorej v desnem voglu vsake prve strani — takó, kakor kažejo v gorenjem pregledu signature *a* do *m* ob desnem kraju! V tej novi zaporednosti je prišel na prvo mesto kot *a* obsmrtni list Prešernov, ki mu potem sledé rokopisi Čopovi od *b* do *m*.

Vse to je nastalo torej najpoprej v Levčevih prepisih samih. In šele potem, ko je avtor teh signatur dokončal svoje delo do črke *m* v prepisih Levčevih, je vzel originale préd-se ter prenesel vanje iz prepisov Levčevih svojo do stalnega ugotovljeno signacijo *a* do *m*, in sicer z istim črnim svinčnikom ter prav takó tja gori v desni vogal vsake prve strani.

Pri tem delu pa se mu je primerila pomota: izvirniku tistega pisma, ki ga je Čop pisal kot prvo svoje pismo po svojem prihodu v Ljubljano Kopitarju na Dunaj meseca januarja l. 1828, v odgovor Kopitarjevemu pismu z dné 12. XII. 1827, — je pripisal avtor označene signacije tja v zgornji desni vogal najpoprej črko *f*, tisto signaturo torej, ki jo je bil dal temu listu prvotno z modrim svinčnikom tam v Levčevih prepisih; a popravil je to pomoto svojo takoj ter pripisal preko črke *f* črko *e*, tisto signaturo torej, ki jo je dal listu v Levčevih prepisih ob drugi, definitivni signaciji svoji!

Tako se nam je torej razjasnil pogrèsek *f* in popravek *e* v originalu dotičnega lista Čopovega ter nam odprl zanimiv pogled v zgodovino vse rokopisne zbirke.

In tako se nam je nadalje odkrilo dejstvo, da tiste signature z abecednimi črkami v Čopovih rokopisih niso starejše od Levčevih prepisov. Iz iste dobe so, pravzatržno torej šele iz dni Levčevih, — ne Kastelčevih!

Toda, je li pa avtor teh signatur Levec sam? Naj so znaki resda le posamne črke, roko je v njih vendarle spoznati kot isto, in sicer v Levčevih prepisih in pa v originalih samih kot isto — kakor v tistem besedilu, ki sem ga v gorenjem pregledu Levčevih prepisov podal ob desni strani takoj za signaturami *a* do *m*, onkraj štetja 1—14.

Opombe so to, pripisane v Levčevih prepisih vsakemu posamnemu kosu zbirke na prvo stran tja nad besedilo; opombe, ki pomenijo, komu so pisana in naslovljena dotična pisma. In te opombe so v Levčevih prepisih brez dvojbe, kakor priča pisava, — Levstikove. Levstik je torej sodeloval pri teh prepisih; ni le dal originalov Levcu v prepis, ampak določil je Levcu — kjer je mogel — z lastnoročno na čelo pisma pripisanim imenom, komu je po njegovi sodbi pisal Čop dotični svoj list, z drugo besedo: določil Levcu naslove pisem; kjer pa sam ni mogel ugotoviti adrese, je postavil na čelo vprašaj ali pa pustil list brez pri-

pombe. A pustil je brez ugotovljenega naslova le štiri (g, b, j, h); od nosno pet listov, če namreč označbi pri *f* (Metelko) — ne pritrdimo.¹¹⁾

Bil je torej Levstik, ki je Levcu z adresami komentiral zbirko v njegovih prepisih. In bil pa tudi isti Levstik sam, ki je Levčeve prepise signiral, in sicer najpoprej provizorično en del z modrimi črkami *a* do *f*, potem pa vso zbirko definitivno s črnim svinčnikom od *a* do *m*. Da so tudi te abecedne signature res Levstikova roka, priča že poteza pisave sama; posebej — tista značilna potezica na koncu besede pri zadnji črki: imel je namreč Levstik navado, da je pri svoji pisavi potezo na na koncu izvihal ali pa v zanjko zaokrožil; v abecedi omenjenih signatur svojih jo je podršnil pri vseh črkah, in sicer v Levčevih prepisih prav kakor v originalih samih. Kakor prepisom je dal namreč tudi svoji izvirni zbirki Čopovih pisem abecedno vrsto znakov *a* do *m* Levstik sam: tam in tu je ista roka; adresu pa je v izvirnikih pripisal le pri dveh listih: pri listu *f* — „Metelko“, ter pri listu *l* — „Šafařiku“, pri obeh z lastno roko.

IV.

Določil je torej Levstik naslove pravilno listom: e, č, d, m, i, c, k, l, — vsega vkup osem kosom. Nedoločene je pustil štiri: g, b, j, h, — ker je ob **b** rekel le, da „ne Kopitarju“. Preostane le še kos **f**, ki je ob njem Levstik izrekel domnevo, da velja — Metelku: domnevo, ki je že Levec ni odobril.

Zdi se mi pa prav, da si ogledamo поблиže tudi to stran Levstikovega truda vso, kos za kosom po tisti zaporednosti, ki jo določa gorenji pregled Levčevih prepisov, in ki sem jo v tistem pregledu naznačil s tekočimi številkami 1—14 ob desnem robu; opomniti moram posebej, da sem prav v ta namen dodal pregledu tisto štetje jaz, — za oporo temu-le poglavju!

1.) Lemberg, 10. April 1824. = **g**: Čopov list, ki mu je Levstik postavil spredaj na čelo, tja na tisto mesto prve strani, kamor je drugim listom zbirke pripisal adresu, — z rdečim svinčnikom krepak in velik vprašaj v Levčevem prepisu. Levstiku je ostalo torej takrat (in tudi potem vse žive dni) neugotovljeno ter tisti vprašaj potemtakem brez odgovora: komu je Čop namenil ta svoj list?

Vladimir Levec je bil, ki je v tistem očetovem prepisu poizkušal odgovoriti Levstikovemu vprašanju s pripombo: „Zupanu ali Prešernu“, ki jo je pripisal tam ob rob lastnoročno s svinčnikom. A je li pogodil pravo?

Pismo ni literarno pismo; vsebina so mu osebne Čopove in pa ljubljanske lokalne razmere.¹²⁾ Kakor je razvideti iz besedila, piše tu Čop

¹¹⁾ Pri *dveh* listih (g, b) je poizkušal v Levčevih prepisih kesneje določiti naslov pokojni Vladimir Levec: pripisal je namreč *on* tiste opombe, ki sem jih v gorenjem pregledu natisnil ob skrajnem desnem robu z drobno kurzivo. Koliko se je posrečil Vladimirju Levcu ta njegov poizkus, o tem v naslednjem.

¹²⁾ Objavila Carniola 1910, str. 217.

nekomu že tretjič, ne da bi čakal njegovega odgovora. Odlomek imamo tu pred sabo nekega osebno-intimnega prijateljskega dopisovanja, ki je trajalo torej med Čopom in tukajšnjim neznancem že dolgo dobo ter se razvijalo povsem neprisiljeno. Povod temu odlomku z dné 10. IV. 1824 pa je dalo, kakor prča Čop sam, neko pismo, ki mu je došlo v Lvov iz domovine: „ein Brief, den ich von meinem Laibacher Freunde und Agenten Masek erhalten, über dessen Inhalt ich Lust habe, mit jemand zu sprechen, und da Laibacher Sachen hier niemanden interessieren können, so wende ich mich an Dich — Du wirst mir diesen, vielleicht lästigen Besuch zugutehalten.“

Kdo je bil ta — Masek, ljubljanski prijatelj in „agent“ Čopov? In kdo in kje — pa neznani nam prijatelj, ki mu Čop tu piše „o ljubljanskih zadevah“: tolik prijatelj, da se je Čop ž njim tikal?

V ostalini Čopovi, ki jo hrani ljubljanska licejka, je 15 pisem iz Ljubljane s podpisom: „Masek“, ali „Martin Masek“, ki Čopa od kraja do konca tika kot dobrega prijatelja. Pisma sezajo od l. 1823 do 1827 ter so naslovljena v Lvov vsa izven enega samega, ki je pisano Čopu — 11. VIII. 1825, torej o počitnicah — na Dunaj.

Iz teh pisem sledi, da je bil dopisnik — sošolec Čopov. L. 1823, meseca marca (datum je listu s pečatom vred odtrgan) — mu piše: „Unser Mitschüler Machin ist von Wien gekommen, Mau kommt als graduierter Doctor gleichfalls in einigen Tagen.“ In 7. junija 1826 spet: „Unsere Mitschüler Orel, Doctor in Laibach, Wochinz Kaplan bey St. Peter in Laibach; Baraga ein sehr frommer Priester Kaplan bey St. Martin vor Krainburg¹³⁾ und Keck — lassen Dich schönstens grüßen, und wünschen Dich alle in unserer Mitte je früher desto lieber.“ A 24. marca 1827: „Von Keck, Orel und seiner Gemahlinn eine Empfehlung, der Bruder der Gemahlinn des Orel ist bey seinem Vater zu Hause. Ob der Crobath geheirathet hat, ist mir wie auch dem Orel unbekannt.“

Šolsko izvestje ljubljanske gimnazije za l. 1814 izkazuje Čopa kot prvega premianta v šesti šoli: „in II. humanitatis classe“; ostala dva premianta izmed običajnih treh sta — Smolnikar Andreas & Mau Matthaeus. Za njimi sledé običajni štirje odličnjaki: Koss, Kek, Dobrautz, Rosmann. Med ostalimi sošolci Čopovimi so tega leta res: Barraga, Machin Martin, Orel Joseph, Teuschel Ignatius in sam „Masek Martin Carn. Locopolitanus“, le Wochinza ni.¹⁴⁾ V takratnem zadnjem letu gimnazije torej je Masek res Čopov sošolec v Ljubljani, l. 1813/14.

Iz Maskovih pisem sledi nadalje, da je bil tista leta v Ljubljani Masek (ali po današnje: MazeK) v službi pod direktorji — normalnih šol

¹³⁾ Nečakinjo Baragovo, vdovo pl. Höffern, je Čop kesneje menda nameraval poročiti, pa ga je smrt prehitela. (Jelovšek E., Spomini na Prešérna, str. 129).

¹⁴⁾ Juventus caesarei regii gymnasii Labacensis e moribus et progressu in litteris censa exeunte anno scholastico MD CCC XIV. Pg. 3 & 4. (Iz prejšnjih let pred l. 1814 nima izvestij ljublj. gimnazije tu ne licejka ne muzej v Ljubljani).

ljubljskih: pod Mešutarjem, Jelovškom in Šlakerjem. Tako piše Čopu v Lvov leta 1823 (najbrže 15. marca): „Dem Meschutar wollte ich nichts erwähnen; denn er ist ein gar seltener Heiliger, der nur svojo mauho hval, und überall seine Größe und Ehre sucht, und Werke anderer und großer Männer als Nulle erklärt, denn ich kenne ihn genau.“ In 19. nov. 1824: „Unser Meschutar kommt auch von Laibach weg, nach Triest als Schuloberseher mit 2500 fl. Gehalt. Wann Du als Director nach Laibach kommen willst, werde Dir schon zu wissen geben.“ Dalje 23. dec. 1824: „Was mich betrifft bin mit meiner Familie gesund, nur das Joch des Herrn Meschutar ist schwer, wünsche nur, daß er bald nach Triest abkratzen möchte.“ — A 22. V. 1825: „Übrigens habe ich Dir zu sagen, daß ich seit der Übersetzung des Meschutar recht zufrieden lebe unter dem prov. Director Franz Jellouschek und Katechet dazu. — Für die Directorstelle ist der Hr. Poklukar der erste Vorgeschlagen(e), Professor der Theologie in Klagenfurth, der früher in Görz war.“ In 11. VIII. 1825 na Dunaj Čopu, ki je tiste počitnice prebil v prestolnici cesarjevi: „Ich muß Dich schon mit einer Bitte belästigen, da Du in Wien ein so starker Bekannter der Großen bist: Erfahre mir ganz bestimmt, ob die Directorstelle für die Normalschule zu Laibach schon vergeben worden ist oder nicht, und ob dem Hr. Pokluker Professor der Moral in Klagenfurth oder dem Schlaker Katecheten bey den Klosterfrauen in Laibach; denn hier ist man darüber ganz ungewiß, und um so mehr, da Pokluker der Erste, und Schlaker der Zweyte von Consistorio ¹⁵⁾ und beym Gubernio ist das Entgegengesetzte geschehen. Dieses bitte mir noch vor Deiner Abreise nach Lemberg zu berichten. — Was mich betrifft bin ich gesund sammt meiner Familie, und mit dem Herrn Director Franz Jellouschek ungemain zufrieden.“ Gubernialni šematizem ljubljanski za l. 1826 priča na str. 301, da je bil imenovan za novega direktorja normalke „Herr Johann Nep. Schlacker, Weltpriester“, ki o njem kot svojem predstojniku poroča Mazek Čopu 15. I. 1827: „Was mich besonders betrifft, so bin ich noch immer unter diesem Director so zufrieden, wie ich unter dem Meschutar, der in Triest unzufrieden lebt, unzufrieden lebte.“

In tu nam uradni šematizem kranjskega gubernija podaja l. 1822 poslednji potrební podatek: „K. k. Muster-Hauptschule zu Laibach. — Schuldiener: Hr. Martin Masek, woh. in der St. Petervorstadt 21.“ Zasedovati je Mazka v tem uradnem viru ter v tej službi do l. 1827; iz česar sledi, da je Mazek prevzel službo šolskega sluga na ljubljanski normalki l. 1821, ter bil v tej službi vsaj do l. 1827. Vendar pa je služil na tem svojem mestu še dalje preko l. 1827, le da je po tem letu uradni šematizem opustil njegovo ime ter ga označal le z opazko: 1 Schuldiener.

Ali je Mazek obiskoval tudi kaj „filozofije“ v Ljubljani, po našem sedmo in osmo šolo, ne vem. Gotovo je, da je končal takratno gimnazijo l. 1814, in postal potem l. 1821 šolski sluga. Umeti je torej, da

¹⁵⁾ Tu je v pismu izpuščeno: „vorgeschlagen wurde“.

je s svojo srednješolsko izobrazbo bil lahko tudi še profesorju Čopu, nekdanji sošolec, dober prijatelj — in v šolskih zadevah izveden ter zanesljiv „agent“. A v kakem smislu to? Čop si je želel službe v Ljubljani, in — Mazez je Čopu poročal o vseh izpremembah na ljubljanskih šolah zvesto in točno, pa tudi „agitiral“ pri takratnem predstojniku gimnazije Frančišku Hladniku in drugod za Čopovo namero.

Iz l. 1824 se nam tisto Mazkovo pismo, ki o njem piše ter nam ga deloma celó dobesedno citira Čop v svojem gorenjem odlomku z dné 10. aprila 1824, ni ohranilo. A pač pa iz tega leta naslednji dve drugi, ki naj jih za primero Mazkove „agenture“ tu objavim obe:

Bester Freund!

Laibach am 19. 9ber 1824

Der Herr Gladnik trug mir auf Dir zu schreiben, daß der Herr Professor Nebich in die Logik¹⁶⁾, als Professor der Litteratur, kommt, weil jetzt daß Griechische abgekommen ist, und die Litteratur aber als ein neuer Gegenstand der Philosophie eingeführt worden ist. Übrigens versicherte er mich, daß der Herr Eisler auch nicht lange bleiben kann, und ich, sagte er werde auch nicht lange seyn. So weiß ich nicht, ob er vielleicht um die Pensionierung einzuschreiten denkt oder was immer?

Zu dessen bin ich vollkommen überzeugt, daß Dir der Herr Gladnik sehr gewogen ist. Unser Reichthar kommt auch von Laibach weg, nach Triest als Schuloberseher mit 2500 fl. Gehalt. Wann Du als Director nach Laibach kommen willst, werde Dir schon zu wissen geben. Wann etwas Bestimmteres in Hinsicht der Besetzungen geschehen wird, werde ich Dir schon bestimmt schreiben.

Son Neuigkeiten weiß ich Dir nichts Besonderes zu schreiben, daß der Wolf Gubernial-Rath von Triest, Bischof von Laibach ist, ist Dir ohne dieß bekannt.

Lebewohl in dessen und ich verbleibe

Dein alter Majak (m./p.)

Naslov na vnanji strani lista:

Von Laibach

Poštni pečat: LAIBACH

| Dem Hochedelgebornen Herrn | Herrn Mathias Tschopp | Professor der
2. Humani-täts-Class | zu Lemberg | in Galizien |

In drugo pismo:

Bester Freund!

Laibach am 23. Xber 1824

Am 23. d. M. erhielt ich Dein vom 12. December datirtes Schreiben, worin Du mich ersuchtest Dir wegen des Hrn. Nebich etwas Bestimmteres zu sagen.

Ich ging gleich Abends zum Herrn Gladnik, und richtete ihm Alles von Dir aus, wobei ich nicht ermangelte das Nothwendige von ihm auszufragen.

Ganz bestimmt kann man sich vom Herrn Nebich noch nicht versichern; aber soviel ist gewiß, daß er während der Herbst-Ferien in Wien war, um sich alles Mögliche vorzubereiten, besonders hat er sich beyhm Herrn Wilde (an) empfohlen, wie auch beim Hofrathes Istel, der schon von jehe her sein (ar) warmer Freund ist. Er bereitet sich wirklich mit allem Fleiße auf den Concur; jedoch sagte mir der Herr Präfect: Wenn es auf den Concur; lediglich kommen sollte, so würde ein Tschopp gewiß ohne weiters viel besser machen; aber es kommt auf die Patronants.

Er supplirt schon jetzt diese Lehrkanzel, wofür 172 fl bezieht, und die Geschicht (universal) aber Herr Pauschel. Die philosophische Direction ist ihm sehr geneigt, ohne witters

¹⁶⁾ T. j.: v sedmo šolo, ali po takratnem v I. leto „filozofije“. Osmo ali II. leto „filozofije“ so imenovali „Fizika“.

auch die Professoren, indem jetzt alle unter dem Hute des Herrn Raunicher stehen; Richter aber ist || weg, so denke Dir nur, wie man in solchen Fällen die Concurse zensuriren würde — und desto mehr da Dir die philosophische Direction wirklich nicht geneigt ist.¹⁷⁾

Den Concurse für die Litteratur wird auch ein sehr gelehrter Mann mitmachen, der in Wien bey einem Minister als Hofmeister ist, und auch schon etwas in Druck beförderte; aber den Rahmen von ihm versprach mir der Herr Präfect erst den andern Tag zu sagen. Übrigens sagte der Hrr. Präfect wird Dir Rebich wegen seiner vielen Dienstjahre vorgezogen werden, wenn er nur einen mittelmäßigen Concurse macht.

Übrigens sagte er mir: Er soll auf sein Vaterland nicht vergessen; denn es werden in der Kürze für ihn hier Stellen vacant, und er kommt gewiß dann, wenn auch jetzt mit dem Rebich nicht die Änderung geschieht; weil Herr Eisler unmöglich länger als dieses Jahr noch aushalten kann.¹⁸⁾

Soviel soll Dir zur Richtschnur dienen, wenn ich Dir was Bestimmteres sagen kann, werde gewiß nicht versäumen. Vom Herrn Hladnik eine Empfehlung, und er ist für Dich gewiß ganz eingenommen.

Was mich betrifft bin mit meiner Familie gesund, nur das Joch des Herrn Meschutar ist schwer, wünsche nur, daß er bald nach Triest abtragen möchte.

Herr Beharz ist seht ersten November Lehrer geworden und hat den Klander und Kopitar wieder zurück gelassen.

Sonst weiß ich Dir nichts Neues zu sagen; von dem || neuem Bischofe ist auch noch alles still.

Hr. v. Kanaval schrieb mehrere historische Aufsätze, die im Hormayerischem Archive abgedruckt sind. Man spricht, daß er um die Professur der lateinischen Philologie und der Weltgeschichte an dem Lyceum zu Laibach concurriren werde, und mächtige Freunde beym Ministerium habe.

Lebe wohl und vergieß nicht auf Deinen Dich liebenden Freund

Martin Masel [m./p.]

¹⁷⁾ *Ravnika*. Mazek mu piše o njem tudi 3. I. 1827: „Raunicher ist noch philosophischer Director, hat aber schon anno 1824 die Resignation eingeschickt, man hat ihn aber noch dazu . . . beredet, sagt aber immer, daß er diese Last abschütteln wird, und dieß darum weil sie ihm nichts geben z. B. eine Gubernialraths-Stelle.“ In 24. III. 1827: „Der Herr Raunicher kommt nach Triest als Gubernial-Rath, und statt seiner ist der jüngste Dombherr Petermann zum Philosophischen Director ernannt worden.“ In dalje 28. IV. 1827: „Der Herr Gubernial-Rath Raunicher ist den 23. April von Laibach nach Triest abgereist, und er freuet sich sehr darüber, daß er weg kam, denn er war der Laibacher philosophischen Direction schon satt. Inter nos: Mayer dürfte von Laibach bald wegkommen als Bischof von Klagenfurth und an seine Stelle Meschutar als Gubernial-Rath nach Laibach, oder Raunicher zurück und Meshutar in Triest als Regierungsrath.“ 9. VII. 1827: „Der Herr Gubernial-Raunicher lebt recht zufrieden in Triest.“

¹⁸⁾ Prim. tu Čopov list *g*, z dné že 10. IV. 1824, kjer navaja Čop že prav sorodne besede Hladnikove iz nekega (nam izgubljenega) pisma Mazkovega (Carniola 1910/217): „Der Präfect Hlad.[nik] läßt mir sagen, ich möchte auf mein Vaterland nicht vergessen, es werde sich in Laibach bald was erledigen, er selbst sey schon alt und kalt geworden, u. werde bald abtreten; alsdann würde einer von den dortigen Hum[anitäts]lehrern eine Stelle erhalten; auch soll an allen Lyceen das 3te Jahr der Philosophie errichtet werden, folglich auch zu Laibach &c. Mas.[ek] sagt weiter, es verlaute stark, Rebizh werde nach Grätz als Prof. der Ästhetik kommen (!).“

Naslov na vnanji strani lista :

Laibach

Poštni pešat: LAIBACH

| Dem Hochgehrten Herrn Herrn Mathias | Schopp öffentlichen Professor
der Rhetorik an dem k. k. Gymnasium | zu Lemberg in Galizien |

Izpolnila se je Čopu želja, da so ga imenovali iz Lvova na gimnazijo v Ljubljano, šele 23. julija 1827. Z odhodom njegovim iz Lvova v domovino je prejenjala korespondenca z Mazkom: zadnje ohranjeno pismo je z dné 30. avgusta 1827, ki mu v njem Mazek poroča zadnje šolske podrobnosti z napovedjo: „Lebe wohl und eile bald zu kommen, mündlich werde ich Dir Manches sagen, was man nicht schreiben kann.“ —

In ko smo takó torej spoznali tega ljubljanskega prijatelja Čopovega, kdo je bil pa tisti drugi prijatelj njegov, ki mu veljá odlomek pisma z dné 10. IV. 1824, oslonjen ob Mazkov ljubljanski dopis?

Iz Čopovega fragmenta je o osebi tega neznanca, ki ga je Levstik označil sè svojim rdečim vprašajem, povzeti naslednje: Živel ni v Ljubljani, ne v Lvovu, ker mu Čop poroča iz Lvova novice o Ljubljani; poznal pa je Ljubljano dobro, ker mu Čop piše o ljubljanskih osebnostih z mislijo, da ga bodo „Laibacher Sachen“ zanimale; bil je kakor Čop — Slovenec, ker mu Čop vpleta v pismo slovenske odstavke, ki so za nas doslej edini vzgled pisane slovenščine Čopove; in domnevati se dá še, da je bil najbrže tudi profesor kakor Čop, ker mu ta takó podrobno govori o šolskih zadevah ljubljanskih. A kdo bi neki to bil — izmed Čopovih dopisnikov?

Gorenjec, sorojak Čopov, profesor — Miha Terley, porojen leta 1797 v begunjski fari na Gorenjskem.¹⁹⁾

Pot njegova do profesure je šla po tedanji navadi, prav kakor tudi Čopova, — skozi ljubljansko bogoslovje. Prestopil je M. Terláj, dovršivši ljubljanske srednje šole in filozofijo, v prvo leto ljubljanske teologije jeseni l. 1813; in v izvodu letnega poročila o duhovništvu ljubljanske dieceze („Lokal- und Personal-Stand der Diözes von Laibach mit Anfang des Jahres 1817“), ki ga ima ljubljanska licejka, sem na str. 56 med teologi četrtega leta našel še vedno Terlájjevo ime, — toda s svinčnikom prečrtano: kar mi pomeni, da je tega leta, ko je bil katalog že dotiskan, Terláj izstopil iz bogoslovja. Dokončal je torej v Ljubljani, kakor Čop, tri leta bogoslovja. Kam se je potem obrnil, ne vem; toda l. 1819 ga srečamo pod prefektom Fr. Peeseneggerjem na Reki — med profesorji nižje gimnazije.

K. k. Gymnasium zu Fiume:

Herr Michael Terley

— Basil Kluczensko

— Stephan Terpin,

— Nagele (prov.)

Prof.[essoren] der Grammaticalclassen.²⁰⁾

NARODNA ČITALNICA
V KRANJU.

¹⁹⁾ Ivan Zupan, Matija Čop. (Program kralj. više gimnazije na Reci, 1874: str. 9). Prim. o njem tudi: L. Pintar, Lj. Zvon 1900, str. 758: „Miha s podgore“.

²⁰⁾ Hof- u. Staatsschematismus des österr. Kaiserthums. 1820. Pg. II./234/5.

Eno leto torej pred Čopovim prihodom za profesorja druge humanitete na isto gimnazijo — je bil M. Terlej že na Reki. In s tem dejstvom se povsem vjema Čopov stavek v njegovem odlomku z dné 10. aprila 1824, — stavek o Ravnikarju, ki je takrat nameraval v Inomost za gubernijskega svétnika: „Dem R— k6nnte es indessen doch gelingen — al meni fe sdí de ga bo fhe grévalo — nikoli is dushele ni bil, perklanja fe mu vse po zelim' Kranju — zhe v' Tirole pride, mu bo tako vle pust6 in dolgozhalno, kakor je bilo meni, k' fim na pervo na Dunej perfhel, al pa tebi v' Rezi od konca —“²¹⁾

Ko je Čop vsled dekreta dunajske študijske komisije z dné 16. sept. 1820, št. 6288 (izdanega na podlagi cesarske odločbe z dné 7. sept. 1820) prišel jeseni 1820 na Reko, je že torej našel tam sorojaka Terleja, ki sta se sicer pa že prej v Ljubljani, najmanj že l. 1817, a najbrže še prej pred odhodom Čopovim v III. filozofijo na Dunaj, dobro in prijateljsko poznala; vsaj tisto ohranjeno nam Čopovo, v celoti doslej še neobjavljeno pismo z dné 1. marca 1820 — nam dá o tem domnevati, ker priča, da je že „pred dvemi leti in pol“, torej nekako l. 1817 pisal Čop Terleju neko hudomušno pismo, ki pa mu ga je ta zel6 zameril.²²⁾ A Reka ju je sprijaznila vnovi6, za vse življenje, da sta si ostala dobra prijatelja do konca Čopovih dni.

Službovala sta skupno na Reki do konca šolskega leta 1821/22: Terlej tam tri, a Čop dve leti; vsled odstopa Reke ogrski oblasti pa so se potem gimnazijski profesorji razkropili: oba, Terlej in Čop v Galicijo, — Terlej v Novi Sandec, Čop v Lvov, oba vsled dekreta z dné 22. sept. 1822.²³⁾ Čop je ostal z večino bivših svojih kolegov še nadalje v prijateljskih stikih: dopisoval si je z njimi več ali manj še dolgo let, — s Terlejem pa prav do svoje smrti.²⁴⁾ Ohranjenih nam je v Čopovi zapuščini od 29. novemb. l. 1822 navzgor pa do pričetka l. 1835 lepa vrsta Terlejevih pisem, med njimi tudi nekaj slovenskih, ter zadnje, iz m. januarja 1835 ter iz Přemysla, kjer je služboval Terlej od jeseni l. 1824, to-le:

²¹⁾ Carniola 1910, str. 218.

²²⁾ Prim. tu v naslednjem dodana Čopova pisma, šte. 1. — Poleg tega imamo v Terlejevem, Čopu pisanem pismu z dné „v. trav. 17. dan 1825“ naslednji stavek: „Ti fe bofh spomnil, de fim ti shé v' *Ljubljani* ino v' Reki od tifkanja pod rébrami govoril,“ — dokaz, da sta se torej res že v Ljubljani poznala ter že tam osebno in zaupno ob6evala.

²³⁾ Zupan Iv., Profesor i bibliotekar Matija Čop. (Program kralj. više gimnazije na Reki 1879/74, str. 17).

²⁴⁾ Bil je ta razpust dotlej avstrijske gimnazije na Reki — pri6etek Čopove, poslej tako obsežne korespondence: dopisov s kolegi Terlejem, Kluczenkom, Hribarjem; a tudi z angleškimi krogi reškimi, posebej z družino Mossingthon. Prav kakor je kesneje odhod Čopov iz Lvova nova zarez: pri6etek dopisovanja Čopovega s Poljaki, — z Lvovom in tamkajšnjimi poljskimi kolegi in učenci.

Ljubi Perjatel!

Jeft nevem kaj imam milliti od tvojiga milzhenja al tvoje tihosti. Szer fim ti dvakrat pifal, ale obedva pifemza okol konzsa kosaperska poflal. Pervikrat fim ti pifal v zazhétku maliga Serpana s' Gofpodam ktér je imel pref Ljubljano jéhat; on je pa na Du[ne]lji oftal in mi je rutenfko Levizkiga motyko nasej pernèfl. Potem fim pa svédil od tvojiga naftopnika per dominikanarjih, da te bodo s' Ljubl. do Lwowa prèftavili kakor takiga, kar li sdej. Vidéozh de to ni réf, ti pa fhè lè sdej te motike pofhljem; morebiti bo [tak] prèposna in de jo shé imash; al jeft fim per tim nadóshen, koker s' téga vliga videljh; gléj famo na mojo dobro || voljo. Zhe je sbitezna, tako [jo] komu daruj; tvojo samerklivofst fkof to némorem lzer tebi odverniti, ale koker hitro fe kakrfhna perloshnoft perméri, fe bom pomujal tebi mojo hvaleshnoft fhè fkos kej drugiga rasodéti. Janef je od ukrajinske gofpòde na bibliotekarja v Kiowe perporózhen, on je v grudnje tam bil, vfe préd oglédal, oprashal &cc nasaj perhodivfhi je fvojo fhéftméfzhzho karo (fedi v' enim klofhtre v' Lw.) naftopil. Jélen te posdravi. Zhe Janéfa Nafhi Mofzkovitarjam dobro perporózho, tok fe mu bo prezej gvifhno vdalo; al kako fe on móre per sdéjfhnih okolftvah kej dobriga fpodzievati? Moji otrozi fo sdravi. Linzb. je na Sambor prvi perporozheni, in dobro popifani; na konzse profémza [te] upa dekret. On [te] posdravi.

Na rutenfko novo léto 1835.

Tebi vofhim frézhno novo léto. Al li moje písmo perjel?

Toliko k prvemu listu Levstikove zbirke, — k fragmentu z dné 10. IV. 1824, ki veljá torej Čopovemu prijatelju profesorju Mihu Terléju, čeprav ni v Terléjevem odgovoru ddo. 24./25. IV. 1824, ki se nam je ohranil v Čopovi zapuščini (vsega vkup sta tu iz l. 1824 ohranjeni le dve pismi Terléjevi: prvo z dné 23./I., drugo z dné 24./25. IV., ostalo se nam je pač izgubilo!), — ni besedice o tem dopisu Čopovem, ampak le govor o bolezni, ki da jo je Terlej ravnokar komaj prebolel in pa — novice iz Reke. Žal da se nam iz vse dolgoletne korespondence Čopove s tem sorojakom njegovim pa ni Čopovega ohranilo nič več kot le edini tisti, v Levstikovi zbirki z **g** označeni odlomek, in pa ono pismo iz l. 1820. Bili bi nam ti intimno-zaupno pisani listi Čopovi, kakor kaže, bogat vir za biografijo njegovo.

V.

2.) Zemberg, 27. 10^{br} 1825. = **f**: drugi, nam z našega stališča prav tako težavni list Čopov — neznancu! Levstik je zapisal tu z navadnim svinčnikom na čelo Levčevemu prepisu ime: Metelko, ter ga podčrtal z rdečim svinčnikom. Isto ime (Metelko) imamo tudi na čelu izvirnika samoga, s svinčnikom ter z isto roko, Levstikovo roko — kakor v Levčevem prepisu. Toda, že Levec sam je dvojil o pravilnosti te Levstikove določbe. V svojem Prešernovem življenjepisu omenja namreč (v „Zvonu“ l. 1879 na str. 37) Fr. Levec ta odlomek Čopov, a ga ne adresira Metelku, ampak — Prešernu: „Kako živo brigal se je mladi Preširen za vse slovenstvo, jasno vidimo iz pisma (do sedaj še ne natisnena), katero je prof. Čop 27. dec. 1825. l. pisal o Metelkovi slovnici Preširnu, tedaj četverttega leta pravoslovcu.“

Pa je tudi ta Levčeva določba naslova nepravilna! Zdi se mi po vsebini pisma prav, da ni Fr. Levec tu pritegnil Levstiku. Čopov list je precej ostra ocena Metelkove slovnice „Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. — Laibach, 1825.“ Pisal je slovnico Dolenjec Metelko, pa jej ugovarja Gorenjec Čop — na podlagi svojega domačega, gorenjskega narečja! A malo verjetno, da bi bil svojemu staremu učitelju Metelku pisal Čop, skromni in taktni Čop, svoje ugovore takó hladno stvarno ter takó brez vseh ovinkov, ko je vendar poznal ceremonioznega patriarha, nekdanjega svojega profesorja Metelka, ter vedel, da je zelo občutljiv gospod. In prav nič nam ni znano, da bi si bila Čop in Metelko kedaj kaka posebna prijatelja, ki bi si bila kedaj kaj dopisovala; kar vemo, je bilo razmerje med Metelkom in Čopom vedno nekako bolj oddaljeno, in prav gotovo da nikoli ne táko, da bi si bil Čop mogel dovoliti nasproti starini Metelku ogovor: „Lieber Freund“, — kakršnega ima v tem svojem pismu! ²⁵⁾ Slednjič pa je v tem pismu samem stavek, ki priča, da pismo nikakor ni moglo biti namenjeno avtorju slovnice samemu, — stavek v Čopovi opombi k str. 4. Metelkove gramatike, in sicer k besedi „goluf“:

pag. 4. Goluf (oder go¹uf, denn wir sprechen das I mouilliert aus, und solche Fälle wird es wohl viele geben, wo aber freylich jeder das seinige wird behaupten wollen) dieses goluf also sehe ich noch immer von goliti ableiten — das Wort ist deutsch ²⁶⁾. Schiller III, 351 hat ausdrücklich: gelf obliquum, fraus; golphheit pravitas. Kilianus: ghelfs, obliquus. Noch in den Nibelungen (2707 — „tragen gelfen mut“) erklärt Zeune gelf durch falsch (Hagen zwar durch: keck, übermüthig, aber kaum nöthig). **Sagen sie doch das den Herren**, damit sie sich nicht länger mit der Etymologie von goliti bemühen, die ohnehin gegen alle Analogie ist. Ubrigens mochte der Slawe freylich an sein goliti anspielen — da ihm die Wurzel fremd war. Es findet sich diese Bedeutung von ogoliti auch in andern slaw. Dialekten. ²⁷⁾

²⁵⁾ Saj je še l. 1830 prigovarjal Kopitar (v svojem pismu ddto.: Wien, d. 1. May 1830) Metelku, naj se približa Čopu ter prične ž njim — slovenski slovar! Piše namreč tam Kopitar: „Sie sollten sich mit Hrn. Zhop vereinigen, um dann theils selbst, durch Ihre Schüler, auf einzelnen Oktavblättern das Lexicon, so wie euch ein Wort beifällt, (oder auch zur Abwechselung mit Dobrowsky, dann Lixicis aller andern Mundarten in der Hand) aufzuschreiben; dann diese einzelnen Blätter alle Wochen alphabetisch ordnen lassen. In Jahr und Tag ist so Vuk's Lexicon entstanden! Aber anfangen muss man. Dimidium facti qui bene coepit, habet, sagt unser Horaz. Dic hoc tibi ipsi, et Zhopio cum salute mea.“ — In za sklep pisma še enkrat opomin: „Sie einmal et Zhop, cum discipulis macht euch an das Inventarium, ut dixi. — Valete et favete Vesterrimo Jarnejo.“ (Jagić V., Neue Briefe, pg. 176 nasl.).

²⁶⁾ Metelko navaja namreč razne take besede, ki imajo pri nas glas *f*, ter razlaga postanek tega glasú iz *p* in celo *v*; za poslednji slučaj navaja kot vzgled besedo *goluf*: „in *goluf*, *golufa*, *golfats* betriegen, scheint das *f* aus *v* entstanden zu seyn, also aus *goluv*, *golvats*, in der 4. Form *golits*, *ogolits*.“

²⁷⁾ Carniola 1910, 216.

Ali bi Čop bil res takó pisal, če bi veljalo njegovo pisanje naravnost Metelku? Saj vendar tu nekomu naroča, naj pové ta njegov ugovor „den Herren“! In če polemizira izrecno zoper neko določeno Metelkovo razlago, je pač mislil Čop med temi „gospodi“ v prvi vrsti avtorja slovnice Metelka samega, in pa nadalje vso njegovo šolo! Nikoli torej ne, da bi veljalo to pismo Čopovo Metelku samemu, — in prav je, da je Fr. Levce že l. 1879 to Levstikovo določbo zavrgel.

Pismo Čopovo veljá nekomu, ki mu je bil poslal v Lvov ne vemo odkod, nekaj knjig, ki jih je Čop ravnokar pred nekaj dnevi prejel, med njimi tudi slovnico Metelkovo, ki je bila izšla — dobrega pol leta prej v Ljubljani.²⁸⁾ Prijatelja sta si bila Čop in pa ta naš neznanec, ki je moral biti tudi nekak slavist, učen literaren mož, — ker mu Čop na koncu pisma svetuje, naj si gre pogledat v poljski slovar Lindejev besedo czop. Iz tega bi človek domneval, da je ta neznanec imel táko dragoceno knjigo kar pri roki, morda kar v svoji biblioteki! „A propos! Schreiben Sie doch nicht meinen Namen Tschop — hier heiße ich nicht so, man spricht das Zh ganz anders aus, und ich gebe mir gar keine Mühe die Aussprache zu berichtigen. Schlagen Sie im Linde czop nach, so werden Sie die Ursache finden.“²⁹⁾ Vendar pa ogovarja Čop tega neznanca, dasi sta si zaupna prijatelja, s spoštljivim „Sie“, kar priča, da je morala biti neka razdalja med njima. A bi li Čop — tako ogovarjal Prešerna? In pa, ali naj je Prešeren poslal Čopu — tiste knjige, med njimi Metelkovo slovnico, ki je bila ljubljanski tisk? Kar vemo, je bil Prešeren takrat dijak na Dunaju, ne pa v Ljubljani. In naj bi li res Čop njemu, mlademu Prešernu naročal, naj pové ljubljanskim slovničarjem, da goljuf ni iz „goliti“? Ne, Prešernu to pismo Čopovo ni moglo veljati!

Opreči pa moram tu tudi svojo domnevo iz l. 1910, češ, da bi utegnilo biti to pisanje Čopovo namenjeno — Kopitarju.³⁰⁾ Pač bi bil utegnil poslati Čopu v Lvov Metelkovo slovnico — Kopitar iz Dunaja, prejemši jo kot slavni oče slovenske filologije iz Ljubljane. Pač bi bil utegnil Čop naročati Kopitarju, naj opozori ljubljanske slaviste, med njimi Metelka, da je „goljuf“ — nemška beseda. In zeló bi se skladalo s Kopitarjem, če Čop svetuje: „Schlagen Sie im Linde czop nach . . .“; toda je li Kopitar pisal kedaj Čopovo ime — Tschop?

Ohranil se nam je Kopitarjev lastnoročni dnevnik o Kopitarjevi korespondenci ves. In iz teh zapiskov sledi zoper tisto mojo domnevo iz l. 1910 — dvoje ugovorov.

²⁸⁾ Prim.: Laib. Ztg. 1825 (Intelligenz-Blatt Nr. 42: Freytag, den 27. May 1825, pg. 1174, prvič): „Zl. 650. Ankündigung einer neuen Grammatik. | So eben hat die Presse verlassen, und ist hier im Priesterhause zu haben: Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen, vom Professor Metelko. | . . . ungebunden 2 fl. M. M., auf 12 Exemplare wird eins unentgeltlich verabfolgt. | Laibach den 27. May 1825.“

²⁹⁾ Carniola 1910, 217.

³⁰⁾ Carniola 1910, str. 215 (v naslovu).

Kopitarjev vsakodnevni zapisnik korespondence izpričuje namreč vsega vkup le naslednje dopise Kopitarjeve — Čopu :

| | | | |
|------|---------------------------------------|------|-----------------------------------|
| 1826 | 23 Sept. Zhop. | 1831 | 6 July Zhop cum recepisse. |
| | 25 Okt. Zhop. | | [8 July itaff. de pacchetto Zhop |
| 1827 | 12 Dec. Zhop. | | an f. 6. 26 |
| 1828 | 4 April Zhop. | | + f. 15. 36 Stol. |
| | 5 July Zhopp. | | 2 — Voltiggi |
| | 22 Nov. Zhopp. | | 17. 36 Cm] |
| | 2 Dec. Zhopp. | | 3 Aug. Zhop. |
| 1829 | 20 Febr. Zhopp. | | 9 Nov. Zhop. |
| | 10 März. Zhopp. | | 28 Dec. Zhop. |
| | 3 April. Zhop. | 1832 | 20 Jan. Zhop. |
| | 15 May Schaffarik | | 24 Jan. Zhop. |
| | — — Zhop. | | 1 Febr. Zhop. |
| | 1 Dec. Zhop in Laibach ³¹⁾ | | 15 — Zhop. |
| 1830 | 2 Jän. Zhop. weg. der Bibl. | | 3 April Zhop. |
| | 13 — Zhop. | | 23 May Zhop. |
| | 10 Febr. Zhop. | | 1 July Zhop. |
| | 20 April Zhop. | | 9 — Zhop. |
| | 30 April Zhop. | | 26 — Zhop. |
| | 17 Juny Pfarrer Arco in Woditz. | | 27 Aug. Zhop cum billets an Krab. |
| | — — inclusa ad Zhop. | | 25 Sept. Zhop. [et Schmeller. |
| | 30 July Zhop. | | 16 Oct. Zhop. |
| | 13 Okt. Zhop. | | 17 Nov. Hamuljak. Zhop. |
| 1831 | 7. Febr. Zhop de Glag. frisianis. | 1833 | 2 Jan. Zhop in L. |
| | [9. Febr. itaff. Von Zhop acclusa] | | 16 Febr. Zhop. |
| | 3 März Zhop. | | 20 — Zhop de 1 Katanchich |
| | 15 März Zhop ut copiet Glagol. | | 3 Palkovich |
| | 2 April Zhop. [Assem. | | 1 Albanità |
| | 31 May Zhop. | | [25 April. Pauschek.] |
| | | | 8 May Zhop. ³²⁾ |

Vsega vkup torej — 46 listov Kopitarjevih, ki nam ni izmed njih ohranjen ali vsaj znan ni eden! ³³⁾ A je li kje kaj sledú, da bi bil Ko-

³¹⁾ Dotu rokopis Kopitarjev v ljublj. licejki, odtu: Jagić V., Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven. Berlin 1897. Str. 823—850.

³²⁾ Literarnega historika našega naj tu opozorim še na naslednjo, v istem dopisnem dnevniku Kopitarjevem skrito in očito epizodo med Kopitarjem in ljubljanskim cenzorjem Pavškom, ki je bila posledica razpora s Čopom l. 1833:

1833 25 April Pauschek.

28 May Pauschegg cum Buliano epistolis.

22 Jun. Pauschegg cum 2 Bog. pro ephem.

[6. VII. 1833: pamflet o Čopu, Preš. in Čelakovskem v ljublj. „Illyr. Blatt“, Nr. 27.]

19 July Pauschegg

3 Sept. Pauschegg

30 Dec. Pauschegg et napoti cum f. 1.

Drugih pisem Pavšku ni ne prej ne potem! Pazi pa še:

1834 24 März Karnoff **de** Zupan, Zhop et meis

1835 23 May Metelko **de** ³⁴⁾p.

³³⁾ Domnevno so zgoreli ti kakor tudi Šafaříkovi listi, pisani Čopu, vsi v

pitar pisal kedaj Čopovo ime — Tschop? V podanem zapisniku njegovem srečujemo od pričetka dosledno le Zhop. To bi bil prvi ugovor. A poleg tega pa še posebej drugi: ne vjema se namreč uvodni stavek Čopovega fragmenta z dné 27. decembra 1825 z dati Kopitarjevega zapisnika! Čopov uvod: „Lieber Freund, Aus Ihrem langen Stillschweigen könnte ich zwar schließen, daß Sie böse auf mich sind — aber ich will lieber voraussetzen, daß es Ihnen an Zeit, Stoff oder Lust mir zu schreiben fehle“, ³⁴⁾ — priča namreč o nekem že daljšem dopisovanju Čopovem z našim neznancem. Kopitarjev zapisnik pa, ki seza že od leta 1816 navzgor, izpričuje, da je Kopitar pisal šele l. 1826 prvi dve pismi Čopu: 23. septembra prvo, 25. oktobra drugo, — torej skoraj leto dni šele za gorenjim odlomkom Čopovim z dné 27. XII. 1825. Seznanila sta se bila Čop in Kopitar osebno sicer že najmanj štiri leta poprej, — najbrže jeseni l. 1822, ko je Čop potoval iz Reke na svoje novo službeno mesto v Lvov — preko Dunaja; ob podobni priliki nekako, kakor Miha Terléj, ki je takrat prvič videl Dunaj in Kopitarja, o čemer piše sam v svojem prvem listu iz Novega Sada 29. novb. 1822 Čopu tako-le:

Das Wien ist was Majestätiſches, etwas zu rauschend, & zu sehr mit sbirri überfüllt. Lang sprach mir Trost zu, und munterte mich auf, nach Paar Jahren, eine Überſetzung nach Zemberg, Idria oder (im Fall das neue Gym. in Laibach errichtet werden sollte) nach Laibach anzusprechen. Ich danke ihm für den trostreichen Rath & empfahl mich jammernd, seiner Protektion. Er wies mich an Kopitar an, ich müßte durchaus, meinte er, meinen obgleich |mir persönlich| unbekanntem Landsmann sehen. Ich sah in der kaij. Bibliothek auch viele Seltenheiten. Schalbacher, der mit besonderer Achtung von dir sprach, ³⁵⁾ hatte mich beim Kopitar aufgeführt. Dieser (i. e. Kopit.) sprach vortheilhaft von deinem litterar. Wirken; dieser Meinung gab ich, kakor Izer, einen ordentlichen Pöfifley. Per parentheses, der Gouverneur soll, wie mir Strzetelski sagte, von Fiume nach Zemberg geschrieben haben: „Du besitzest **ungeheure** Kenntnisse.“ . . . Dein von Heimweh gequälter dich liebender & schätzender Michael Terley.

A naj se je s Kopitarjem seznanil Čop morda še prej, recimo že leta 1816/7, ko je študiral na Dunaju svoje III. filozofsko leto, ali pa res šele leta 1822, ko nam njihovo osebno znanje že zatrdno izpričuje gorenje pismo Terléjevo, ³⁶⁾ — zapisnik Kopitarjev je priča, ki ugovarja, da bi bilo pa tudi kaj dopisovanja med njima, vsaj s Kopitarjeve strani, že pred l. 1826. Ker pa uvod Čopovega lista *f* dokazuje, da piše tu Čop nekomu, ki sta si bila ž njim že pred 27. decembrom 1825 trajno v korespondenci, le da je iz one strani nastopil v zadnjem času dolg

pečéh † majorja Pfeiferja († 20. V. 1911), v nekdanji hiši pokojnega Miha Kastelea v Ljubljani (Poljanski nasip, štev. 22), — v letih po smrti Kastelčeve edine hčere Amalije, 28. II. 1870 poročene Pfeifer (umrla l. XI. 1908).

³⁴⁾ Carniola 1910, 215.

³⁵⁾ Slavni knjigotržec dunajski za tistih dni, ki je Čop bil ž njim že tedaj in potem do konca življenja v stalnih stikih.

³⁶⁾ Takrat je Čop spotoma v Lvov obiskal na Dunaju tudi svojega dunajskega ravnatelja „filozofije“ — Fr. Wilde-ja. (Gl. na koncu dodana pisma Čopova, štev. 5.)

premor, — smemo zatorej pač zatrdno reči, da ta Čopov fragment o Metelkovi slovnici iz l. 1825 prav gotovo ne velja Kopitarju.

Toda, — komu pa?

Zdi se, da pač nekomu prav v Ljubljani sami, kjer je izšla l. 1825 Metelkova slovnica, ki jo je bil malo pred 27. decembrom tistega leta (1825) prejel Čop v Lvov,³⁷⁾ in ki se tega dne našemu neznancu zanjo zahvaljuje, da mu jo je doposlal: v Ljubljani, kjer je neznani nam dopošiljatelj Metelkove knjige, sam več slovenskega jezika in pač, kakor se zdi iz Čopovega pisma, tudi slovenske slovnice, — imel Metelka v svoji bližini ter bil domnevno osebno znan z njim, živeč morebiti v njegovi bližnji okolici, da bi mu bil lahko vsaki dan povedal in izporočil naročeno zadevo o goljufu. Kako naj bi mu bil Čop sicer brez te možnosti sploh naročal kaj takega, ko bi vendar tako naročilo ne imelo sicer pravega smisla, ampak bilo le prazno delo!

A kdo naj bi bil — ta ljubljanski dopisnik in prijatelj Čopov?

Ohranila sta se nam tu dva pomožna vira o korespondentih Čopovih, oba v ljubljanski licejki:

a) Naslednji Čopov lastnoročni seznam njegovih dopisov iz l. 1832, — in sicer v nekem izvodu Frankovega ljubljanskega koledarja za to leto:³⁸⁾

1832.

Januarius.

- | | |
|---|--|
| | 3. exp. 4. an Waschek in Lemberg |
| 2. Zänner — an Rohrmann & Schweigerd in Wien mit Postwagen gefendet 50 fl C. M. | 13. Zäner an — Schaffarik. |
| 2. exp. 3. an Janes | 13. do an Kopitar — exp. 15. |
| | 15. Rohrmann & Schweigerd ³⁹⁾ |
| | 19. an Schubart in Triest. |

³⁷⁾ Ko na Dunaj Kopitar sam pa šele nekako tri mesece kesneje, l. 1826, nekako meseca marca, kakor o tem poroča Metelku sam v svojem pismu ddo. Wien, 22. März 1816: „Freund! Vefele prasdnike. Ihre Grammatiken habe ich erhalten; bitte nur noch um den Preis (den Ihnen auch Hr. Raunicher auf meine Rechnung auszahlen kann, gegen Vorweisung dieser Zeilen). Anzeigen werde ich das Werk, und zwar günstig und wohlwollend, aber erscheinen kann die Anzeige erst im July-Quartal, frühestens. Soviel derweil zur Vorwissenschaft. | Ihr gehorsamer Diener | Kopitar. |“ (Jagić V., Neue Briefe, pg. 175). Opomniti je, da tu napovedane ocene o Metelkovi slovnici Kopitar ni objavil ne „im July-Quartal“ (= Jahrbücher der Literatur 1826, zv. 35), ne poslej!

³⁸⁾ Kalender der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Krain, für das Schalt-Jahr 1832. Verfaßt von Friedrich Anton Franf, k. k. Professor am akademischen Gymnasium zu Laibach, und wirklichem Mitgliede der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Krain. Zehnter Jahrgang. Laibach. Gedruckt und verlegt bey Ignaz Woyß Edlen v. Kleinmayr. [Licejka: 22187]. — Spredaj na prvem praznem listu vezanega izvoda si je zapisal Čop s črnilom Savijev beneški naslov: *Savio: S. Gio. Grisostomo N. 6125*. V koledarju samem pa je uvezan pri vsakem mesecu po en list močnega pisnega papirja za zapiske in dnevne opombe; in na te prazne liste si je vpisoval Čop vse leto datum in naslov vsakega svojih pisem, mesec za mesecem, kakor jih je odpošiljal zaporedoma svojim dopisnikom, in kakor jih podajam tu v natisku.

³⁹⁾ Pripisal si je Čop tu isti naslov, toda brez dneva s svinčnikom ob rob:

20. exp. 21. an Debelak.

25. an Schubart.

26. exp. 27. an Savio.

30. an Preshern. exp. 31

31. an Fr. Jordan.

Februarius.

am 4. an Skarzyński exped.

am 8. Febr. an Kopit. (mit Einjchl. an
Rohr. & Schw.) exp. 9^{ten}

9. an Rohrman & Schweigerd mit
35 fl.

11. Budik }
11. Preshern } Klagenfurt

14. Febr. an Gollmayr.

14. Dr Preshern.

15. an Schmidl' Buchhandlung in Wien

20. exp. 21. an Schaffarik —

21. an Preshern —

21. exp. 22. an Debelak —

Martius.

6. März an Steinsberg

7. März an Janes, exp. 8.

8. an Savio.

13. an Preshern.

15. an Gollmayr

[15. an Stroński.]⁴⁰⁾

16. an Viditz.

17. an Stroński.

27. März an Preshern

30 [29.]⁴¹⁾ an Kopitar. (exp. 31.)

Aprilis.

5. an Stroński —

[6. an Kuppitsch.]⁴²⁾

7. an Gollmayr.

Majus.

15. an Preshern

18. an Savio.

19. an Kopitar.

25. an Stroński⁴³⁾

25. an Janes —

29. Schubart in Triest

31. an Schubart mit Postwag. exp. 40 fl.

31. an Rohrman & Schweiger mit Postw.
exp. 150 fl.

31. an Rohrm. & Schw. geschrieben (mit
Briefpost)

Junius.

4. Juny an Edlauer — exp. 5.

5. an Budik

18. an Kuhn & Millik. }
19. an Skarzyński } exp. 22.

25. an Gollmayr —

25. exp. 26. an Rohrman & Schweig.

Julius.

2. July an Janes mit Postwagen:
3^{te} Zibeliza (mit 5 fl BN.) Houwalbs
Theater 4^{tes} B[ü]ch[en].

1. exp. 2. July an Kopitar (ddo. 1 July
geschriebenes Schr)⁴⁴⁾

3. July an Terley (exp. 6?)
zugleich an Viditz —

[5.] 9. Smith & Meynier in Triest.

6. Schaffarik — exp. 14.

12. mit Postwagen exped. an Gollmayr

100 fl. 36 xr

12. do — an Schmidl's Buchh.
in Wien 63 fl 30 xr

12. do — an Gräffer Buchh. in
do 26 fl 20 xr



„Rohrman & Schweig.“ — opombo pač samemu sebi, da mora tiste dni pisati
tej knjigarni na Dunaj.

⁴⁰⁾ Zapisal, a spet prečtal Čop sam; zato tu oklenjeno.

⁴¹⁾ Čop je tu prvotno zapisal 29., a prečtal spet ta datum ter pripisal
sprej: 30.

⁴²⁾ Zapisal, prečtal potem Čop sam; zato tu oklenjeno.

⁴³⁾ Čop je tu prvotno zapisal 23., a potem 3 s kesnejšo črtico pri gorenji
kljuki trojke popravil v 5; zato torej: [23] 25.

⁴⁴⁾ Kar je tu v oklepkih, je oklenil in spet prečtal Čop sam.

14. an Š. Draschler gešđift 33 fl. CM.
 19. an Smith & Meynier in Triesť mit
 Pořtw. 48 fl
 22. [19.] an Kopitar. ⁴⁵⁾
 24. an Budik.
 26. an Janes
 30. exp. 31. an Schaffarik.
 31. an Edlauer —

Augustus.

1. exp. 2. Aug. an Savio
 2. Aug. an Kopitar exp. 3.
 11. an Debellak
 11. an Stroński.
 11. an Oberřť Vocher
 12. an Rohrm. & Schweigerd (wegen „Ma-
 gaj. ř. ⁴⁶⁾ a. Lit. wořřur 3 fl 29 xr řu
 řahř.; Boehl, Teatro esp., řuber řp.
 řejeb., Parnas Polski; Old engl.
 Drama; Vigny, Elévations; A. De-
 schampř, Les Italiennes; weg. řb.
 Voch)
 13. Aug.

| | |
|---|---|
| } | an Dr Ullepitsch mit Pořtw. |
| | 40 fl 12 ¹ / ₂ xr |
| | an Mr Banfield |

 23. an Kopitar.
 23. an Janes mit Pořtwagen 10 fl.

September.

17. an Kopitar
 17. an Jordan exp. 19.
 21. an Janes.

October.

10. an Schubart

| | |
|---|-------------------------|
| } | Monti, opp. post., For- |
| | cell. 15., Carrer — |
| | Bentivogl. Petrarca c. |

 not. Biag.
 11. an do
 11. exp. 12. an Kopitar.

12. an Kuhn & Millik. exp. 13.
 13. an W. v. Gandin.
 13. an Savio exp. 14. řřřř —
 14. an Rohrmann & Schweigerd exp. 15.
 15. an Schaffarik. exp. 16.
 15. an Gollmayr — exp. 16.
 16. an Smolnikar.
 16. an [Schaffarik] ⁴⁷⁾ Viditz — exp. 17.
 23. an Gandin
 30. an Kopitar. exp. 31.

November.

4. Nov. [an Savio] u. 8. an Savio. exp. 8.
 8. [5.] an Janes mit Pořtw. 10 fl ⁴⁸⁾
 6. an v. Gandin
 12. Nov. an Schubart (meldend, řař řđ
 řřm 12 řutř. Pratique à 23 xr = 4 fl
 36 xr expř.)
 14. Nov. an Kuhn & Millikowski exp.
 15 Nov.
 18. an Schmidl. exp. 20.
 20. an Slomřhek —
 [26. an Viellj] ⁴⁹⁾
 27. exp. 28. an Savio.
 29. an Waschek exp. 30.

December.

- an 3. an Rohrmann & Schweigerd mit
 Pořtwag. 285 fl
 an 4. geřđrieb. an Rohrmann & Schw.
 exp. 5. (řeřřellř: Schleg. Reflex. —
 Sainte-Beuve Crit. — Guaita, Addio —
 řřřřel řřřř. — Walker — Bach
 Nachtr. — Eurip. [Medj] ⁵⁰⁾ [Iphig.]
 Herm. — řnorring řuff. řibř. — řahřb.
 řřřř. *Oixoróμoř* — Byron's Works,
 40 fl — For. Rev. řeit 17. :)
 an 4. an Budik
 an 11. an Budik

⁴⁵⁾ řop je tu najprej zapisal 19., a potem ta datum preřrtal ter zapisal predenj: 22.

⁴⁶⁾ Prvotno je zapisal řop ř., a potem preko te řrke ř.

⁴⁷⁾ Prvotno zapisal řop sam, a potem preřrtal ter pripisal zraven drugo ime.

⁴⁸⁾ Prvotno zapisani datum 5. je řop potem preřrtal, a predenj pripisal: 8. Zato tu [5] oklenjen.

⁴⁹⁾ Zapisal in potem spř preřrtal řop sam, kar označam z voglatim oklepom.

⁵⁰⁾ Zapisal prvotno, a potem preřrtal řop sam; na d to prvotno besedo pa je potem pripisal: Iphig.

11. an Slomfhek

21. [15.] an Schaffarik — 51)

27. an [Schaffarik] 52) Hribar.

Prejemniki Čopovih pisem so l. 1832 torej bili:

| | |
|---|--|
| Banfield [13./8.] | Schaffarik [13./1., 20./2., 6./7., 30./7., 15./10., (15./12.!) - 21./12.] |
| Budik [11./2., 5./6., 24./7., 4./12.] | Schmidl, Antiquariat in Wien [15./2., 12./7.: 62 f 30 kr., 18./11.] |
| Draschler [14./7.: 33 fl CM.] | Schubart, Buchhlg. in Triest [19./1., 25./1., 29./5., 31./5.: 40 fl; 10. & 11./X., 12./11.] |
| Debelak [20./1., 21./2., 11./8.] | Skarzyński [4./2., 19./6.] |
| Edlauer [4./6., 31./7.] | Slomfhek [20./11., 11./12.] |
| Gandin W. v. [6./10., 13./10., 23./10.] | Smith & Meynier, Triest [9./7., 19./7.: 48 fl.] |
| Gollmayr [14./2., 15./3., 7./4., 25./6., 12./7.: 100 fl 26 kr, 15./10.] | Smolnikar [16./10.] |
| Gräffer, Buchhlg. in Wien [12./7.: 26 fl Hribar [27./12.] 20 kr.] | Steinsberg [6./3.] |
| Prof. Jordan [31./1., 17./9.] | Stroňsky [17./3., 5./4., 25./5., 11./8.] |
| Kopitar [31./1., 8./2., 30./3., 19./5., 1./7., 22./7., 2./8., 23./8., 17./9., 11./10., 30./10.] | Terley [3./7.] |
| Kuhn & Millikowski [18./5., 12./10., 14./11.] [Kuppitsch: 6./4.] | Dr. Ullepitsch [13./8.: 40 f 12 ¹ / ₂ kr. stip.] |
| Preßhern [30./1., 11./2., 14./2., 21./2., 13./3., (20./24. III. 53), 27./3., 15./5.] | Viditz Stef. [16./3., 3./7., 16./10.] |
| Rohrmann & Schweigerd, Wien [2./1., 15./1., 31./5.: 150 fl; 25./6., 12./8., 14./10., 3./12: 285 fl. + 4./12.] | [Vielli: 26./11.] |
| Savio [26./1., 8./3., 18./5., 1./8., 13./10., 4. & 8./11., 27./11.] | Vocher, Oberst [11./8.] |
| | Waschek [3./1., 29./11.] |
| | Zhop Janes [2./1., 7./3., 25./5., 2./7.: Zhbel. III.; 26./7. 23./8.: 10 fl., 21./9., 8./11.: 10 fl.] |

b) Ohranila so se pa nadalje tudi pisma naslednjih dopisnikov Čopovih v ostalini njegovi, in sicer iz let, ki jih kažejo imenom dodane letnice:

| | |
|---|--|
| Antoniewicz Karol B [na Dunaju]. | 1828: priloga: Appendinijevo pismo |
| [Appendini: ad Brossowich.] | 22./IX. 1828], 1829; 1831 (zadnji dve). |
| Archer Vincenc 1833. (10./XI.) | Budik 1831, 1832. |
| Bandkie G. Samuel (Eno sólo). | Corinini 1832. (13./III.) |
| Beneditschitsch Joseph (Eno, brez leta). | Costa 1832, 1833, 1834. |
| Beneditschitsch Mary 1824, 1825, 1826, 1827. (13 brez letnice, 4 brez dneva). | Čelakowski Fr. Lad. 1835. (Eno sólo: 10./III.) 54) |
| Borkowsky 1824, 1825; 1828. | Debellak Mathias 1829; 1831, 1832, 1833, 1834. (2 brez dneva). |
| Bossowsky Michał [„Michele Scalzo“] [1827], 1828, 1829, 1830, 1831. | Diatkowski Franz v. 1824. (18./IX.) |
| Bautz (?) Carl (eno, brez dneva). | Edlauer 1832. (Eno sólo: 15./X.) |
| Brossowich Giovanni 1823, 1824, 1825, 1826; 1827, 1828 [k pismu 20./X.] | Fick Joseph 1825, 1826. |
| | Gandin W. v. 1832, 1833. |

51) Najpoprej zapisal tu Čop 15., a potem popravil: 21.

52) Prečrtal Čop sam ter pripisal zraven: Hribar.

53) Ohranjeno v Prešernovi zapuščini, objavil L. Pintar v ZMS VI., 186/9. A v zapisniku Čopovem neomenjeno!

54) Objavil L. Pintar. (ZMS VI., 1904, str. 183).

- Gollmayr Math. 1823, 1824, 1825; 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833, 1834.⁵⁵⁾
- Gromadzki Leo 1828. (30./I.)
- Gunz Leop., Prof. 1817. Eno samo: 13./II.)⁵⁶⁾
- Gusel Marcus 1830. (Eno: 30./VIII.)
- Hill 1822, 1823, 1828.
- Hribar Lovro 1823, 1824, 1826, 1828; 1832, 1833, 1834.
- Jordan Phil., Prof. 1829, 1831, 1832, 1833.
- Kauscheg Jos. 1835. (2./IV.) [Kopitar . . .]
- Kluczenko Basil. 1822, 1823, 1824, 1826.
- Lehmann Carl 1828. (28./IV.)
- Linzbauer 1826, 1828, 1832.
- Martinach Lucas 1823, 1829.
- Martinet Franz 1828. (Tri.)
- Masek Mart. 1823, 1824, 1825, 1826, 1827.
- Prof. Mauß [„Mutius“] 1829. Eno samo: 13./I.)
- Molsinghton Moses 1821, 22, 23, 24, 26.⁵⁷⁾
- Neumann L. 1832. (20./I.)
- Palacky 1833. (Eno samo: 26./I.)⁵⁸⁾
- Peesenegger 1822. (Eno samo: 14./XII.)
- Perko Friedr. 1825, 1826, 1827, 1829.
- Pluschk Ferd. 1829. (Eno samo: 16./VII.) [Prelhern: 1832.] — Danes v ljublj. muzeju.⁵⁹⁾
- Ramousch Thomas 1822. (Eno samo: 27./VIII.)⁶⁰⁾
- Savio Fr. 1822, 1824; 1828; 1831, 1832, 1833, 1834 (31./V.)
- Schubart Paul (Trst): 1827, 1829 (po eno).
- Schulz Leop. v. Strasznický in njegova soproga Sofie 1829, 1830, 1834, 1835.
- Seidl Louis Osw. 1823. (Eno samo).
- Seshun André 1833, 1834.
- Siemianowicz 1827 (15./X.)
- Skarzyński Jan. B. 1827, 1828, 1829, 1831, 1832, 1833.
- Slomhek M. 1832, 1833, 1834.
- Smalwood Eduard (eno, brez dneva).
- Smole Andrej 1823, 1824.⁶¹⁾
- Smolnikar P. Bernhard 1828, 1829; 1832, 1833, 1834.
- Sodia Mart. 1833 (4./III.)
- Stanig Val. 1833 (28./VII.)
- Steinsberg Karl 1829, 1830.
- Stroński Franc. 1832, 1833, 1834.
- Terley Mich. 1822 ter vsa leta do 1835.
- Tomafsih Jos. v. 1821, 1823, 1828.
- Tomasin Barth. 1831 (22./III.)
- Torre Lucas 1828 (8./VIII.)
- Tursa 1829 (eno: 7./III.) - ad: Skarzyński.
- Ullepitsch Dr. 1832 (17./VIII.)⁶²⁾
- Viditz Steph. 1823, 1824; 1826 pa vsa leta do 1834.
- Vielli Antonio 1823, 1824, 1825.
- Vielli Andreas 1825. (Eno: 29./X.)
- Vraz Stanko 1834. (Eno; 24./I.)
- Waschek Nicolaus 1827; 1831, 1832, 1834.
- Zaleski Waclaw 1827, 1828.
- Zawadelli 1828 (dve).
- Zarboni, Guilelmo de, 1829. (12./VIII.)
- Zhop Janes 1827 (eno za god); 1831, 1832, 1833, 1834.⁶³⁾

In če si ta dva nova vira o dopisnikih Čopovih pogledamo poblize v smislu tukajšnjega vprašanja našega, nam prispeva edinole drugi nekaj podrobnejših podatkov o Čopovih ljubljanskih korespondentih.

⁵⁵⁾ Objavil deloma L. Pintar. (Lj. Zvon 1900, str. 757 & 1902, str. 633: Pismo ddo. 15. I. 1824).

⁵⁶⁾ In še eno poleg: Gunz L. — An Prof. Rembold, Wien. (Objavil L. Pintar: Lj. Zvon 1909, str. 703).

⁵⁷⁾ Prim.: Slovan 1917, str. 118/119.

⁵⁸⁾ Objavil L. Pintar. (ZMS VI./183).

⁵⁹⁾ Objavil Fr. Levec. (Lj. Zv. 1888.)

⁶⁰⁾ Objavil L. Pintar. (ZMS VI./174).

⁶¹⁾ Obj. L. Pintar. (ZMS VI./175 n.)

⁶²⁾ List Čopov: 13./VIII. 1832.

⁶³⁾ Objavil deloma L. Pintar. (Lj. Zvon 1900, str. 759/66).

Izpričuje nam, da so Čopu dopisovali iz Ljubljane dotičnega, za nas tu važnega leta 1825 le: gospa Beneditschitsch Mary, Masek Martin, morda tudi Smole! A Benedičič je bila gospodinja Čopovih bratov in sester, a ne slavist, ki bi imel Lindeja pri rokah.⁶⁴⁾ Mazek in Smole pa sta se, kakor nam pričajo njihovi listi, s Čopom tikala, — in ni si misliti, da bi bil Čop ni tega ni onega ogovarjal z bolj oddaljenim „Sie“, kakor gorenjega neznanca.⁶⁵⁾ Iz istega razloga si tudi ni domnevati, da bi Čopov list veljal morda Tomažu Ramousehu, ki je bil v Ljubljani že dolgo let učitelj na normalki in Čopov poseben prijatelj; Čopovo pismo iz Reke z dné 1. avgusta 1822, objavljeno v Zborniku M. Sl. VI/174, dokazuje, da sta se že takrat tikala obojestransko.

In takó se nam tu odkriva čudno dejstvo, da ni Levstik imel tu pred sabo lahke naloge, ampak resno težaven slučaj. Saj še mi, — navzlic novemu gradivu, ne moremo tu preko nenadne težave, ampak postaviti si moramo tu še vedno odprt vprašaj na tisto mesto, kjer je Levstik zapisal ime *Мѣтѣво*! In odpraviti se moramo iskat si za odgovor še več in še nadaljnje — materiala! (Dalje prih.)

Wer waren die Gründer von Sittich?

P. ROBERT SENN, Sittich.

Die Frage nach den Gründern von Sittich ist schon wiederholt aufgeworfen und von verschiedenen Gesichtspunkten aus behandelt worden. Um der Wahrheit näher zu kommen und um Missverständnissen vorzubeugen, sei daher im Nachfolgenden auch in der Carniola zu dieser Frage Stellung genommen, nicht etwa, um sie endgültig zu lösen, was heute wohl kaum mehr möglich sein dürfte, sondern um die in der Cisterzienser Chronik¹⁾ von mir kurz niedergelegten Gedanken des Näheren auszuführen.

Wer kann nach den uns bekannten Aufzeichnungen als Gründer von Sittich überhaupt in Betracht kommen?

⁶⁴⁾ Prim. zadej dodana pisma Čopova, štev. 6.

⁶⁵⁾ Mazek je sicer prvotno pisal ime Čopovo l. 1823 in 1824: *Тѣѣѣѣѣ*; toda že 22. V. 1825 ima pa že naslov: „Dem . . . Herrn Mathias Zhop“, in takó potem dosledno na vseh nadaljnjih pismih. Čopov popravek: „Schreiben Sie doch nicht meinen Namen Tschop“ pa je z dné 27. dec. 1825, — torej iz dni, ko je Mazek že več ko pol leta poprej pisal: Zhop. Že zató ne more torej tudi s te strani ne veljati to pismo Čopovo njemu!

¹⁾ Redigiert von P. Gregor Müller im Cist. Stifte Mehrerau (Vorarlberg). Jahrgang 26 (1914) n. 302 u. n. 310.

Gemäss der uns vom Sitticher Chronisten P. Paulus Puzel²⁾ im Wortlaut überlieferten Stiftungsurkunde vom Jahre 1136, die mit einer in Reun, dem Mutterkloster von Sittich, aufbewahrten Abschrift des Originals aus dem XVI. Jahrh. übereinstimmt,³⁾ sowie nach dem zweiten Stiftungsbrief von 1145⁴⁾ übergeben drei Edelleute: *nobiles quidam viri Henricus, Dietericus*⁵⁾ et *Megenhalmus* ein *praedium in loco, qui vulgo Sittik appellatur*, mit den dazugehörigen Einkünften, Jagden u. s. w. der Kirche von Aquileja als Eigentum (in *propriatatem*), worauf Patriarch Peregrin *petentibus iisdem viris*, also auf Bitten der Edelleute, Mönche aus Reun berief und ihnen das *praedium Sittik* zur Errichtung eines Klosters überliess.

Der erste Gedanke, die Anregung zur Klostergründung in Sittich ist demnach von den drei urkundlich genannten Edelleuten ausgegangen, die ihr Gut vielleicht zufolge eines Gelübdes oder wie Puzel⁶⁾ meint, wegen eines Streites unter der Bedingung an den Patriarchen abtraten, dass daraus ein Kloster würde. Dies ist die erste Tatsache, an der wir festhalten müssen: die eigentlichen Gründer Sittichs sind drei Edelleute, die einstigen Besitzer des *praedium Sittik*.

Wenn somit Patriarch Peregrin selbst vielfach Gründer von Sittich genannt wird,⁷⁾ kann dies wohl nur in dem Sinne gemeint sein, dass er als Sachwalter der eigentlichen Stifter deren Vorhaben realisiert und energisch durchgeführt hat. Nur in diesem Sinne schreibt auch Puzel:⁸⁾ *Fundator primus fuit Pelegrinus Aquilejensis Patriarcha*. Wir finden das eifrige Entgegenkommen und die Rührigkeit der Patriarchen für Sittich ja sehr begreiflich. Ihren weit ausgreifenden politischen Plänen entsprach diese Klostergründung ganz und gar; richtig geleitet konnte die Cisterze für Aquileja ein mächtiges Bollwerk werden, eine „strategisch“ günstige Operationsbasis in einem Gebiet, auf welchem sich die stolzen Patriarchen bereits mit kühnen Rivalen im Kampfe messen mussten.⁹⁾ Gewiss, Peregrin und seine Nachfolger haben aus kluger Berechnung die rasche Entwicklung Sittichs gleich ursprünglich als ihre eigenste Sache angesehen und zu ihrer Verwirklichung auch alle Hebel in Bewegung gesetzt,

²⁾ Kopie seiner bekannten *Idiographia mon. Sittic.* im Sitticher Archiv S. 18

³⁾ Cfr. *Cist. Chronik* Nr. 119, (11. Jahrg. 1899) S. 3 ff.

⁴⁾ Puzel l. c. S. 23.

⁵⁾ Statt „*Dietericus*“ hat Puzel einmal auch „*Theodoricus*“; cfr. l. c. S. 13; ebenso *Valvasor VIII.* S. 694.

⁶⁾ Puzel l. c. S. 12 f.

⁷⁾ Cfr. z. B. neustens wieder Dr. Milko Kos: „*Oglejski patriarhi in slovenske pokrajine do srede 13. stoletja*“ im „*Časopis za zgodovino in narodopisje*, 13. letnik, Maribor 1917 str. 3.

⁸⁾ l. c. S. 12.

⁹⁾ Cfr. Dr. Ant. Mell, die historische u. territoriale Entwicklung Krains vom X. bis ins XIII. Jahrh., Graz Styria, 1888, S. 53 ff.

doch sind die Gründer der Abtei im genauen Sinne des Wortes nicht sie, sondern die im Stiftungsbrief erwähnten drei Edelleute.

Wer waren nun diese? Welchem Geschlechte gehörten sie an? Puzel¹⁰⁾ nennt sie Brüder, ebenso die in der erzb. Bibliothek zu Agram aufbewahrten „Notata de monasterio Sitticensi“,¹¹⁾ in beiden, ungefähr der gleichen Zeit entstammenden Quellen wird aber betont, dass über ihre Familienangehörigkeit nichts bekannt sei. Seine eigenen Mutmassungen kleidet Puzel in die Worte: *Conjectura est, eos fuisse vel Auerspergios, qui antiquitus in ea vicinia possessiones habebant, et multi postea in Ecclesia monasterii sepulti sunt, habueruntque familiaria nomina in sua familia Theoderici et Megenhalmi. Vel Weixelbergios, quorum castrum avitum adhuc extat vicinum monasterio fueruntque primi Advocati monasterii. Vel denique Sitticos de familia Sitich, quae nobilis olim, elapso vel moderno saeculo extincta est, unde et monasterio una cum nomine mansisse creduntur insignia.* Puzel, dessen Bericht eine ganz frappante Ähnlichkeit mit den Worten Valvasors aufweist, möchte augenscheinlich die Auersperge Stifter von Sittich sein lassen. Die Gründe, die er vorführt, haben ja auch manches für sich. Die Auersperge¹²⁾ waren seit jeher grosse Wohltäter der Sitticher Mönche gewesen, ihr nahegelegenes Stammschloss Turjak ermöglichte intimen Verkehr; manche der Güter die schon 1135 oder 1136 zur Vergrösserung des unzureichenden praedium Sittik hinzugekauft werden mussten, mögen Auerspergischer Besitz gewesen sein. Aber eben weil diese Adelsfamilie schon vor der Entstehung Sittichs in Krain fest ansässig und reich und mächtig war und den Patriarchen von Aquileja bekannt sein musste, wäre ihr Namen im Stiftungsbrief gewiss angegeben und hervorgehoben worden, wenn die genannten drei Edelleute durch nähere Verwandtschaft ihr angehört hätten. Da dies nicht der Fall ist, müssen wir schliessen, dass sie mit der Stiftung von Sittich nichts zu tun hat. Übrigens hat sich, soviel uns bekannt, von allen jenen, die sich mit der Entstehungsgeschichte unserer Abtei eingehender beschäftigten, kein einziger für diese von Puzel selbst nur als Vermutung geäusserte Ansicht entschieden.

Weit mehr Beachtung verdient die von dem Klosterchronisten an zweiter Stelle berührte Überlieferung, da sie nach dem Ergebnis neuerer Forschung, wenn auch nicht auf unanfechtbare Gewissheit, so doch auf grosse Wahrscheinlichkeit Anspruch erhebt. Nach ihr wären die Stifter von Sittich die Herren von Weixelburg, dieselben die bei Radics¹³⁾ als

¹⁰⁾ l. c. S. 13.

¹¹⁾ Manuscript aus dem XVII. Jahr., von Sebastian Brunner veröffentlicht in: „Wissenschaftliche Studien u. Mitteilungen aus dem Benedictiner-Orden“ II. Jahrg. (1881) III. Heft, S. 66 ff.

¹²⁾ Cfr. P. v. Radics: Herbard VIII, Freiherr zu Auersperg, Wien 1862, Einleitung.

¹³⁾ Die Gegenäbte Albert und Peter von Sittich, Wien 1866, 52.

Edle de Patris (urk. „Pris“), von Mell¹⁴⁾ als comites de Creina oder Carniola angegeben sind, da alle drei Namen, so verschieden sie lauten, sich in derselben Familie vereinen.

Nach Mell entstammen die drei in Frage stehenden Brüder dem salzburgischen Grafengeschlechte von Plain; Heinrich wird nach Besitzungen zu Pux in Obersteiermark auch Heinrich Pris von Pux genannt,¹⁵⁾ Dietrich und Meinhalm treten schon 1130 als Zeugen auf, in einer für Admont ausgefertigten Urkunde.¹⁶⁾ Meinhalm's Sohn ist Albert, der Graf von Weixelburg, dem Stammschloss der Krainer Linie, daher die Benennung „comes de Creina“; seine Tochter ist die in der Gründungsgeschichte von Sittich mehrfach erwähnte Sophie, Markgräfin von Istrien. Emma, die leibliche Schwester der drei Brüder treffen wir als Gemahlin des Woluradus (Wolfrad Graf von Treffen), dem wir mit dem Sitticher Abte Vincentius in einer St. Ruprechter Urkunde vom Jahre 1163 begegnen.¹⁷⁾ Dieser Ehe entstammte der spätere Patriarch Ulrich II. von Aquileja (1161—1182), den wir oft in Sittich finden¹⁸⁾ und zu seinen grössten Wohltätern zählen müssen. Der soeben genannte Graf Albert von Weixelburg ist der erste Vogt von Sittich und nach einer Bemerkung bei Valvasor¹⁹⁾ und beim Klosterchronisten²⁰⁾ scheinen dieses wichtige Amt anfänglich der Reihe nach nur Weixelburger innegehabt zu haben: Umstände, die uns bewegen könnten, die Weixelburger Grafen Stifter von Sittich zu nennen. Dass Markgräfin Sophie von ihren Eltern, den Weixelburgern sagt: „. . . qui et dictum coenobium fundaverunt et ibidem ecclesiasticam sepulturam sunt consecuti“²¹⁾ und sie sich selber auch „Sitticensis coenobij fundatrix“²²⁾ nennt, ist unseres Erachtens nicht so ausschlaggebend, wie Milkowicz glaubt.²³⁾ Wie könnte sie denn dann gelegentlich einer Schenkung von 8 Hueben an das Kloster noch i. J. 1238 von sich sagen „. . . ego Sophia . . . videns et videndo intelligens, fratres Sitticenses et ecclesiam Sitticensem nullius terreni commodi et rerum transeuntium aliquod speciale emolumentum a me fuisse consecutos, viscera charitatis ab eisdem claudere non potui . . .“²⁴⁾ Doch mögen sie und ihre Eltern und noch Andere immerhin „fundator Sitti-

¹⁴⁾ Dr. A. Mell, l. c. S. 63.

¹⁵⁾ Milkowicz „Die Klöster in Krain S. 33.

¹⁶⁾ UB. für Strm. I. 137, cfr. Mell, l. c. S. 63.

¹⁷⁾ Iv. Steklasa, zgodovina župnije Šent Rupert, Ljubljana 1913, str. 36. Schumi UB. I. S. 120 f.

¹⁸⁾ Cfr. Puzel, l. c. ad annos: 1162, 1169, 1177, 1178, 1181; Siehe auch: Časopis za zgodovino l. c. str. 3.

¹⁹⁾ Valvasor VIII. S. 694.

²⁰⁾ Puzel l. c. S. 13.

²¹⁾ Schumi UB. II. S. 71 u. 72, Urk. v. 1238.

²²⁾ ibid. S. 40 f.

²³⁾ Die Klöster in Krain S. 34.

²⁴⁾ Schumi UB. II. S. 71 f.

censis“ heissen: diese ehrende Bezeichnung hat in allen Klosterurkunden jeder hervorragende benefactor, und in Puzels grossen Nekrologien²⁵⁾ stehen unter der mit obiger Stelle fast gleichlautenden Rubrik: „necrologia eorum fundatorum et benefactorum, qui suas sepulturas in priori Ecclesia Sitticensi . . . habuerunt“ mehr denn 200 Namen aus allen Adelsfamilien bis ins XVI. Jahrh., offenbar nur Namen hochherziger Gönner. Auch müssten wir auf Grund dieser Ausdrucksweise die Auerperge noch eher als die Weixelburger „Stifter“ von Sittich nennen!

Sicher hatten die Herren von Weixelburg zu Sittich gleich ursprünglich enge Beziehungen unterhalten und sich um die Hebung der Abtei grosse Verdienste erworben; ihre Schenkungen machen einen wesentlichen Teil der Klosterbesitzungen aus.²⁶⁾ Müssen sie aber deshalb das Kloster auch gegründet haben? Gehören die urkundlich erwähnten drei Stifter, deren einer bald Dieterich bald Theoderich heisst, wirklich dem gräflichen Geschlechte von Plain an? Der Beweis hiefür ist noch nicht erbracht. Die tiefgreifenden und kritischen Untersuchungen bei Milkowicz,²⁷⁾ noch mehr die Kürzere aber übersichtliche Zusammenstellung bei Mell²⁸⁾ bringen zwar Licht und Klärung in die verwandtschaftlichen Beziehungen und die Zusammengehörigkeit all' der verschiedenen Namen der Zweige und Linien des Weixelburger Geschlechtes, zwingen uns aber keineswegs, in demselben die Gründer von Sittich zu suchen. Milkowicz selbst gibt zu, dass die Geschichte eben dieses alten Geschlechtes in Krain noch dunkel sei und dass für seine Behauptung eigentlich nur die Überlieferung spreche. Dieselbe Überlieferung spricht aber nicht nur für die Weixelburger. (Die Ausführungen in Schumis „Archiv“ I. S. 233 decken sich mit den Untersuchungen bei Milkowicz und Mell.)

Es erübrigt uns noch auf eine dritte ebenfalls bei Puzel angedeutete Möglichkeit hinzuweisen, dass nämlich die drei rätselhaften Edelleute dem Geschlechte „der Herren von Sittich“ angehörten, die das praedium Sittich als Stammsitz besaßen und von ihm ihren Namen ableiteten oder ihren eigenen Namen auf das Gut übertragen hatten, wie dies bei so vielen alten Geschlechtern, z. B. eben den Weixelburgern oder den Auerpergern, Weissensteinern u. s. w. der Fall ist. Puzel selbst hält auch diese Annahme nicht für unmöglich, da er in der Eingangs erwähnten Stelle darauf hin weist, wie ein Geschlecht der Sitticher mit dem Wappen des Klosters bis in sein Jahrhundert²⁹⁾ hinein existiert habe. Ganz entschieden verteidigt diese Ansicht der bei Aufhebung des Klosters noch lebende Prior und äbtl. Sekretär P. Ignaz Fabiani in seinem 1783 zu Wien in Marian, Austria Sacra erschienenen Bericht über die

²⁵⁾ Anhang zu seiner Idiographia.

²⁶⁾ Cfr. Cist. Chronik 1914, 26 Jahrg. Nr. 302 S. 99 f.

²⁷⁾ I. c. S. 33—36.

²⁸⁾ I. c. S. 63—64.

²⁹⁾ Puzel starb 1721, 20. August.

„Erzpriesterey und Zisterzienserabtey des Stiftes Sittich“. ³⁰⁾ Seine Worte lauten also:

„Will man sich jedoch bey dem Namen Sittich einige Muthmassungen erlauben, so wird es der Wahrheit immer gleichförmiger sein, wenn man dafür hält, dass die ersten Besitzer des Ortes Sittich, nämlich Heinrich, Dietrich und Megenhalm, mit dem Zunamen Sitticher geheissen haben, von welchen der Patriarch Peregrin gedachtes Guth Sittich erkaufet, und zu der Absicht eines Stiftes gewidmet hat. Denn soll es wohl nicht den Grund der Wahrscheinlichkeit haben, dass jenes adeliche Geschlecht der Sitticher, welches doch seine Sprossen bis in die Hälfte des letzten Jahrhunderts hinausgestreckt hatte, und in seinen Stammbüchern, gleich dem Stifte Sittich, jederzeit einen Papagey im Schilde führte, seinen ersten Ursprung von den jemaligen Bisitzern des itzigen Sittich herleite? — Dieses zu verneinen, müsste man in der Geschichtskunde des Alterthums allerdings ein Fremdling sein, und ja nie bemerkt haben, dass unsere Vorfahren, besonders die von höherer Geburt, mit ihren Güthern und Schlössern fast allzeit einerley Benennung geführt haben“.

Wir liessen einen allerdings nicht ganz unparteiischen Vertreter dieser dritten Meinung hier absichtlich in ausgiebiger Weise zu Worte kommen, weil dieselbe von Milkowicz und Mell nicht einmal erwähnt wird. Aber klingt sie denn so ganz und gar unmöglich? Die Existenz der Sitticher lässt sich nachweisen, ³¹⁾ die Analogie für Namensübertragung von Stammschloss auf Familie oder umgekehrt ist am Beispiel anderer alten Geschlechter gegeben. Wenn auch die Gleichheit der Wapenzeichen, das Vorkommen des Papageies im Wappen der Sitticher wie des Klosters in unserer Frage durchaus nicht von entscheidender Bedeutung ist, da die Stiftswappen erst sehr spät eingeführt worden sind, so verleiht dieses Moment der hier angeführten dritten Meinung doch eine gewisse Wahrscheinlichkeit. Jedenfalls darf sie nicht als von vorneherein unmöglich ignoriert werden.

Die Frage nach der Familienzugehörigkeit der Stifter von Sittich wird wie schon bemerkt, wohl für immer eine offene bleiben. Mag man auch für die eine oder andere Ansicht bessere Gründe haben, sicher beweisen lässt sich keine.

Um aber endlich auf die eigentliche Veranlassung zu diesen Zeilen zurückzukommen, ist an dieser Stelle zu betonen, dass von einem Albert Sittich und dessen Tochter Sophie als Gründern unseres Klosters nicht gut gesprochen werden kann. Albert und Sophie, deren Namen mit der Entstehung und ersten Entwicklung von Sittich sich allerdings enge verknüpfen, sind nach dem Vorausgegangenen uns gut bekannte historische

³⁰⁾ Copie nach dem Original im Archiv zu Sittich.

³¹⁾ Cfr. z. B. „Archiv f. vaterl. Geschichte u. Topogr. f. Kärnten“, XIX (1900) S. 164 ff; auch „Beiträge zur Erforschg. vaterl. Gesch. f. Steierrn.“, XXXIII. (Neue Folge I.) 101 ff, XX. 103 ff), ferner: Studien u. Mittheilungen XV. 255 ff.

Persönlichkeiten, die ohne Zweifel dem Geschlechte der Weixelburger angehören. Albert ist der durch zahlreiche Urkunden³²⁾ als „advocatus Sitticensis“ genügend bekannte Graf, Sophie seine Tochter, die marchionissa Histriae, Sittichs grosse Wohltäterin. Wenn wir die Stifter von Sittich der adeligen Familie der Sitticher entstammen lassen möchten, kämen eben nur die urkundlich erwähnten drei Brüder Heinrich, Dietrich und Meinhalm in Betracht, und nur in diesem Sinne sprach sich der Verfasser jener Artikel in der Cist. Chronik aus.

Zemeljski potres pri Brežicah in Krški vasi dne 29. januarja l. 1917.

Ferd. SEIDL.

Leta 1917. so poročevalci na Kranjskem¹⁾ prijavili 233 zemeljskih potresov, ki so se izprožili v 126 dneh. Število potresov je narastlo tako nenavadno visoko ker se je dogodil kmalu po početku leta razdevajoč potres, in so mu sledili običajni dodatni potresi, ki so se ponavljali do konca leta.

To potresno delovanje se je začelo s silnim glavnim potresom, ki je izbruhnil 29. januarja ob 9. uri 23 minut zjutraj v vzhodnjem delu Kranjske ob deželni meji proti Štajerski. Razdejanje je zatorej zaseglo kraje obeh dežel, ki ju ondi loči reka Sava. Na Štajerskem je grozna podzemeljska sila najhuje zadela mesto Brežice in je ondi povzročila veliko škode na mnogih zgradbah; slično je zadela vasi v okolici mesta. Na Kranjskem je najbolj močno trpela

³²⁾ Cfr. z. B. Schumi UB. II. 5.

¹⁾ Po ljubljanskem potresu 14. aprila l. 1895. je cesarska akademija znanosti na Dunaju zasnovala redno opazovanje zemeljskih potresov v Avstriji z namenom, da se bistvo teh prirodnih pojavov bolje spozna. V to svrhu je ustanovila a) nekaj opazovališč s seizmografskimi instrumenti, b) trajno poročanje o potresih po poročevalcih v kolikor moči mnogih krajih po vseh deželah države. V vsaki deželi deluje poseben poverjenik, ki mu je skrb, da pridobi poročevalce, vodi poročanje, zbira poročila in jih vsako leto sestavi v skupno deželno poročilo. Deželna poročila je objavljala akademija vsako leto v skupni „kroniki“. L. 1904 je c. kr. Osrednji zavod za meteorologijo in geodinamiko na Dunaju sprejel potresno nalogo od akademije v svoj delokrog, in izdaja odtlej ono „kroniko“. Poročila poročevalcev hrani imenovani zavod v posebnem arhivu za nadaljnjo znanstveno uporabo. Ravnateljstvo tega zavoda je drage volje dovolilo, da prijavi pisec gorenjega članka, ki je dež. poverjenik za Kranjsko, pregled potresov l. 1917 na podlagi zbranih poročil, ki so last zavoda. Za prijazno dovolitev bodi izrečena uglednemu ravnateljstvu najlepša zahvala.

Krška vas, ki leži le 2 km jugozapadno od Brežic. To je razmeroma imovita vas, ki šteje 91 hiš in poleg njih gospodarska poslopja ter ima nad 500 prebivalcev. Nekoliko manj je oškodovalo župno vas Čatež, 1¹/₂ km jugovzhodno od Brežic. Na Kranjskem je bolj ali manj hudo prizadelo še nekako 20 sosednjih vasi, in sicer ne le take, ki ležijo v ravnini ob Savi in Krki kakor Brežice in Krška vas, ampak tudi gorske vasi, ležeče po bližnjih brežinah Gorjancev, ki se spuščajo ondi do Save pri Čatežu in do Krke pri Krški vasi. Škodo na zgradbah v krškem okrajnem glavarstvu so uradno cenili na 548.000 K (po cenah, ki so veljale pred sedanjo vojno). Prišteti pa je treba še škodo, ki je nastala, ker se je pobilo mnogo pošode in drugih stvari, in ker je zmrznilo obilo poljskih pridelkov, ki so bili v poškodovanih shrambah izročeni mrazu brez varstva. Težko poškodovane hiše, in takih je bilo dovolj, so prebivalci morali zapustiti. Prebivalstvo, kolikor ga je bilo prišlo ob streho, je bilo pomilovanja vredno. Tedanji huđi zimski mraz (-10° C) v krajini, na debelo zasneženi, je še nemilo pomnožil težave in nadloge. Prav tako je vplival tudi položaj, ki je nastal spričo dolge vojne. Moški so bili povečini odsotni, zaposleni v vojaški službi. Prve noči si ljudje zaradi ponovnih potresnih sunkov niso upali bivati pod streho; še noči so prečuli pri odprtih ognjih pod milim nebom. Potem so se za silo ustanovili po lesenih kočah, skednjih in hlevih. Primanjkovalo je živeža in razsvetljave. Niti kruha niso mogle gospodinje napravljati, ker je potres porušil zelo mnogo krušnih peči. Samo malo časa — menda 10 sekund — je trajalo grozno zibanje tal in hiš in cerkev — in izpremenilo se je življenje prizadetih ljudi v zgolj bridkost in trpljenje, in zazijalo je neskončno gorjé v vseh oblikah. Na ljudomilo priprošnje deželnega predsednika, grofa Attems-a je vojaška oblast priskočila na pomoč s šotori, odejami, vojnimi kuhinjami i. dr. in je tudi kesneje pomagala obnavljati nesrečne prizadete naselbine.

V središču potresnega ozemlja, to je v Krški vasi, v Brežicah in v bližnji okolici teh krajev, se je očem nudila žalostna slika razdejanja. Po cestah so ležali podrti pažni zidovi, padli dimniki, odvržena strešna opeka, odleteli nastavki in okraski s pročelij mestnih hiš in obilo odpadlega in v prah zdrobljenega ometa z zidov. Glavni zidovi slabjših in starejših stavb so zevali navpičnih in poševnih razpok, zlasti nad okni in vrati. V stanovanjih so bila tla in hišna oprava posuta z drobci ometa, ki se je bil sesul s prepočenih stropov in sten; stenske podobe in razni po omarah nastavljeni predmeti so ležali na tleh, lončene in železne sobne peči je prevrnilo, krušne peči so se ali porušile ali so zevaje prepočile. Grozoto te slike so izpopolnjevale huđo razpokane stene, zlasti ob robih, kjer se stikajo zidovi med seboj in stropom. Nekaj posebno značilnega so bile v razdelnih ali vmesnih stenah (med sobo in sobo) diagonalne razpoke, ki so se v sredi stene križale.

Fizikalni značaj potresnega gibanja si lahko predočimo, ako se spomnimo valovanja vode, ki nastane, kadar nanjo pade kamen.

Ob točki, kjer je padel kamen na vodo, se vzdigajo valovi in razhajajo na vse strani, seveda z enako brzino. Valovanje se torej širi v krogih. Valovi so ob središču najvišji, najkrajši in najhitrejši; čimbolj se od ondi oddaljujejo, tem plitvejši, daljši in počasnejši so. To pa zato, ker gibna sila pojema, ko se prostira od središčne točke na večje in večje krogove. Naposled opeša v precejšnji daljavi od središča in valovanje neha.

Slično valovi trdna zemlja ob potresu, to se pravi oblika njenega površja se enako preminja kakor oblika površja na valoveči vodi. Valovanje tal ob močnem potresu so ljudje že dostikrat videli (na pr. ob zagrebškem potresu 9. novembra l. 1880). Mirni opazovalci pogostoma čutijo, kako se jim tla pod nogami nagnejo, dvignejo, nagnejo na nasprotno stran in greznejajo — znamenje, da je odšel val pod nogami. Opazovalec čuti, kakor da se ziblje v čolnu na nemirni vodi. Drevesa, brzojavni drogovi, zidovi, cerkveni stolpi in hiše stoječe na valujočih tleh nihajo sem ter tja kakor narobe obrnjeno nihalo stenske ure, obkratu pa se dvigajo in grezajo.

Na prostem stoječ človek čuti bolje dviganje in grezanje, (navpično komponento gibanja); v hišah, zlasti višjih oddelkih pa zaznavajo boljše „tresenje, miketanje, drmanje sem in tja“ (vodoravno komponento gibanja). Le-ta je najjačja, kadar je nihajoči zid na koncu zamahljaja ali sem ali tja in je na tem, da kolebne nazaj na nasprotno stran.

Ako recimo južni zid pri hiši nihaje z orjaško potresno silo zamahne na južno stran, severni pa na severno, tedaj se odtrgata hreščeč od vzhodnega in od zapadnega zida, ki ju vežeta. Razpoke, ki pri tem nastanejo, začenjajo pri tleh in režijo čim više tem bolj na široko. Navzven nihajoč zid se izbuhne navzven, ako stranska robova trdno držita sosednja zida, in ostane izbuhel, ako se ne more vrniti v prejšnjo stoji, ali pa se celo prevrne in zruši. Kadar se zid izbuhne, lahko prepoči ondi, kjer je najšibkejši, to je pri vratih in oknih.

Cerkvi prizidan stolp niha, kolikor ga je v stiku s cerkvijo, skupno s cerkvijo, kar ga pa je nad cerkvijo, niha samostojno za se. Lahko se zgodi, da zaniha spodnji del na to stran, gorenji pa ob istem času na nasprotno. Gorenji del se potem odtrga in ako se ne prevrne, ostane prepočen v višini cerkvene strehe. Tako je prepočil na primer stolp župne cerkve v Čatežu. Slična usoda zadeva ob močnem potresu dimnike. Le-te udari strešni oder, da prepočijo ondi, kjer pomolijo izven strehe.

Tako si razlagamo poglobitve poškodbe, ki jih je močni zemeljski potres zadal zgradbam v Brežicah in Krški vasi in po okolici teh krajev.

Ob potresu prihajajo iz potresnega izvorišča (izhodišča, središča, žarišča), ki biva globoko (nekaj kilometrov) pod zemeljskim površjem, raznovrstni valovi; poleg omenjenih povprečnih, ki povzročajo valovanje tal, tudi kratki, brzi podolžni valovi, ki jih ne čutimo, ampak prestopivše

v zrak slišimo. Ker so globokega glasu jih nazivljemo podzemeljsko grmenje ali bobnenje. Spričo svoje brzine prihajajo poprej ko mehanski valovi.

Ako imamo v spominu fizikalno razlago potresnih pojavov, ki smo jo tu pravkar podali, tedaj umemo, kar pripovedujejo osebe, ki so bile priče nesrečnega potresa v Krški vasi in okolici. Tamošnja gospa županja J. Ajster-jeva mi je pripovedovala o njem tako-le: „Začuli smo najprej votlo bobnenje. Brž na to je začel potres s silnim sunkom od spodaj navzgor, potem je drmalo sem in tja. Moja hči je stala v kuhinji in je videla, kako je ognjišče odskakovalo. Zidovi in stropi naše pritlične hiše so strahovito pokali, v strešnem odru je grozeče hreščalo, en pažni zid se je zrušil ropotaje na zemljo, vso opravo in tla v sobi so pokrili drobcí ometa, ki so se odkrušili s sten in s stropa. V prah zdrobljen omet je napolnil sobo, da je otemnela. Dekla, stoječa na dvorišču je videla, da se je hiša nagibala sem in tja, in videla, kako se je porušil dimnik. Streha je brzo otresla sneg raz sebe“. — Poštarica, gospa A. Tomazič je dogodek popisovala tako-le: „Bobnenje sem preslišala. Začutila sem v uradu samo silno stresanje. Knjige, uradni spisi in poštni zavoji so popadali s polic, peč se je prevrnila, stene so pokale in s stropa se je odluščil omet v toliki množini, da je bila soba polna prahu. Tla pod menoj so se dvigala kakor čoln na morju, ampak hitro, ponovno. Ko je to minilo, sem šla na plano. Pred hišo pa je ležal nasip snega, ki se je ob potresu zrušil s strehe, in mi je zastavljaj pot. Tudi strešne opeke je dosti padlo. Na cesti je bilo že polno prestrašenih, in v zmedí na pomoč kličečih vaščanov. Brzojavni drogovi so se majali, to sem videla na svoje oči, in brzojavna žica je glasno brnela. Nekateri so mi pravili, da so videli, kako se je treslo površje ceste“. — Orožniški nadstražnik g. Češnik je doživel dogodek takole: „Bil sem v orožniški vojašnici v Krški vasi, v sobi prvega nadstropja in stal sem pred oknom ter gledal proti vzhodu na bližnji most čez Krko. Kar je zadonelo drdranje, kakor da se pelje voz čez most. Koj na to se je silno zatreslo, ne valovito, nego brzo je miketalo sem in tja. Zidovi in stropi so strahovito pokali, tramovje izpod strehe je silno hreščalo. V sobi je zatemnelo od v prah zdrobljenega ometa, ki je padal s stropa. Na zapadni strani sobe je stala lončena peč na kamenitem podstavku. Med tresenjem se je peč razcepila, srednji in gorenji del je vrglo v vzhodni smeri v sobo, spodnji del z žrjavico je ostal na podstavku. V sosednji sobi je lončeno peč istotako razklalo in vrglo v vzhodni smeri. Ondi je stala visoka omara za obleko. Nagnila se je navspred in bila bi padla; v hipu pa so se ji odprla dvojna vrata in se uprla ob tla. Puške orožnikov so visele druga poleg druge na kljukah, zakrivljenih navzgor. Potresna sila jih je dvignila iz kljuk in vrgla na tla. V sobi postajnega poveljnika v zapadnem oddelku hiše (tudi v I. nadstropju), je stala ob vzhodni steni okrogla visoka lončena peč. Gorenji in srednji del peči je odtrgalo in vrglo 2½ m daleč v stran.“ — V Malenicah pri Krški vasi mi je pravil viničar J. Krulec to-le: „Stal sem pred hišo. Kar je zadonelo strahovito grmenje od Mrzlave vasi (od severovzhoda) semkaj. Ko sem o tem premišljal, so se mi zazibala tla pod nogami, kar odskakovala so; oprl sem se na lopato, ki sem jo imel v roki, da ne padem. Drevesa so se majala, neki hrast se je močno pripogibal proti tlom, tudi bližnji kozolec se je vidno tresel. Strehe so kar brž otresle sneg, ki je bil to zimo prašen. V župni cerkvi v Čatežu je udarilo ob zvon. Od vseh strani mi je ropotanje in hreščanje glušilo ušesa. Sosedje so prestrašeni in kričeč privrevali iz hiš. Ko se ozrem, zagledam, da se je bil zrušil hiši, kjer stanujem, ves vnanji zid na pažni strani od strehe do tal,

in dimnik je odvrigel vrh. V stanovanju so hudo razpokali zidovi, peč se je zrušila, ura in podobe so padle raz steno na tla."

Učinki potresa so bili najsilnejši v Krški vasi in v Brežicah. Zatorej sodimo, da je bilo med tema krajema površno središče potresa, to je točka, ki leži na zemeljskem površju nad podzemeljskim izvoriščem potresa, ampak ne vselej prav navpično nad njim. Od ondešnjega površnega središča so se razprostrli talni valovi na vse strani. Gibanje se je razširilo čez vso Kranjsko, čez velik del Štajerske in Hrvatske in še preko mej teh dežel v sosednje dele Ogrske, Koroške in našega Primorja. Potres je bil seveda praviloma vobče čim dalje od središča tem slabejši. Ampak še v daljavi 160 km od imenovanega središča (v Trstu, nad Štajerskim Gradcem, ob Uni na hrvaško-bosenski meji itd.) je bil potres človeku občuten. — To dokazuje, da je kamena zemeljska skorja iznenadno prožna. Občutno zatresena ploskev je bila tolika, da meri njen premer najmanje 320 km, bržkone skoro 350 km. Ob središču pri Krški vasi in Brežicah je dosegla potresna sila osmo stopnjo deseterodelne potresne lestve (Forelove in Mercallijeve). Ljubljanski potres z l. 1895. je bil za jedno stopnjo silnejši, čutili so ga 480 km daleč od Ljubljane (v Landškrounu ob češko-moravski meji, v Nagy Beeskereku onstran Tise, in v Schaffhausenu ob Renu).

Odkar poznamo fizikalni značaj potresnega gibanja in vemo, kako deluje potresna sila na vso zgradbo in na njene dele, odtlej moremo tudi reševati vprašanje, kako naj se gradijo hiše in druge stavbe, da uspešno vzdržijo pozemeljski razdiralni naval.

Ker stavbe in njih deli (zidovi idr.) ob potresu sem ter tja nihajo z ogromno vodoravno silo, ki jih trga in lomi, in tudi z navpično silo valujejo, tedaj ni zadosti, da imajo stavbe le navadno stojno trdnost, ki ki jih varuje, da se ne zrušijo zaradi svoje teže, ki deluje le v navpični smeri. Zoper nihanje vobče varujejo železne vezi. So pa tudi še posebna stavbinska pravila, ki so vredna, da se v potresnih deželah sprejmejo v zakonite stavbinske predpise. Profesor zagrebškega vseučilišča dr. A. Mohorovičić, ravnatelj tamošnjega zavoda za meteorologijo in geodinamiko, je priobčil izborno razpravo „o delovanju potresov na zgradbe“²⁾ in je sestavil v njej (na str. 76—79) 15 takih pravil. Bodi nam dovoljeno, da navedemo poglavitna izmed njih, četudi brez fizikalne utemeljitve.

Na visečih tleh, zlasti na strmo visečih in pa na robu strmine naj se vobče ne gradi. Temelj zgradbe bodi, če le možno, monolit, to je en sam kos, napravljen iz betona, lahko tudi iz velikih kamenov, spojenih trdno med seboj. Vobče se ne zahteva, da bi se postavila zgradba na blok iz betona. Temeljni zid bodi dovolj debel in dovolj globok. Stavba, zgrajena z navadnim mortom (malo apna in mnogo

²⁾ A. Mohorovičić. Djelovanje potresa na zgradbe. Posebni odtisk iz „Vijesti hrvatskoga društva inžinira in arhitekta. Zagreb 1911. — Glej tudi: Stradal, Bautechnische Studien anläßlich des Laibacher Erdbebens. Sonderabdruck aus d. Ztschr. d. österr. Ing. u. Architekten Vereines. Wien 1896.

peska ali celo le svišča)³⁾ je slaba proti potresu, premalo je vezana in ni monolit. Jemlje naj se cementov mort. Potem so zidovi lahko tanjši in stavba vendar odoleva brez škode najjačjim potresom. Treba je, da so stropi in krovi kolikor moči trdni in da so trdno zvezani z zidovi. Pažni zid bodi toliko čvrst kakor vsi drugi zidovi in bodi čvrsto zvezan s stropovi in s krovom. Čim več je v notranjščini stavbe čvrstih srednjih zidov, tem močnejša je. Oboki naj se zamenjajo s traverzami, ker oboki razrivajo zidovje, traverze pa ga vežejo. Razdelne stene naj bodo lahke. Težak nakit, zlasti na krovu, naj se opusti. Stranska krila naj se čvrsto vežejo z glavno zgradbo, ali pa naj se stavijo sama zase. Krov bodi lahek, čvrst in čvrsto vezan z zidovi. Dimniki naj bodo lahki in čvrsti. Kjer stopajo izven strehe, morajo biti z njo čvrsto zvezani. Visoki naj ne bodo nad 60 cm, ako pa morajo biti višji, naj se jim vrh veže na štiri strani s krovom. Da ob potresu ne pada strešna opeka na ulico, naj se ob robu strehe nastavi železna rešetka, da opeko zaustavlja.

Nesrečni glavni potres in dolgo trajajoči dodatni potresi bodo predmet posebne monografske razprave. Za sedaj podamo le kratek pregled čez potresno dobo, kolikor je spada v l. 1917. in kolikor utegnemo spoznati njena poglobitna svojstva na podlagi opazb s Kranjske.

Najprej se zahvalno spominjamo p. n. poročevalcev o potresih, ki so s svojo pozornostjo in dobro voljo, s prijaznim trudom in vztrajnostjo poročali o poedinih pojavih in podali gradivo za proučevanje skrivnostnega podzemeljskega delovanja. Zahvala pristoja zlasti poročevalcem v okolišju središča potresov, ti so: g. de Cecco, trg. knjigovodja v Skopicah; gđna Kr. Demšar, učiteljica v Cerkljah; preč. g. Fr. Gabrič, župnik v Cerkljah; gđn. A. Jak, učiteljica v Vel. Podlogu; gospa A. Kocijančič, šolska voditeljica v Bušehi vasi; g. A. Lamut, nadučitelj v Čatežu; gospa Al. Tomažič, c. kr. poštarica v Krški vasi; preč. g. F. Zorko, župnik v Čatežu. Tem in vsem drugim poročevalcem izrekamo s tem najtoplejšo zahvalo in priznanje. Njih delo in trud služita pred vsem domoznanstvu in vedi. Iz proučevanja podzemeljske sile, ki povzročata človeku vsekdar nedobrodošle potresne pojave, pa so vzniknili tudi praktiški uspehi, ki jih izvaja že sedaj gradbena tehnika (glej omenjene razprave Mohorovičič-evo, Stradalovo in druge). Upati smemo še nadaljnjih uspehov; saj se je človeku posrečilo celo izpodnebni silam izviti iz rok gonobno moč gromske strele, dasi prihaja iznenadoma.

Poročanje o potresnih pojavih je v minolem letu bilo kolikor toliko omejeno zaradi razmer, nastalih spričo dolgo trajajoče vojne. Več poročevalcev zlasti izmed našega vsestransko delavnega učiteljstva je bilo odpoklicanih v vojno službo, in ni bilo možno vselej nadomestiti jih. Na mnoge poizvedovalne dopise, ki jih je razpošiljal poverjenik ob poedinih potresih, žal, ni došel odgovor. Poleg tako oslABLJENE organizacije za poročanje prihaja v poštev še drug vpliv. Ta je duševno razpoloženje

³⁾ V Čatežu, Krški vasi itd. so največ trpele hiše, ki so bile zgrajene s takim slabim mortom, da se je v prah razsul, ako sem ga med prsti drobil. Pripomba pisateljca.

v prvih dneh potresne dobe. Ako prihajajo, potem ko so že prvi sunki rušili domovja in pregnali prebivalce, še nadaljnji izpodzemeljski sunki, roj za rojem, sicer večinoma zmerni, vmes pa tudi grozeči in silni — tedaj je umljivo, če se pozornost odvrne od misli na mirno opazovanje in zapisovanje.

Znanstvenemu zanimanju prihajajo ob tej priliki na pomoč novodobni seizmografi, to so naprave, ki samotvorno napisujejo vsak potresni zagib. Ne daleč od izvorišča pri Brežicah je napisoval tamošnje potrese seizmograf observatorija v Zagrebu ob večji skrbi ravnatelja A. Mohorovičiča, profesorja na zagrebškem vseučilišču. Razdalja Brežice — Zagreb meri samo 30 km. Priporoča se torej, da sporočeno nepopolno vrsto potresov izpopolnimo po zapiskih zagrebškega seizmografa⁴⁾.

Od početka potresne dobe, to je od prvega in glavnega potresa ob 9. uri 23 minut dne 29. januarja do konca leta 1917. so prijavili poročevalci s Kranjske vštveši prijave v ljubljanskih dnevnikih 213 potresov izhajajočih iz izvorišča pri Brežicah in Krški vasi. Omenjeno izpopolnilo šteje 30 potresov (med temi 20 s prvega dne, 10 iz dobe od 30. jan. do 26. aprila). Izpopolnjeno število obsega torej 243 potresov. Tudi to število smatramo le za približno pravo. Morda je vanje zašlo tudi kaj takih dogodkov, ki so jih opazovalci le pomotoma zaznavali za zemeljske potrese; še več istinitih potresov pa je morebiti opazovanju in sporočevanju ušlo. Morebiti tudi zagrebškemu seizmografu. Potresi, ki prihajajo iz bolj privršnega, plitvega, ne globoko pod zemeljskim površjem ležečega izvorišča, ga namreč bržkone ne dosežajo, in se na njem ne zaznamujejo.

Na poedine mesece so se brežiški potresi porazdelili kakor kaže razpredelnica I.

I.

| Jan. 29.—31. | febr. | mc. | apr. | maj | junij | julij | avg. | spt. | okt. | nov. | dec. | Skupaj |
|-----------------|-------|-----|------|-----|-------|-------|------|------|------|------|------|--------|
| 48 | 44 | 16 | 25 | 31 | 18 | 12 | 18 | 9 | 7 | 4 | 11 | 234 |

Podzemeljsko gibanje je bilo ob početku najživahnije. Prvi dan se je po grozovitem prvem glavnem stresanju izprožilo še 34 potresov, med njimi dva glavna, ki sta se razprostrla daleč na okoli (ob 11. uri 29 minut zjutraj in ob 10. uri 18 minut zvečer). Drugi dan je bilo 5, tretji dan 8 sunkov, skupno v treh dneh 48 sunkov. Meseca februarja je prirojilo 44 potresov v 21 dneh. Meseca marca je prijavljenih 16 sunkov. Meseca aprila je podzemeljski nemir iznenada na novo narastel

⁴⁾ Zagrebški observatorij (kr. zemaljski zavod za meteorologiju i geodinamiku) objavlja zapiske vsaka dva tedna in obvešča z njimi interesente. Gospodu ravnatelju prof. Mohorovičiču izrekamo toplo zahvalo za prijazno pozornost, s katero nam je dal zapiske na razpolago.

in izprožil se je 10. dan meseca ob 3. uri 14 minut četrta glavni sunek. Tudi mesec maj je bil še precej nemiren. V poletnih mesecih so prihajali sunki redkeje, še bolj v jeseni; meseca novembra so prijavljeni le štirje potresi iz le jednega kraja; ta je bil najmirnejši mesec vsega leta. Meseca decembra je število prijavljenih potresov narastlo na 11.

Čudno je, da je zaznamoval zagrebški seizmograf brežiške potrese le v prvih mesecih (do konec aprila), pozneje skoro ne več. Domnevno si razlagamo to tako, da so potresi izprva prihajali iz globokega, kesneje iz plitvejšega izvorišča.

Kakor se pomika zračna toplina ob vplivu solca od zimske nižine do poletne višine, tako ima tudi pogostost potresov določen letni tir. Ampak le-ta nam je še skrivnosten; neznano nam je, katera prirodna sila ga določuje. Iz petnajstletnega opazovanja na Kranjskem (1901—1915) posnemamo da je bilo potresov: pozimi 34·6, spomladi 29·6, poleti 13·7, jeseni 22·1 odstotkov celoletne vsote (zima = dec., jan., febr.). Zemeljski potresi se torej najpogosteje izprožajo pozimi, nekoliko manj pogosto spomladi, še manj jeseni, najredkeje pa poleti. Zimskih potresov je skoro trikrat toliko kakor poletnih.

Natančnejša določitev v razpredelnici II. kaže da je najvišja točka

II.

| Število potresov na Kranjskem v 15 letih 1901—1915. | | | | | | | | | | | | | |
|---|------|-------|------|------|-----|-------|-------|------|------|------|------|------|--------|
| | jan. | febr. | mc. | apr. | maj | junij | julij | avg. | spt. | okt. | nov. | dec. | Skupaj |
| Absolutno | 93 | 121 | 108 | 75 | 57 | 28 | 45 | 32 | 20 | 79 | 79 | 60 | 797 |
| Odstotki celoletne vsote*) | 11·5 | 13·9 | 12·9 | 9·9 | 6·8 | 5·0 | 4·7 | 4·0 | 4·7 | 8·1 | 9·3 | 9·2 | 100·0 |

* izravnani po uzoreu $(a+2b+c): 4$.

v tiru prisojena mesecu februarju (13·9 0/0), najnižja v avgustu (4·0 0/0). Razlika je prav znatna. Redno upadanje števil od najvišine v februarju do najnižine v avgustu in nato redno naraščanje do zimskega vrha izpričuje zakonitost prav določno.⁵⁾ Ako bi zgolj slučaj določal število po-

⁵⁾ Letni tir potresov za Kranjsko si lahko predočimo s krivuljo, ki si jo narišemo držeč se gorenjih števil (mesece I—XII vzamemo za abscise, gorenja odstotna števila pa za mesecem pristojajoče ordinate). Matematiški izraz za to krivuljo nam podaja ta-le enačba:

$$y = 8·33 + 4·36 \sin (68·5^\circ + x) \\ + 9·90 \sin (327·4^\circ + 2x) \\ + 0·92 \sin (315·0^\circ + 3x) \\ + 0·38 \sin (34·4^\circ + 4x)$$

Konstante v tej enačbi (funkciji) so izračunane z gorenjimi odstotnimi števili po metodi najmanjših kvadratov in po Bessel-ovem navodilu (harmonska analiza). Čas se tu šteje tako, da je za sredo januarja $x = 0$, za sredo februarja $x = 30$, marca $x = 60$ itd.

tresov vsakega meseca, tedaj bi noben mesec ne imel prednosti nasproti drugim mesecem, to se pravi, število potresov bi bilo enako v vseh mesecih.

Brežiška vrsta potresov je očitno stala v oblasti rednega tira. Izprožila se je v zimskem času, ko je razpoloženje za potrese najvišje. Razpoložava je v poletju znatno upadla. Najnižina pa se je zakesnila, ker je nastopila še le v novembru.

Ako razvrstimo brežiške potrese po njih jakosti, tedaj dobimo to-le razpredelnico:

III.

| Stopnja v potresni jakostni lestvi | Število potresov |
|------------------------------------|------------------|
| VIII, razdevajoč potres | 2 |
| VII, skrajno jak " | 1 |
| VI, zelo jak " | 1 |
| V, jak " | 12 |
| IV, zmeren " | 59 |
| III, slab " | 153 |
| II, zelo slab " | 15 |
| Skupaj | 243 |

(Od 30 potresov, prišteti iz zagrebškega seizmografskega zapisa, smo dodali 10 zmernih, 20 slabim potresom, domnevaje, da je taka razdelitev približno primerna.)

Dosegla sta torej 2 potresa gonobno stopnjo VIII. (29. jan. ob 9. uri 23 minut in 11. uri 29 minut predpoldne) in sta povzročila omenjeno ogromno škodo; 1 je bil skrajno močen (jak) (VII. stopnje, 10. aprila (ob 3. uri 14 minut zjutraj), 1 zelo močen (29. jan. ob 10. uri 18 minut zvečer), 12 jih je bilo močnih (V. stopnje), 59 je bilo zmerno močnih (IV. stopnje), 153 je bilo slabih in 15 zelo slabih (II. stopnje) potresov. Število „zelo slabih“ potresov, ki jih čutijo le posebno občutljive osebe, če imajo priliko, da ob času potresa opazujejo mirujoč, je bilo bržkone dosti večje; toda take slabotne zgibe ljudje večidel prezro in le malokdaj poročevalci sporočijo o njih. Nekoliko jih bržkone tudi tiči med 153 „slabimi potresi“. Ako je to umovanje upravičeno, tedaj potrjuje brežiška vrsta pravilo, da so slabejši potresi med vsemi najpogostejši, in da so močnejši potresi tem redkejši, čim višje jakostne stopnje so, in da njih pogostost prav hitro pojema ob rastoči jakosti.⁶⁾

Enačba kaže, da je letni tir potresov v glavni stvari enostavna sinusna krivulja $4.36 \sin(68.5^\circ + x)$ z ednim vrhom in ednim dolom; z njo se zlagata še dve sinusni krivulji (člana z dvakratnim in trikratnim x), ki sta pa spričo malega koeficienta (0.90 in 0.92) dosti plitvejši in manj vplivni. Četrta komponenta ima tako neznaten koeficient, da ne prihaja v poštev; lahko jo prezremo in izpustimo.

⁶⁾ To razmerje in pa pogostost potresov sploh je imel pred očmi ravnatelj

Ako porazstavimo brežiške potrese v skupine po velikosti občutno zagibanega ozemlja, dobimo pregled, ki nam ga nudi razpredelnica IV. Pri tem smo vzeli kot merilo za primerjanje premer zagibanega ozemlja, merjen po kilometrih. Za središče tega ozemlja smo domnevno smatrali v vseh slučajih kraj med Brežicami in Krško vasjo. Potresom, ki jih javlja samo po eden kraj, seveda ni možno določiti, kako in kam so se razprostrli. Istotako ne onim, ki jih je zaznamoval samo zagrebški seizmograf.

IV.

| Premer potresenega ozemlja | Število (in čas) potresov | Jakostna stopnja |
|--|-----------------------------|------------------|
| 350 km | 1 (29. jan. 9. u 23 m zj.) | VIII. |
| 300 " | 1 (29. jan. 11. u 29 m zj.) | VIII. |
| 200 " | 1 (10. apr. 3. u 14 m zj.) | VII. |
| 130 " | 1 (29. jan. 10. u 18 m zv.) | VI. |
| 50—100 " | 6 | V—II, |
| 10—50 " | 48 | |
| Potresi, ki jih javlja samo po eden kraj | 155 | |
| Skupaj 213 | | |

Ako bi poročanje bilo popolnejše, bi se pač marsikateri od potresov, ki so javljeni samo iz ednega kraja, pomaknil v najnižji oddelek (10—50 km), ki smo ga vzeli v poštrev. Tudi že brez tega dostavka kažejo števila gorenje razpredelnice, da so potresi, ki zganejo majhno ozemlje dosti pogostejši, nego tisti, ki zganejo veliko ozemlje, ali z drugo besedo rečeno: najpogostejša je razpoložava, da se izproži le malo obsežen potres; razpoložava, da se izproži potres, ki zajame velik prostor, pa močno pojema, čim večje ozemlje jemljemo v misel. Ker so obsežnejši potresi navadno, pa ne vedno tudi močnejši (jačji) potresi, se priključuje to pravilo neposredno pravilu, ki smo ga izvedli iz razpredelnice III.

Potresi, ki so izhajali iz krajine pri Brežicah in Krški vasi, so se prof. dr. A. Mohorovičić, ko je l. cit. napisal to-le: „U Zagrebu imamo po jedan veoma jaki potres na 100 godina, a po jedan potres, koji nanaša manje štete, najmanje na 10 godina, te po 3 jača potresa svakih 5 godina — Računa se, da obična zgrada redovno traje 150 do 200 godina. Ta će dakle zgrada imati, da podnese za svog vijeka po 1 veoma jaki potres, 15—20 jakih potresa, oko 100 slabijih potresa, a oko 1500 do 2500 veoma slabih potresa, kojima je izhodište ispod Zagreba ili u neposrednoj blizini. Priračunamo li k tome još potrese, kojima je izhodište u manjoj ili većoj blizini od Zagreba i od kojih se i Zagreb trese, to dolazimo do veoma velikih brojeva. Otuda slijedi, da je neobhodno potrebno, da se kod gradnje kuća u Zagrebu osobiti obzir uzme na pogibelj od potresa, te da se potroši nešto više, samo da bude zgrada čim sigurnija od potresa.“

pojavnjali po eden ali več na dan in sicer ali v posamnih dneh ali pa po 2, 3, 4 in več dni zaporedoma, potem so nekaj časa izostajali, nato pa zopet nastopali v krajši ali daljši skupini dni. Pregled čez to zaporeditev potresov nam nudi razpredelnica V. in sicer v drugem stolpcu.

V.

| Skupine potresnih dni | | |
|----------------------------|----------------|----------------------|
| Število dni v edni skupini | Število skupin | |
| | dejansko | ako bi vladal slučaj |
| 1 | 27 | 49.9 |
| 2 | 17 | 16.9 |
| 3 | 2 | 5.7 |
| 4 | 2 | 1.9 |
| 5 | 1 | 0.7 |
| 6 | 3 | 0.2 |
| 7 | — | } 0.1 |
| 8 | — | |
| 9 | — | |
| 10 | — | |
| 16 | 1 | |
| Število skupin | 53 | 75.4 |

Vrstili so se tako, da je bilo 27 posamezno stoječih potresnih dni (prejšnji in sledeči dan sta bila brez potresa); nadalje je bilo 17 dnevni skupin, sta bili 2 tridnevni, 2 štiridnevni skupini, edna petdnevna, 3 šestdnevne skupine in edna 16 dnevna skupina potresnih dni, to je takih, ko se je pojavilo po eden ali več potresov v 2, 3, 4, 5, 6, 16 zaporedoma si sledečih dneh. Največja skupina je obsegala 16 dni ob početku potresne dobe, to je od 29. januarja do 13. februarja ko se je vsak dan izprožilo po eden do 35 potresov. Vseh skupin potresnih dni je bilo 53.

Največ je posameznih potresnih dni (27), pogostost torej tudi verjetnost, da se potresi ponavljajo 2, 3, 4 dni zaporedoma je tem manjša, čim daljšo skupino dni imamo v misli, in sicer pojema verjetnost ob rastoči dolžini skupin prav brzo.

Lahko se vprašamo, je li dejanska razvrstitev potresnih dni v skupine zgolj nekaj slučajnega, ali pa se izraža v njej neka zakonitost. Slučajnost bi se kazala v tem, da bi ne bilo med potresi katerega koli dneva nobene vzročne zveze s potresi naslednjega dneva; ali z drugimi besedami, da bi potresi katerega koli dneva ne vplivali na izprožitev potresov drugega dneva. Prav tako pravimo, kadar mečemo kocko, da zgolj slučaj določa, kako pade, ker so vržaji nezavisni drug od drugega. Kako se jemljejo slučajnosti v račun, to nas uči

matematika. (J. Bernoulli 1713, Legendre, Gauss, Laplace, Czuber, Köp-
pen i. dr.)

Matematiško rešitev tega vprašanja podajajo števila v tretjem stolpcu razpredelnice V. Ondi je naznanjeno, da bi bil slučaj ustvaril 75 skupni potresnih dni in ne le 53, kakor jih je bilo v resnici, in sicer bi bil ustvaril 50 enodnevnih, 17 dvodnevnih, 5 do 6 tridnevnih skupin, skoro 2 štiridnevni skupini in komaj edno 5 ali večdnevno. Ako primerjamo dejanska števila s slučajskimi, se pokaže to-le: v istini je bilo eno- do štiridnevnih skupin 48, slučaj pa bi jih bil priredil 74; nadalje je bilo v istini pet in večdnevnih skupin petero, slučaj pa bi bil takih naklonil le edno. Torej so daljše skupine potresnih dni dejanski dosti pogostejše, kratke pa dosti redkejše, kakor če bi slučaj določeval razvrstitev. Zmanjšano število kratkih in pomnoženo daljših skupin pomenja, da vobče potresi katerega koli dneva pospešujejo zoritev in izprožitev sledečih jim potresov, ali z drugo besedo: povod, ki deluje na to, da se potres izproži, traja dalje nego le eden dan. Potresi torej nagibljejo na to, da se pojavljajo v skupinah ali rojih in to nagibanje traja dalje nego en dan. Tem močnejše je bržkone za oddelke dneva (poldneve, četrtinke dneva, ure). Spričo takega vplivanja nastajajo roji potresov, in umljivo nam je, če se kaže tak vpliv po izredno jakem potresu včasih iznenadno dolgo časa. Vsak kasnejši potres, ki se je izprožil po takem začetnem potresu, zovemo dodatni potres. Vsak dodatni potres lahko vpliva enako kakor začetni. Ako se pojavljajo med dodatnimi potresi tudi nenavadno jaki, tedaj nastajajo iz rojev sestavljene rojne dobe, ki trajajo po mnogo mesecev. Prav tako rojno dobo je zasnoval nesrečni začetni poglavitni sunek, ki se je bil izprožil pri Brežicah in Krški vasi dne 29. jan. 1917. Začetnemu poglavitnemu sunku je sledilo še isti dan 34 potresov. Med njimi sta bila dva glavna sunka, ki sta se razprostrla na veliko ozemlje, prvi (ob 11. uri 29 minut zjutraj) na ozemlje s premerom 300 km, drugi (ob 10. uri 18 minut zvečer) na ozemlje s premerom 130 km. Tako je bil dan povod, da so se potresi neprekinjeno vrstili dan za dnevom do 13. februarja. Roj je torej obsegel 16 dni. To je bil prvi in najdaljši roj. Sledili so potem še živahni 2—6 dnevni roji do 24. avgusta. Odtlej so se pojavljali potresni dnevi le večinoma posamič, redkeje po dva. Tudi v tej razvrstitvi se kaže neko pravilo. Tako je trajala potresna rojna doba pojemaje do konca leta.

Roji vobče polagoma pojemajo in rojna doba naposled neha, ker so potresi kot začetniki rojne dobe po naših krajih vendar le primeroma redki pojavi; tudi verjetnost, da se izproži izredno jak potres brzo pojemaja ob rastoči jakosti, in tudi verjetnost da nastopi mnogodnevni roj, izdatno upada ob rastočem številu dni v skupini.

Ves ta običaj zemeljskih potresov, ki smo ga spoznali iz njih dejanski opazovane zaporeditve zgolj matematiško, znači ne samo brežiško

vrsto potresov, nego velja pač sploh za tisto pleme potresov, ki jih geologi imenujejo grudovne ali tektonske potrese, da jih ločijo od vulkanskih potresov in od vdornih potresov.

Rojevanje se povoljno ujema z nazorom geologov, da grudovne potrese povzroča premikanje v kameneni zemeljski skorji. Le-ta namreč ni cela, nego je razpočena na večje in manjše kose ali grude, ki se tiščijo druga druge, prav kakor se tiščijo kosi prepočenega zidanega oboka. Ogromna teža poraja med zemeljskimi grudami primerno orjaške napone. Trenje med grudo in grudo ovira, da se naponi ne morejo sproti uveljavljati. Kadar pa rastoči napon ob prelomini med dvema sosednjima grudama premaga ovirajoče trenje, se gibljivejša obeh grud mahoma premakne sledeč težnosti. Pri tem se osvobodi obilna delovna sila (energija), pobudi prožnost kamenin, in le-te se zatresejo; tresenje pa se razširi od izvorišča na vse strani, prav kakor valovito tresenje na vodi, če je padel nanjo kamen. Tak pojav med zemeljskima grudama je tektonski zemeljski potres. Ko se je gruda premaknila, pride v nov položaj, ki pa redkokdaj pomenja že novo ravnovesje, pogosteje pa je povod nadaljnim, kmalu sledečim premakom in premake spremljajočim potresom. Tudi se lahko zgodi, da pobuda, ki jo oddaja potres sosednjim grudam, ondešnje napone ali izproži, ali vsaj podviza njih dozoritev. Takisto pospešuje vobče vsak grudovni potres priprave za sledeči potres ali v istem ali v sosednjem ozemlju. Tisto svojstvo potresov, da se radi javljajo rojema, ki nam ga je poprej odkrilo zgolj matematiško izvajanje, bi bilo potemtakem tudi fizikalno utemeljeno.

Čim izdatnejša je pobuda, ki izhaja iz začetnega glavnega potresa, tem živahneje in tem dalje časa sledijo potem roji dodatnih potresov. S ponovnimi premaki se naposled ustanovi ravnovesje, ki zadošča za daljšo dobo. Med to mirno dobo naraščajo naponi nanovo, in kadar dozori, izprožijo zopet novo potresno rojno dobo. Zaradi tega se ponavljajo v delajočih potresnih izhodiščih roji in skupine rojev od časa do časa.

Kamenene grude se premikajo bolj ali manj globoko pod zemeljskim površjem.

Pri potresih po naših krajih ne segajo poedine premaknitve do zemeljskega površja, celo pri izredno močnih potresih ne. Podoba je, da se izravnavajo že pod površjem. Da bi se bila spričo potresa tla kje vidno premaknila, bodi dvignila ali greznila, to je pri nas neznano.

V novejšem času so nekateri geofiziki opozorili na to, da je izvorišče velikih potresov toli globoko pod zemeljskim površjem (25 in več kilometrov) da se to ne strinja z razlago geologov. Izrekla se je zatorej domneva (Branca in drugi), da nekatere potrese povzročajo nagle izpremembe (eksplozije?) v podzemeljski magmi v veliki globočini (magmatni potresi). Geologi se nasproti temu mnenju lahko sklicujejo na to, da se nahajajo površna središča 95 % potresov, ki se pojavljajo po zemeljski obli, v mladih, zatorej še visokih slemenskih gorovjih (Alpe, Apenini idr.)

(De Montessus, Les tremblements de terre, 1906). Taka gorovja so nastala v nedavni dobi zemeljske zgodovine, ko se je kamena zemeljska skorja, ki odeva jedro zemeljske oble, zopet nenavadno izdatno prelamljala in razkosavala na grude, in so se grude premikale in nagubavale seveda ob potresih. Grudovni potresi bi potemtakem izpričevali, da se razvoj teh gorovij nadaljuje še v sedanji dobi.

Geološka razpoložava za grudovne potrese pri Brežicah in Krški vasi se kaže v načinu, kako je tamošnja krajina geološko zgrajena. Ogromna gruda Gorjancev (Uskoških gorâ) je ondi odkrhnjena ali odlomljena proti Savi in proti Krki. Da spremljajo znožje Gorjancev prelomi ali prepoke, ki segajo globoko v zemljo, to naznanjajo topli vrelci. Kajti prav ob teh prepokah je našla na nekaterih točkah voda pot iz globočine navzgor na površje in prinaša s seboj toploto iz globočine. Topliška črta ob Savi ima toplici pri Čatežu in Samoboru (pri Sv. Heleni) in teče v smeri od severozapada proti jugovzhodu. Topliška črta ob Krki pa ima toplici pri Bušechi vasi in pri Kostanjevici (Dobe, 1 km od Kostanjevice) ter teče približno v smeri od jugozapada proti severovzhodu. Obe črti se sečeta pri Brežicah skoro v pravem kotu. Ob tretji taki črti so Gorjanci na južni strani odrezani od ravnine ob Kolpi na Hrvatskem.

Prostrana Krška ravnina je pokrita z mladimi naplavinami, ki jih je marljivo naše ljudstvo naselilo s prijaznimi vasmí in pretvorilo v rodovitno polje. Skalna podlaga te ravnine leži sedaj več sto metrov niže od višin Gorjancev. Na podlagi novejših izkušenj v geologiji domnevamo, da je ta razlika nastala, ker so se Gorjanci dvignili ob omenjenih prelomih nad svojo okolico — ne nagloma, nego polagoma so se dvigali ob neznatnih malih dvigih, ki so se ponavljali vztrajno v nešteti tisočletjih in stotisočletjih, ter tako narastli na sedanjo večstometrsko razliko.

Premikanje se vrši še sedaj — izpričujejo ga mali potresi, ki se pojavljajo leto za letom po nekolikrat ob krškem, ob savskem in ob kolpskem znožju Gorjancev in iznenadjajo za nekaj trenutkov prebivalce Novega mesta, Kostanjevice, Samobora, Jastrebarskega in Metlike. Včasih je zagib silnejši in porodi kar roj dodatnih sunkov. Tako je l. 1906. v dobi od 20. oktobra do 20. novembra v Bušechi vasi in okolici vznemirjalo prebivalce kakih 50 potresov, potem ko je prvi, poglavitni, bil toli silen, da so prepočili zidovi in oboki. Vse to je bilo že pozabljeno, ko je v januarju l. 1917. v bližnji soseščini na drugem kraju iste prelomine zgrabilo zemljo iznova, topot pa z izredno narastlo silo, da je viharo vztrepetala in grozovito stresla človeške domove, ki so se bili zaupali navidezni negibnosti in popolni trdnosti tal. In ko se je bila zemlja po nekotikih groznih sekundah pomirila, je bilo izvršeno neizmerno gorje, ki ga prizadeti ne pozabijo kmalu. Naj bi jim lajšala nesrečo sočutna pomoč dobrih src, in naj bi ob blagohotni podpori države in dežele porušeni domovi vzrastli nanovo, ličnejši in udobnejši nego so bili poprej!

Zanima nas še vprašanje, kako so li vplivali brežiški potresi na druga kranjska potresna izvorišča. Smeli bi pričakovati, da so jih pobujali na čilejše delovanje. Razven potresov, ki so izhajali iz izvodišča pri Brežicah in Krški vasi, so poročevalci prijaviili v letu 1917. na Kranjskem še 20 potresov, ki jih izkazuje razpredelnica VI.

VI.

| Štev. | Dan in mesec | Potreseno ozemlje | Premer potresnega ozemlja |
|-------|--------------|--|---------------------------|
| 1 | 17. januar | Severno vznožje Gorjancev pri Novem mestu | 45 km |
| 2 | 6. februar | Krška dolina pri Novem mestu | 10—15 " |
| 3 | 1. julij | Klevevž in okolica | 10 " |
| 4 | 8. februar | Zatičina in okolica | 25 (70 ?) " |
| 5 | 25. marc | " " " | 60 " |
| 6 | 26. " | " " " | 20 " |
| 7 | 2. oktober | Črnomeljski okraj | 30 " |
| 8 | 4. novem. | Vače in okolica | 40 " |
| 9 | 4. " | " " " | 15 (?) " |
| 10 | 8. oktober | Postojna, Snežniška graščina | 30 (?) " |
| 11 | 26. febr. | Izvorišče Hrvatsko primorje | 270 " |
| 12—20 | | Devet potresov, naznanjenih iz le po ed-nega kraja | ? |

Povprečno število potresov na Kranjskem je v zadnjih 15 letih izdatno pojemoalo. To kaže na podlagi kronike l. cit. razpredelnica VII.

VII.

| Število potresov na Kranjskem | |
|-------------------------------|---|
| Petletje | Povprečno število potresov v ednem letu |
| 1901—1905 | 69 |
| 1906—1910 | 63 |
| 1911—1915 | 28 |

NARODNA ČITALNICA
V KRANJSKI

V prvem omenjenem petletju (1901—1905) je bilo naznanjenih povprečno na leto 69 potresov, v drugem 63, v tretjem samo 28, najmanj potresov izkazujejo leta 1911—1914, namreč po 21—25; v kesnejših dveh letih se je število zopet nekoliko dvignilo, in sicer v letu 1915. in v letu 1916. na enako število 48.

Ako primerjamo število potresov, ki so se l. 1917. izprožili na Kranjskem izven potresnega ozemlja pri Brežicah in Krški vasi, to je 19 (po razpredelnici VI., ako odštejemo od zunaj došli hrvatski potres) s številom potresov, ki so se pojavili v zadnjih šestih letih povprečno na

leto po vsej deželi, to je 21—48, tedaj uvidimo, da v letu 1917. iz izvorišča pri Brežicah in Krški vasi ni prihajala znatna pobuda drugim kranjskim potresnim izvoriščem. Pobujevanje ni sezalo preko svojega ozemlja, ondi pa je bilo živahno in je naprožilo obilen roj potresov.

Zagonetno svojstvo zemeljskih potresov je njih letni tir, ki smo ga že omenili; nič manj zagoneten ni dnevni tir potresov. Ako bi zgolj slučaj določal njih nastopanje, bi ne imel nobeden dnevni čas prednost nasproti drugemu; število potresov bi bilo ob vseh urah enako, na vsako uro bi prišlo 4·2 odstotkov celodnevne vsote ($4\cdot2 \times 24 = 100$), na vsake tri ure pa 12·5 odstotkov ($12\cdot5 \times 8 = 100$). Istinita razdelitev je drugačna in kaže, da tiči za raznimi slučajnimi vplivi vendar tudi tu zakonit tir. Ker ga pa slučajni vplivi močno zakrivajo, se pokaže pravilni tir še le iz večletnega opazovanja. Iz čim več let je vsaka vsota vzeta, tem večja je verjetnost, da so se v njej že izravnali slučajni prebitki nekaterih in primankljaji drugih poedinih zneskov, ki so v vsoti sešteti. Razpredelnica VIII. nam kaže dnevni tir potresov računani iz petnajstih let opazovanja na vsem Kranjskem. Strnili smo po tri ure v en oddelek, da se tudi na ta način izravnajo morebitne nepravilnosti, in pa da se olajša pregled. Pri tem žrtvujemo nekatere podrobnosti dnevnega tira, a glavno bistvo se pokaže jasno.

VIII.

| Dnevni tir potresov (Odstotki celodnevne svote potresov, veljavni za vsake tri ure skupaj). | | | | | | | | |
|--|----------------|------|------|------|--------------|------|------|------|
| | Ure predpoldne | | | | Ure popoldne | | | |
| | 0—3 | 3—6 | 6—9 | 9—12 | 12—3 | 3—6 | 6—9 | 9—12 |
| Kranjska dežela 1901-1915 | 17·0 | 15·6 | 10·1 | 8·7 | 9·1 | 10·5 | 14·2 | 14·5 |
| Krški okraj 1917 . . . | 12·0 | 14·4 | 11·5 | 17·3 | 9·9 | 13·1 | 9·9 | 12·0 |

Največ potresov se povprečno izproža v prvih treh urah popolnoči, namreč 17·0 ‰; proti jutru in predpoldne pojema njih pogostost in v času od 9.—12. ure je najmanj potresov; ta oddelek dneva znači torej njih dnevno najmanjino (minimum). Potem raste pogostost, dokler zopet doseže po polnoči že omenjeno najvišino (maksimum). Ta zakonitost velja ne samo na Kranjskem, nego na širnem ozemlju, kajti našli so jo v slični obliki tudi drugod po Evropi (v Švici, na Saksonskem in Češkem). Ako delimo dan na dve polovici, ki se ločita ob 6. uri zjutraj in ob 6. uri zvečer, tedaj prihaja na svetli del dneva, („beli dan“) od 6. ure zjutraj do 6. ure zvečer 38·4 ‰, na temni del (noč) od 6. ure zvečer do 6. ure zjutraj pa dosti več, namreč 61·3 ‰ potresov.

Brežiška potresna doba je vzbuknila 29. januarja ob 9. uri 23 minut zjutraj; torej ob dnevnem času, ko so običajno potresi redki. Isto do-

poldne je privrelo do 12. ure še 21 potresov; ta izredna skupina je povzdignila število potresov trournega oddelka od 9.—12. ure predpoldne na najvišino $17'3 \text{ }^{\circ}_0$, in le-ta stoji na mestu, ki pristoja najnižini v dnevnem tiru. Slično nepravilnost doživavamo včasih v dnevnem tiru topline; ako n. pr. pride zimskega dne topel jug ob jutranjih, redoma najhladnejših urah, in se potem umakne hladnejšemu vetru. Vendar se je v brežiški potresni vrsti obdržal tudi ponočni povišek, le oslabil je na $14'4 \text{ }^{\circ}_0$ in premaknil se je na trouorni odsek, ki traja od 3.—6. ure zjutraj. Slično se je najnižina premaknila na odsek, od 12.—3. ure popoldne trajajoči. Pojavila se je tudi še izredna najmanjšina od 6.—9. ure popoldne z zneskom $9'9 \text{ }^{\circ}_0$. Slično se rada pojavlja taka drugotna najmanjšina tudi sicer na Kranjskem. To se razodene, ako določimo dnevni tir natančneje, namreč z zneski za vsako uro posebej namesto za trourne skupine.

* * *

Ako pregledamo svojstva gonobnega glavnega potresa z 29. januarja in dodatnih potresov, ki nam jih je razodela pričujoča razprava, in jih strnemo, tedaj porečemo:

Prvi glavni potres je bil po jakosti VIII. stopnje, imel je privršno središče nekako med Brezicami in Krško vasjo in se je človeku občutno razprostrl na ozemlje, ki meri v premeru približno 350 km. Naznanjalo ga je podzemeljsko bobnenje, nato je buknil silen sunek od spodaj; temu je sledilo valovanje tal, ki je trajalo kakih 10 sekund in je v okolici privršnega središča razklalo zidove in oboke, vrglo pazne zidove in dimnike itd.

Iz načina, kako potres zagiblje zidovje, izvajamo pravila, kako je treba graditi stavbe, da odolevajo izredno jakim potresom.

Prvemu glavnemu potresu je sledilo na Kranjskem do konca leta 243 dodatnih potresov. Med njimi so bili najslabejši in najmanj obsežni najpogostejši; jačji in obsežnejši so bili tem redkejši, čim večjo silo in obsežnost imamo v mislih. Poznejši potresi so imeli bržkone plitvejša izvorišča nego prvi. Bilo je četrto izredno jakih „glavnih“ potresov. Dodatni potresi so se vrstili tako, da je v obče vsak potres pospeševal zoritev in izprožitev naslednjega. Zatorej so nastopali potresi v rojih.

Glavni in dodatni potresi so bili po svojem bistvu grudovni ali tektonski potresi. Izprožali so se bržkone ob prelominah, ki spremljajo znožje Gorjancev ob Savi in ob Krki in se značijo s topicami.

Prvi glavni potres je nastopil pozimi, torej v tisti letni dobi, ko so potresi najpogostejši; nastopil pa je ob takem dnevnem času, ko so potresi vobče redki. —

* * *

Ti uspehi naše preiskave zvenijo morebiti preprosto in skromno — in vendar nam odpirajo vpogled v delovanje ogromne in skrivnostne podzemeljske sile. Tudi nam nudijo nasvete, kako se je ubranimo, da ne

zapadejo naši domovi v njeno kruto oblast. Ta znanstveni vpogled in taka umna samopomoč se zelo razlikujeta od nazorov, ki so jih imeli ljudje pred stoletji o bistvu zemeljskih potresov, in ki so se morebiti ohranili med preprostim ljudstvom do današnjega dne. Napredek je velik.

Uspehi, ki smo jih navedli, se naslanjajo na ženijalne spoznatke, ki so jih v novodobni geologiji zasnovali in izpopolnjevali svetovni učenjaki. Proučevali so sile, ki bivajo v notranjščini zemeljske oble in povzročajo vulkanske pojave, ustvarjajo tople vrelece, pretresajo zemeljska tla, gradijo gorovja in doline, dvigajo in grezajo celine in morsko dno. Našli so, da je samo jedna temeljna sila, ki vse to povzroča, in ta sila izvira iz ohlajevanja zemeljske oble, ki plava v breztoplotnem vsemirju.

Tudi ta misel je preprosta, a obratno je veličastna. Preprosta je, ker nam jasno razodeva zvezo raznovrstnih pojavov; veličastna, ker nam kaže, kako priroda z enostavno silo trajno uprizarja velike dogodke, in skrivnostno izvaja z njo neomejeno oblast, delujoč po neizpremenljivih zakonih.

Nepoučenec ne sluti in ne uživa občutkov, ki jih budi spoznavanje, ne pozna tega čistega vira, ki bogati in povzdiguje človeško življenje.

Versteinerungen aus dem Oberkarbon von Jauerburg-Assling in Oberkrain.

von Dr. FRANZ HERITSCH (Graz).

Eine mir vorliegende, im geologischen Institute der k. k. Universität Graz angewahrte Fossilsuite aus dem oben genannten Gebiet gibt mir Veranlassung zu den Folgenden Zeilen.

Das Oberkarbon von Jauerburg-Assling hat zuerst Peters einer kurzen Erörterung gewürdigt¹⁾. Er scheidet dort unteren und oberen Kohlenkalk aus. Aus dem unteren Kohlenkalk, der z. T. dünn geschichtet ist, Tonschieferlagen führt und aus Schiefern und Sandsteinen besteht, nennt er auf der Fundortsangabe „Lepeinagraben bei Jauerburg“ folgende Fossilien:

Productus punctatus Mart.

Productus cora d' Orb.

Fenestella plebeja M' Coy

Poteriocrinus sp.

Zu dieser Liste bemerke ich in stratigraphischer Beziehung einiges.

¹⁾ Jahrbuch d. k. k. geolog. Reichsanstalt. VII. Bd. S. 632.

Fenestella plebeja und *Poteriocrinus sp.* scheiden für die Bestimmung, ob Unter- oder Oberkarbon vorliegt aus.

Productus punctatus ist nach Frech typisch für Unterkarbon²⁾, kommt aber auch im Oberkarbon vor, so z. B. in den Karnischen Alpen³⁾, im Ural, in der Stufe des *Spirifer mosquensis* und mit *Productus cora* in Russland, im Oberkarbon von Nordamerika.

Productus cora ist eine Art, deren Umfang und Bedeutung von den Forschern in so verschiedenem Sinne aufgefasst worden ist, daß es unmöglich ist festzustellen, was in der Literatur dem Typus von *Productus cora* d' Orb entspricht⁴⁾. Schellwien tut Recht, wenn er ihn nicht für entscheidend hält für die Frage, ob Unter- oder Oberkarbon vorliegt⁵⁾. *Productus cora* wird angegeben aus dem Oberkarbon der Karnischen Alpen⁶⁾ ferner aus dem Trogkofelkalk⁷⁾, doch meint Tschernyschew, daß der *Productus cora* aus dem Trogkofelkalk wohl besser als *Productus Pratteni* zu bezeichnen ist. — *Productus cora* wird ferner angegeben aus dem Oberkarbon des Ural, aus dem russischen Oberkarbon, wo es eine Stufe „Schichten mit *Productus cora*“ (d. i. ein Aequivalent der Ottweiler Schichten) gibt, ferner aus dem Oberkarbon von Nordamerika, der Sahara und aus dem permischen Productuskalk der Saltrange. — *Productus cora* wird auch aus dem Unterkarbon (z. B. Visé, Kohlenkalk von Aachen) angeführt, wobei angegeben wird, daß er mit dem *Productus corrugatus* M' Coy ident sei. Mit Recht hebt Tschernyschew⁸⁾ die wesentliche Verschiedenheit des typischen *Productus cora* von *Productus corrugatus* hervor. Es scheint daher klar zu sein, daß die Anführung des *Productus cora* aus dem Unterkarbon auf einer unrichtigen Identifizierung mit *Productus corrugatus* besteht.

Es ist daher aus der von Peters gegebenen Liste zu schließen, daß nicht „unterer Kohlenkalk“, sondern Oberkarbon vorliegt.

Nach Peters haben sich noch Stache und Stur mit dem Karbon von Assling-Jauerburg beschäftigt. Stache⁹⁾ erwähnt schwarze und graue Fusulinenkalke im Gebiete der Karbonschichten des Leptingrabens bei Jauerburg und weiße, dolomitische Fusulinenkalke von Assling.

Stache¹⁰⁾ führt Fusulinenkalke, welche Quarzkörnchen führen, aus dem Hangenden der Erzlagerstätte von Reichenberg, ferner Fusulinenkalke von mehreren Punkten des Durchschnittes längs der Erzstraße

²⁾ Földtany Közlöny, 1906, S. 137.

³⁾ Schellwien, Palaeontographica, 39. Bd. S. 25.

⁴⁾ Tschernyschew, Mémoires du comité géol. St. Petersburg. Vol. 16 Nr. 2. S. 621 ff.

⁵⁾ Abhandlungen d. k. k. geolog. Reichsanstalt, XVI. Bd. S. 111.

⁶⁾ Schellwien, Palaeontogr. 39. Bd. S. 21.

⁷⁾ Schellwien, Abhandl. d. geol. Reichsanst. XVI. B. S. 41.

⁸⁾ Tschernyschew, l. c. S. 624.

⁹⁾ Verhandl. d. k. k. geolog. Reichsanstalt. 1876. S. 369.

¹⁰⁾ Verhandl. der k. k. geol. Reichsanstalt. 1878. S. 309.

von Assling nach Reichenberg, von Birnbaum bei Assling und aus dem Hangenden der Erzlagerstätte an der Sigunschoza an.

Und Stur¹¹⁾ verzeichnet von Bergbau Reichenberg bei Assling Pflanzenreste des Oberkarbons u. zw. der jüngsten Schichtreihe desselben nämlich

Pecopteris arguta Bgt.

Pecopteris pteroides Bgt.

Cordaites sp.

Teller¹²⁾ unterscheidet im Karbon zwischen Lengfeld und Jauerburg Auernigsschichten, Fusulinenkalk und Trogkofelschichten. Das Ganze ist also Oberkarbon.

Ich gehe nun, da das Wesentliche der bisherigen Literatur angeführt ist, daran, die mir vorliegenden Fossilien zu beschreiben.

Chaetetes sp. n. [Fig. 1].

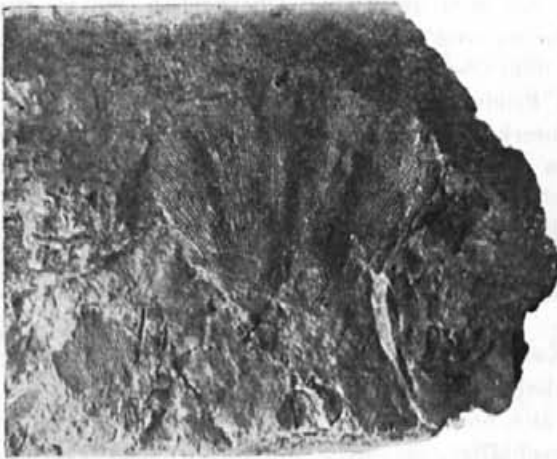


Fig. 1. *Chaetetes* sp. n. (in natürlicher Größe).

Ein Stück von phyllitischem Tonschiefer enthält *Marginifera pusilla* Schellw., *Fenestella plebeja* M' Coy und *Chaetetes* sp. n.; er stammt von Lepeina bei Jauerburg. Derselbe *Chaetetes* liegt mir vom Javornikfall bei Jauerburg vor.

Der *Chaetetes*stock ist etwa 5 cm hoch. Die Zellröhren strahlen leicht aus einander. Die Röhrenzellen haben eine Feinheit beiläufig so wie bei *Chaetetes radians* Fischer; sie sind daher viel größer

als bei *Chaetetes inflata* de Kon. Das Stück ist als Steinkern erhalten.

— Die Mikrometermessung ergab folgende Zahlen;

| | |
|-----------------------------------|-----------------|
| Weite der Zellen von Wand zu Wand | — 0·15—0·22 mm. |
| „ „ „ „ Boden „ Boden | — 0·15—0·21 mm. |
| Dicke der Wände | 0·05—0·09 mm. |
| „ „ Böden | 0·02—0·04 mm. |

Die Zellenröhren gehen in größeren Stücken fast gleichmäßig parallel, in kleineren Stücken zeigt sich eine radiale Anordnung von der Anheftungsstelle aus. Zellteilung ist häufig zu sehen, besonders an

¹¹⁾ Verhandl. der k. k. geol. Reichsanstalt. 1886. S. 383.

¹²⁾ Denkschriften d. kais. Akademie d. Wissenschaften in Wien. Mathem.-naturwiss. Kl. 82. Bd. 1910.

den Basisteilen. Die Böden stehen in ziemlich gleichen Abständen von einander. Die Wände sind dicht. Wandporen fehlen.

Im Querschnitt, der an einem anderen Stück zu sehen ist, beobachtet man viel mehr Septen-artige Vorsprünge als bei *Chaetetes radians*. Die Röhrenzellen sind prismatisch. — Der Querschnitt erinnert an *Chaetetes Beneckeii* aus dem Lias.

Im allgemeinen herrscht Übereinstimmung mit *Chaetetes orientalis* Stuckenberg aus dem unteren Kohlenkalk des Ural.¹³⁾ Leider sagt dieser Autor über den Querschnitt, über Septen u. s. w. nichts. Daher ist keine Identifizierung möglich.

Chaetetes Fischeri Stuckenberg und *Chaetetes mosquensis* Stuckenberg¹⁴⁾ sind viel feinzelliger.

Ich hoffe, von dem oben beschriebenen *Chaetetes* Exemplare im Kalk zu finden, welche eine leichtere und sichere Vergleichung ermöglichen.

Chaetetes n. sp.?

Die Stücke sind Steinkerne in phyllitischem Tonschiefer. Die Stöcke sind 5 cm hoch. Die Zellröhren sind wenig radial angeordnet. Die Form der Zellröhren und alle sonstigen im Längsschnitt beobachtbaren Verhältnisse stimmen mit der vorhin beschriebenen Art überein. Ein Querschnitt wurde nicht beobachtet. Die Messung mit dem Mikrometer ergab folgende Zahlen:

| | |
|---|-----------------|
| Weite der Zellenröhren von Wand zu Wand | — 0·3—0·4 mm. |
| " " " " Boden " Boden | — 0·65—0·52 mm. |
| Dicke der Wände | 0·22—0·3 mm. |
| " " Böden | 0·18—0·04 mm. |

Vorkommen: Javornikfall bei Jauerburg.

Fenestella plebeja M' Coy.

Diese Form kommt mit dem erst beschriebenen *Chaetetes* zusammen auf einem Gesteinsstück vor. Es ist ein Abdruck, der, soweit das des Erhaltungszustandes wegen zu beurteilen ist, mit *F. plebeja* übereinstimmt. *F. plebeja* kommt im Nötscher Unterkarbon und im Oberkarbon der Karnischen Alpen vor.

Bemerkenswert ist der Umstand, daß ich keine der von Johnson¹⁵⁾ beschriebenen karnischen Fenestellen erkennen konnte mit Ausnahme der häufigen *F. plebeja*.

Fenestella surculosa Eichw.

Fenestella surculosa Eichwald, Lethaea rossica. Vol. I. p. 360,

Fenestella surculosa Stuckenberg, Mémoires du comité géol. St. Petersburg. Vol. X. Nr. 3. 1895. S. 143. Tfl. XXI. f. 3, 4.

¹³⁾ Mémoires du comité géol. St. Petersburg. Vol. X. Nr. 3. S. 230. Tfl. VII. Fig. 6.

¹⁴⁾ Mémoires du comité géol. St. Petersburg. Vol. V. Nr. 4. S. 53, 54.

¹⁵⁾ Neues Jahrbuch f. Min. Geol. Pal. 1906. II.

Vom Javornikfall bei Jauerburg liegt mir eine Reihe von Stücken vor, welche Abdrücke beziehungsweise Skulptursteinkerne in phyllitischem Tonschiefer sind. Die Erhaltungsbedingungen sind daher ungünstig. Soweit überhaupt Details zu sehen sind, stimmen sie mit der oben genannten Art überein. Sehr gut ist die Übereinstimmung in der Dicke der Äste und der Quersprossen.

Marginifera pusilla Schellwien.

Marginifera pusilla Schellwien. Palaeontographica, 39. Bd. S. 20. Tfl. IV. Fig. 20.

Es liegen mir drei Steinkerne der kleinen Klappe in phyllitischem Schiefer vor. Sie sind ganz schwach konkav. Mit der Abbildung bei Schellwien herrscht gute Übereinstimmung. Die Stücke stammen von Javornikfall.

Productus cancriniformis Tschern. [Fig. 2.]



Fig. 2.



Fig. 3.

Fig. 2. *Productus cancriniformis* Tschern. (in natürlicher Grösse); der in der Wirbelgegend vorspringende Zipfel ist nicht der Wirbel, sondern Gestein.

Fig. 3. *Productus carnicus* Schellw. (in natürlicher Grösse).

Productus cauerini formis Tschernyschew. Mémoires du comité géol. St. Petersburg, Vol. III. Nr. 4. p. 373.

Productus cancriniformis Schellwien. Palaeontographica. 39. Bd. S. 22. Tfl. VIII. Fig. 20—21.

Productus cancriniformis Schellwien. Abhandlungen der k. k. geol. Reichsanstalt. XVI. Bd. S. 43. Tfl. IX. Fig. 1—3.

Productus cancriniformis Tschernyschew. Mémoires du comité géol. St. Petersburg. Vol. XVI. Nr. 2. S. 293, 629. Tfl. 52. Fig. 5—6.

Productus cancriniformis Gortani. Paleontographia italica. Bd. XII. S. 21. Tfl. I. Fig. 22.

Mir liegt in grauschwarzem Kalk von Assling eine Ventralklappe vor. Es gleicht vollständig dem von Schellwien aus dem Oberkarbon der Krone abgebildeten Exemplar. Sehr gut ist auch die Übereinstimmung mit den von Schellwien abgebildeten Stücken aus dem alpinen Permo-karbon; weniger gut stimmt es mit den von Tschernyschew aus dem Karbon des Ural beschriebenen Exemplaren. Sehr schön ist die Skulptur zu sehen: über die ganze Oberfläche der Schale verlaufende konzentrische Längsfalten und eine sehr feine Radialstreifung, ferner viele kurze Stacheln.

Die Art ist typisch oberkarbonisch, wie ihr Vorkommen zeigt:
Schwagerinen Kalk des Ural.
Spiriferen Schicht unter der Garnitzen (karnisches Oberkarbon).
Troglkofelschichten des Troglkofels und von Neumarktl.
Permokarbon des Col Mezzodi.

Productus elegans M' Coy.

Productus elegans M' Coy. Schellwien, Abhandlungen der k. k. geolog. Reichsanstalt Bd. XVI. S. 52. Tfl. VIII. Fig. 14—17.

Vom Javornikfall bei Jauerburg liegen mir vier Exemplare der kleinen Klappe als Skulptursteinkerne vor. Die Oberfläche ist mit kräftigen, konzentrischen Falten bedeckt, die ziemlich enge aneinander stehen. Die für diese Art charakteristische Stachelskulptur ist gut zu zehen.

Die Art kommt im Permokarbon von Neumarktl, in anderen Gegenden im Oberkarbon vor.

Spirifer carnicus Schellwien [Fig. 3.].



Fig. 4.



Fig. 5.

Fig. 4. *Spirifer trigonalis* var. *latus* Schellw. (in natürlicher Größe; der Wirbelgend ist abgebrochen).

Fig. 5. *Rhynechonella* aff. *grandirostris* Schellw. (in natürlicher Größe).

Spirifer carnicus Schellwien. *Palaentographica*, 39. Bd. S. 45. Tfl. IV. Fig. 1—5.

Ein etwas verdrücktes, aber gut bestimmbares Exemplar aus phyllitischem Tonschiefer von Assling. Durch die Verdrückung wird eine stärkere Wölbung hervorgebracht.

Die Art kommt vor im Oberkarbon der Garnitzen (Spiriferenschichte), der Krone (Schicht 6 des Profiles), an der Tratten (Spiriphytonschiefer).

Spirifer trigonalis var. *latus* Schellw. [Fig. 4.]

Spirifer trigonalis var. *latus* Schellwien. *Palaentographica*, 39. Bd. S. 46. Tfl. V. Fig. 10—12.

Es liegt mir eine grosse Klappe aus blauschwarzem, bituminösen Kalk von Assling vor. Es ist ein großes Exemplar. Am besten stimmt

die Sculptur, die Zahl der Rippen und die Form der Schale (große Klappe) mit Schellwiens Figur 11 auf Tfl. V.

Das Stück ist nicht vollständig erhalten, aber man sieht, daß die Schale doppelt so breit als lang ist. Sie ist stark gewölbt. Wenn auch der Schnabel nicht vollständig erhalten ist, so sieht man doch, daß er kräftig übergebogen ist. An den Sinus schließen sechs kräftige Rippen an. An den Flügeln sind die Rippen viel kleiner. Über die Rippen gehen die an manchen Stellen gut erhaltenen, wellig gebogenen Anwachsstreifen.

Die Art kommt vor in der Conocardienschichte der Krone und in den Spirophytonschiefern im Loch.

Spirifer aff. Fritschi Schellw.

Spirifer Fritschi Schellwien. Palaeontographica, 39. Bd. S. 43. Tfl. V. Fig. 4—8.

Auf demselben Gesteinsstück (phillytischer Tonschiefer) wie der an zweiter Stelle beschriebene *Chaetetes* vom Javornikfall ist ein Jugendexemplar der oben genannten Art als Skulptursteinkern vorhanden. Es ist eine große Klappe, die schwach gewölbt ist und einen flachen undeutlich begrenzten Sinus hat. Die Rippen sind flach gerundet, ziemlich breit und durch schmale Furchen getrennt. Die Teilung der Rippen findet meist nahe der Wirbel statt. Im Sinus sind nahe dem Wirbel Rippen, die nach unten die Zahl 9 erreichen. Jederseits des Sinus hebt sich ein Bündel von 3—4 Rippen heraus.

Spirifer Fritschi kommt in der Spiriferschicht unter der Garnitzen und auf der Krone vor.

Spirifer sp.

Vom Javornikfall bei Jauerburg liegen mir mehrere große verdrückte, nicht bestimmbare, in schieferigem Material liegende Spiriferen vor. Einige sind ganz interessant, weil sie neben dem Abdruck der Außenseite der teilweise vorhanden ist, auch Muskeleindrücke zeigen.

Rhynchonella aff. grandirostris Schellw. [Fig. 5.],

Rhynchonella grandirostris Schellwien. Palaeontographica, 39. Bd. Seite 53. Tfl. VIII. Fig. 13, 14.

Das gut, wenn auch nicht vorzüglich erhaltene Exemplar stammt aus einem grauen Kalk von Assling. Es ist etwas stärker gewölbt als das bei dem von Schellwien abgebildeten Exemplar der Fall ist.

Die Schale ist etwas breiter als lang. Der Schnabel ragt hoch empor, ist aber dabei sehr wenig gebogen. Die Kanten des Schnabels bilden einen rechten Winkel. Die große Klappe hat einen tiefen und breiten Sinus. In der Wirbelgegend sind keine Rippen, nur auf der kleinen Klappe ziehen zwei Rippen bis zum Wirbel hinauf. — Die Rippen sind hoch und kräftig. Im Sinus sind zwei, auf dem Wulst drei, auf den Seiten je zwei Rippen vorhanden.

Die Dimensionen sind folgende:

Länge — — 16 mm.

Breite — — 17 mm.

Dicke — — 9 mm.

Es sind daher die Maße etwas größer als bei Schelwiens Formen.

Die Art kommt vor in der Conocardienschichte der Krone, in der Spiriferenschichte der Garnitzen.

Bellerophon sp.

Ein großes, unbestimmbares Stück vom Javornikfall.

Entalis cf. ornata de Kon.

Entalis ornata de Koninek, Faune du calcaire carbonifère de la Belgique. Gastropodes. S. 218. Tfl. 49. Fig. 5—9.

Ein etwa 3 cm langes, mäßig erhaltenes Bruchstück, das der genannten Art am ehesten zu vergleichen ist. Es stammt von Jauerburg. Koninek führt die Art aus Visé an.

Edmondia sp.

Das Exemplar, aus phyllitischem Gestein von Assling stammend, ist zu schlecht erhalten, um eine Speziesbestimmung machen zu können. In der Sculptur und den sonstigen erkennbaren Verhältnissen, nicht aber in der Größe herrscht Übereinstimmung mit *Edmondia acuta* Hinde (Palaeontograph. Society, vol. LVIII., 1904. S. 151).

Die kleine Farina zeigt in ihren sicher bestimmbaren Formen, daß sowohl in den schieferigen als auch den kalkigen Gesteinen typisches Oberkarbon vorliegt.

Graz, Jänner 1918.

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

(Dalje.)

Rjavi lunj, *circus aeruginosus* (L.).

Navadna imena. Slovensko: jastreb, močvirska kanja (Schulz), plešec, postolka, račar, rjavi lanj, rjavi lunj (Erjavec), trstna postolka (Freyer); hrvaško: eja pijuljača (Brusina), lunja, ritska eja, žabar; češko: pochop, moták luční, káně vodní, sokol ryšavý; poljsko: błotniak błotny, sokół błotniak błotny, jastrząb stawowy, kania mała, kaniuk, sokół żabojad; rusko: lun kamyševij; nemško: Rohrweihe, Schilfweihe, Moosweihe, Sumpfwaihe, Wasserweihe, Brandweihe, Rostweihe, rostige Weihe, rote Weihe, Hühnerweihe, Bussard, Sumpfbussard, Rohrfalke, Wasserfalke, Bastardfalke, Brandfalke, rostiger Falke, buntrostiger Falke, Rohrgeier, Brandgeier, Entengeier, Hühnergeier, brauner Geier, grauer Geier, Fischgeier, brauner Fischgeier, rötlicher Fischgeier, Rohrvogel, brauner Rohrvogel, Weißkopf, Grauschwanz,

Fischaar; italijansko: albanella, falco di padule, falco castagnolo, albanella con il collare, falco cappuccino, falco rossiccio; francosko: busard harpage, busard des marais, harpage, harpaye; angleško: Marsh-Harrier, Moor-Buzzard, Bald-Buzzard, Harpy-Falcon, Harpy.

Znanstvene soznačnice: *Circus aeruginosus*, Linné. *Circus rufus*, Savigny. *Circus variegatus*, Sykes.¹⁾ *Circus arundinaceus*, Brehm. *Circus aquaticus* Brehm. *Circus sykesii*, Lesson. *Falco aeruginosus*, Linné. *Falco rufus*, Gmelin. *Falco arundinaceus*, Bechstein. *Accipiter circus*, Pallas. *Pygargus rufus*, Koch. *Buteo aeruginosus*, Fleming. *Buteo rufus*, Couch.

J. G. Kramer, Elenchus vegetabilium et animalium per Austriam inferiorem observatorum, 328, štev. 7. — *Keyserling-Blasius*: Die Wirbeltiere Europa's, XXXI, štev. 93, 141, štev. 39. — *Freyer*, 10, štev. 24. — *H. Graf von der Mühle*, Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 23, štev. 30. — *J. Hinterberger*, Die Vögel von Österreich ob der Enns itd., 14—15, štev. 22. — *Dr. R. A. v. Linder Mayer*, Die Vögel Griechenlands, 31, štev. 32. — *Erjavec*, IV. del, 221. — *Fritsch*, 46—47, (tab. 9, sl. 5, tab. 10, sl. 5, 6 in 7). — *Fritsch*, Die Vögel Böhmens, J. f. O. 1871, 181, štev. 24. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen*, Die Vögel Salzburgs, 11, štev. 21. — *Dr. Wilh. Blasius*, Über die plastischen Unterschiede der vier europäischen Weihen-Arten (Gattung *Circus*). J. f. O. 1877, 75—80. — *Ornis Vindobonensis*, 23. — *Madarász*, Z. f. O. 1884, 246. — *Schulz*, 3, štev. 24. — *Ornis Carinthiae*, 40, štev. 27. — *J. Frivaldszky*, Aves Hungariae 4—5, štev. 7. — *A. J. Jäckel*, I. e., 53—54, štev. 30. — *Ornis balcanica*, II. zv., 105—106; III. zv., 321—323; IV. zv., 92. — *Naumann*, V. zv., 267—273 (tab. 56). — *Brehm*, 6. zv., 401—406. — *Gjurašin*, dio II., 101. — *Reichenow*, 71—72, štev. 173. — *Hennicke*, Die Raubvögel Mitteleuropas, 187—191, tab. 52. — *C. Dott. E. Arrigoni Degli Oddi*: Manuale di ornitologia italiana, 15—17 (posebna dela). — *Hennicke*, 58, tab. 27. — *C. G. Friderich-Bau*: Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 445—446, tab. 30, sl. 1, 2 in 3. — *Schäff*, 373—375. — *Dr. E. Klein*, Naši ptici, 85—86, štev. 176. — *K. Kněžourek*: Velký přírodopis ptáků. I. díl, 642—645. — *Ornis Romaniae*, 580—588. — *Hennicke*: Handbuch des Vogelschutzes, 151. — *Reichenow*, Die Vögel, I. zv., 385. — *W. Hagen*, Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 63—64, štev. 123. — *F. Tischler*, Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 153, štev. 135. — *Hartert*, 1135 do 1138, štev. 1571.

Rey, 49—50. — *G. Krause*, Oologia universalis palaeartica, seš. 47. — *A. Szielasko*, Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd. J. f. O. 1913, 288, štev. 219.

* * *

Glava pokrita z belkastim črno črtkastim perjem. Venec spodaj pretrgan. Letalna in krmilna peresa enobarvna. Notranja banderca 1.—4., zunanja 2.—5. letalnega peresa proti koncu zožena; 3. in 4. letalno pero najdaljše, 4. dostikrat daljše kakor 3. Srednja letalna peresa večja kakor gornja krovna, notranja zareza prvega letalnega peresa nad zgornjim krovnim perjem. Voščnica in noge bledorumene. — **Stare ptice** imajo rumeno šarenico, belkasto perje na glavi, na vratu črnkasto črtkano, razločen venec bele barve s črnimi črticami, letalna peresa 2. vrste popolnoma siva, rep belosiv, hlače rjaste. — **Pri mladih pticah** šarenica

¹⁾ ne: *circus variegatus*, Vieillot.

rjava kakor oreh, glavna barva perja rjasto- ali čokoladnorjava, le na temenu in grlu rumenkasta, venec nerazločen in temne barve.

Semintja zamenjavajo rjavega lunja z mišarjem, ki ga pa lahko spoznamo že od daleč po tršatem životu, krajšem repu in po krajših, širjih in zaokroženih perutih. Toda tudi sicer se še razlikuje vitkorasli rjavi lunj od mišarja. Njegova ploščata, od strani nekoliko zožena glava se končuje s kratkim, neznatno zobatim kljunom, ki je v obče rjavkast, le konica kljuke je črna. Rumena vošččenica je navadno bolj bleda. Nežni venec je na grlu pretrgan, zato manj razločen kakor pri pepelnatem splineu. Dolge peruti so ozke kakor noževa klina, ker se notranja in zunanja banderca prvih letalnih peres proti koncu močno zožujejo. Značilno znamenje rjavega lunja na letalnem perju je lega notranje zareze na prvem peresu, ki štrli nekoliko čez gornje krovno perje. Rep je dolg in presega konec zloženih peruti k večjemu za 50 mm.

Belkasto krovno perje na glavi je posuto s črnimi črticami. Enako črtkasta so tudi bela peresa venca, ki je pri mladih pticah temno rjast. Pri samcih so letalna peresa pepelnata, krmilna belosiva. Sploh prevladujeta zamolklorjava in rjasta barva perja. Peruti znotraj niso pasaste in tudi rep nima pasov. Krovno perje na trtici in repu je rjavo. Obleka rjavega lunja se zelo izpreminja po spolu, starosti in po letnem času; na barvo in zunanost perja namreč ne vpliva samo resasto trstje, kjer lunj najraje prebiva, temveč tudi vreme in zrak. Malo ptic obnosi in obdrgne svoje perje tako, kakor rjavi lunj. Največ trpe seveda samice, ki vale; pa tudi svatovska obleka samecev je včasih po enajstih mesecih tako izpremenjena, da jih skoraj ni mogoče več spoznati. Golitev se vrši avgusta in septembra nenavadno hitro.

Med lunji je rjavi lunj največji in ima naslednje mere: dolžina 470—500 mm, peruti 380—430 mm; čez razprostrte peruti 1240 mm, rep 240 mm, kljun čez gredelj 36 mm.

Noge so razmeroma velike in močne. Krak je več kot še enkrat tako dolg kakor srednji prst, spredaj in gornja tretjina je pokrita s perjem. Zunaj in znotraj je fino mrežast ter ima spredaj 14—16 velikih, zadaj 18—20 manjših deščic. Barve je rumene, kakor so tudi prsti. Ti so razmeroma kratki in imajo na zadnji strani obsežne prečne deščice; zunanji prst 6—8, srednji 12—16, notranji in zadnji prst pa po 4—5 deščic. Zunanji in srednji prst veže majhna kožica, srednji člen zunanjega in srednjega prsta imata močno, preklano, bradavičasto vzboklino. Kremplji so črni, dolgi in ostri, pa malo zakrivljeni. Mere so te-le: krak 82—97 mm;

| | brez kremplja | kremplj v loku | kremplj v telivi |
|----------------|---------------|----------------|------------------|
| zunanji prst | 30—32 mm | 15—17 mm | 9—10 mm |
| srednji prst | 35—45 mm | 22—23 mm | 16—17 mm |
| znotranji prst | 19—20 mm | 22—24 mm | 16—18 mm |
| zadnji prst | 15—17 mm | 23—25 mm | 16—17 mm |

Naslikana noga (tab. XII.) je neke stare, dne 19. marca 1902 pri Utovem blatu v Hercegovini ustreljene samice.

V vzhodni, južni in jugozapadni Afriki živi *circus ranivorus*, Daudin, s črnorjavo in sivorjavo prepasanimi letalnimi in repnimi peresi; v vzhodni Avstraliji biva *circus assimilis*, Jardine-Selby.

Iz strokovnega slovstva je znanih pet skoraj popolnoma melanističnih²⁾, 1 albinistična³⁾, 1 deloma albinistična⁴⁾ in nekaj nenavadno barvanih ptic⁵⁾.

Znan je tudi polutan *circus aeruginosus* × *circus cyaneus* iz Kine (Tsingtau)⁶⁾.

* * *

Rjavi lunj živi v Evropi in Aziji do 57° sev. šir., potem v severni Afriki. V altajskem ozemlju je še precej pogost, bolj proti vzhodu Azije pa njegovo število pojema tako, da je v Kini in na Japonskem že redek. Na Nemškem je bil nekdanj pogostejši kakor dandanes⁷⁾.

Na Avstro-Ogrskem je skoraj v vseh kronovinah še precej pogost, vendar skoraj povsod omejen na zelo ozek okoliš. Na Češkem gnezdi v južnem, močvirnem delu dežele, posebno okoli Třebona in Budjeovic; prej je gnezdil tudi okoli Pardubic in Bohdanča. Drugod ga opazujejo le redkokdaj; tudi ob selitvi ni posebno pogost⁸⁾. Na Moravskem je v severnih in vzhodnih delih dežele, kjer ni toliko prikladnega vodovja, zelo redek. Na jugu in zapadu je pogostejši, vendar nikjer navaden⁹⁾. V Šleziji je redkejši kakor na Moravskem, gnezdi blizu ribnikov; v predgorovju ga opazujejo le jeseni in posamič¹⁰⁾. V Galiciji je navaden ob vodah in v močvirjih, kjer gnezdi; zgodaj jeseni se pa preseli iz dežele. V muzeju grofa Dzieduszyckiego v Lvovu je 7 rjavih lunjev, ulovljenih v času od 5. maja do 17. septembra, im sicer 1 samica in 6 samcev¹¹⁾. V Bukovini ga opazujejo ob selitvi¹²⁾. Na Gorenjem Avstrijskem in Solnograškem gnezdi poredkem v ravnini, sicer ga opazujejo le ob selitvi¹³⁾. Na Nižjem Avstrijskem je gnezdil semtertje po livadah ob Donavi;¹⁴⁾ tudi v jugovzhodnem jezerskem okolišu je gnezdil

²⁾ J. f. O. 1855, 298; 1865, 331. M. O. V. W. 1879, 77; 1891, 262. O. M. Sch. 1894, 95.

³⁾ O. M. Sch. 1884, 129.

⁴⁾ Falco VI. letn., 8 (s sliko).

⁵⁾ J. f. O. 1867, 356; 1890, 170.

⁶⁾ J. f. O. 1905, 429.

⁷⁾ J. f. O. 1880, 389; 1903, 58.

⁸⁾ J. f. O. 1871, 181; 1872, 380. I. Jahresber. (1882) itd., 36. Orn. 1885, 269; 1888, 54. V. Jahresber. (1886) itd., 65. Orn. 1889, 439. M. O. V. W. 1889, 181; 1895, 75. O. J. 1893, 88.

⁹⁾ Z. f. O. 1885, 85. M. O. V. W. 1885, 212. Orn. 1887, 50; 1889, 439. O. J. 1898, 138; 1901, 192; 1906, 236.

¹⁰⁾ Orn. 1885, 269; 1888, 54. V. Jahresber. (1886) itd., 65. — Holawa, Die Vogelfauna in Schlesien, 26, štev. 272.

¹¹⁾ Muzej grofa Dzieduszyckiego, 21. — J. f. O. 1897, 446—447.

¹²⁾ Orn. 1887, 50, štev. 26.

¹³⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 36. — v. Tschusi, Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 16.

¹⁴⁾ J. f. O. 1879, 113. M. O. V. W. 1882, 42; 1883, 178; 1895, 155; 1897, 52.

pogosto¹⁵⁾. Dandanes ga opazujejo menda samo še ob selitvi¹⁶⁾. Na Predarlškem gnezdi ob Bodenskem jezeru in v zapadnem delu dežele¹⁷⁾. Na Tirolskem njegova gnezditve ni dognana, opazujejo ga le ob selitvi¹⁸⁾. Prof. Bonomi ga našteva med pticami Trentina ter pravi, da je redek in da ne prezimuje v pokrajini, ne da bi natančneje pojasnil, če tam tudi gnezdi ali ne¹⁹⁾. Na Koroškem ga opazujejo ob selitvi spomladi pogosteje kakor jeseni, toda ne redno vsako leto²⁰⁾, kar velja tudi za Štajersko²¹⁾. Nemara še pogostejši kakor vs everonemških nižavah je rjavi lunj na Ogrskem v obsežnih močvirjih ob rekah in jezerih, kjer gnezdi; proti zimi se pa preseli na jug²²⁾. Enako je na Sedmograškem²³⁾.

Nepričakovano pičli so njegovi sledovi na Kranjskem, bodisi vsled premalega zanimanja zanj, ali pa so ga zamenjali z ostalimi zelo podobnimi vrstami. Po Freyerju ga najdemo po močvirjih in ribnikih, Erjavec pravi, da prebiva pri nas na močvirni zemlji, kjer si v goščavi tudi postavi svoje gnezdo. Nasprotno trdi Schulz, da ga najdejo ob selitvi posamič na Ljubljanskem barju. Le mimogrede naj omenim splošno navedbo, da so ga ustrelili na Cerknškem jezeru²⁴⁾. V deželnem muzeju je 5 rjavih lunjev: ptica brez vsakega podatka; ♂ z Ljubljanskega barja, ustreljen 11. XI. 1866; ♀♀ z dné 6. VI. 1871 in 31. III. 1889, obe brez navedbe kraja, in odrasli ♂ z dné 5. III.



Po Friču — Alb. Struna.

Rjavi lunj,
Circus aeruginosus (L.).
(Star samec).

¹⁵⁾ M. O. V. W. 1891, 190, šte. 10.

¹⁶⁾ O. J. 1899, 152, šte. 107; 1916, 42. Schwalbe. Neue Folge I, 64. — Rob. Eder: Die Vögel Niederösterreichs, 11.

¹⁷⁾ Verh. der zool.-bot. Ges. 1868, 246.

¹⁸⁾ M. O. V. W. 1897, 133, šte. 198.

¹⁹⁾ M. O. V. W. 1883, 171.

²⁰⁾ Orn. 1889, 439, šte. 28.

²¹⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 36. Orn. 1885, 270; 1887, 50. V. Jahresber. (1886) itd., 65. Orn. 1889, 439. Mittell. d. naturw. Ver. f. Steierm. 1864, II. Heft, 65. — O. J. 1900, 144; 1911, 153; 1913, 229. — P. Alex. Schaffer, Pfarrer P. Bl. Hanf als Ornitholog, 44, 365.

²²⁾ M. O. V. W. 1878, 90; 1883, 115, 187; 1891, 205, 262. Orn. 1885, 270; 1887, 50; 1888, 55. V. Jahresber. (1886) itd., 65. O. J. 1902, 142.

²³⁾ M. O. V. W. 1896, 91, šte. 6. O. M. Sch. 1892, 434; 1893, 31.

²⁴⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 36, šte. 28.

1917, obstreljen dne 3. III. blizu Čirčiškega gozda²⁵⁾. Če na Kranjskem gnezdi, bodo dognala nadaljnja opazovanja na Ljubljanskem barju, ki pride edino v poštev.

V Istri ni navaden. Aprila 1879 so ustrelili v Klanecu samico, ki je zdaj v muzeju v Trstu, drugo 15. julija 1882 pri Salvoru, tretjo pa 26. novembra južno Doberdobskega jezera. Isto se lahko trdi glede Goriške, dasiravno pravi Schreiber l. 1882, da je nekaj časa sem okoli Gorice zelo pogost (l. Jahresb. itd. 1882, 36, šte. 28); 25. avg. 1884 so ga ustrelili pri Lokavcu²⁶⁾. V avstrijski Furlaniji, pravi dr. Moser, je pogost, ne da bi natančneje povedal, če ob selitvi ali ob gnezditvi²⁷⁾. Ker so vremenske in talne razmere med beneškimi Slovenci podobne onim v Furlaniji, bi se morda dalo trditi isto o Beneški Sloveniji.

Na Hrvaškem je precej pogost posebno ob selitvi. V zagrebškem muzeju je 10 rjavih lunjev²⁸⁾. Tudi na Hrvaškem je treba gledé gnezditve nadaljnjih opazovanj. A. Jurinac je ustrelil to vrsto 14. sept. 1883 blizu Varaždina²⁹⁾, dr. E. Rössler jih je videl mnogo dne 20. okt. 1910 preletavati se nad ribniki pri Daruvaru³⁰⁾. V Banatu je navaden; konec marca 1852 ob selitvi so ga opazovali v velikem številu³¹⁾, Zelebor je našel pri Obrežu jajca³²⁾. V Obedski bari ga je opazoval Rössler 21. sept. 1911 v precejšnjem številu, kjer vsako leto nekaj parov gnezdi³³⁾, okoli Grabova in Beraka pa mnogoštevilno³⁴⁾. V Dalmaciji je po naj-novejših poročilih jeseni in spomladi navaden, pozimi redek, še redkejši pa ob gnezditvi³⁵⁾; po Grossmannu ga najdejo le pozimi in spomladi³⁶⁾; Kolombatović pa celo trdi, da je stalen v deželi³⁷⁾; opazovali so ga januarja, marca, aprila, maja, oktobra, novembra in decembra³⁸⁾. V Bosni in Hercegovini gnezdi na prikladnih mestih, mnogoštevilnejši je seveda ob selitvi. V deželni muzeju v Sarajevu je 7 ptic te vrste³⁹⁾.

²⁵⁾ Carniola 1917, 261.

²⁶⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 36, šte. 28. — Bollettino della Società adriatica di scienze naturali in Trieste 1883, 9 (d'estratto). — Ornis 1885, 269, šte. 28; 1887, 50, šte. 26.

²⁷⁾ O. M. Sch. 1894, 348, šte. 13.

²⁸⁾ Glasnik hrv. naravoslov. društva 1902, 44.

²⁹⁾ Ornis 1887, 50, šte. 26.

³⁰⁾ Ornis 1887, 50, šte. 26. O. M. Sch. 1913, 247.

³¹⁾ J. f. O. 1853, Extraheft, 33.

³²⁾ J. f. O. 1864, 73.

³³⁾ O. J. 1912, 129; 1913, 183.

³⁴⁾ J. f. O. 1915, 89; šte. 56.

³⁵⁾ Aquila 1903, 85.

³⁶⁾ J. f. O. 1904, 85.

³⁷⁾ Ornis 1888, 54, šte. 28.

³⁸⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 36, šte. 28; Ornis 1885, 269, šte. 28. V. Jahresber. (1886) itd., 65, šte. 30. Ornis 1887, 50, šte. 26, in 1889, 439, šte. 28.

³⁹⁾ M. O. V. W. 1889, 307. — Wissenschaftl. Mitteil. aus Bosnien und der Hercegovina 1894, 673—675. O. M. Sch. 1898, 322; 1905, 280, in 1906, 394. — Die Vogelsammlung itd., 15.

V Črni gori je rjavi lunj med lunji najpogostejša vrsta celo leto, ki semtertje na prikladnih krajih tudi gnezdi⁴⁰⁾. Na levem močvirnem bregu Bojane so ga opazovali vsak čas⁴¹⁾. Samci se selijo oktobra in le malo jih ostane pri samicah, ki prezimujejo v deželi⁴²⁾.

Da je v Srbiji precej pogost, nam priča 8 ptic v belgrajskem narodnem muzeju, in sicer 4 samci, 1 samica, 3 ptice pa brez navedbe spola. Ustreljeni so marca in novembra; pri 3 ptičah ni naveden letni čas⁴³⁾. Tudi Reiser nam spričuje, da tamkaj lunj ni redka ptica. V severozapadnem kotu Srbije rjavi lunj čestokrat gnezdi⁴⁵⁾. Isto se menda lahko trdi o vseh pokrajinah Srbije, kjer so življenske razmere enake⁴⁶⁾. V najnovjšem času domneva major pl. Viereck, da menda gnezdi ob Dojranskem jezeru⁴⁷⁾.

V Rumuniji je na vseh močvirjih prav pogost od marca do oktobra, potem gre proti jugu, da ga pozimi še nikdar niso opazovali; posebno pogost je po brezkončnem trstju ob izlivu Donave. V Bolgariji je zelo pogost v porečjih in močvirjih, kjer tudi gnezdi⁴⁸⁾. Dr. L. Rigler ga našteva med pticami iz okolice Carigrada⁴⁹⁾.

Na Grškem ga najdemo celo leto, najštevilneje pozimi, ko pritisnejo selilke s severa. Reiser ga našteva med pticami, ki so jih opazovali na Krfu⁵⁰⁾. Na otoku Cipru je meseca novembra prav redek⁵¹⁾.

V Mali Aziji je stalen, prezimuje in preleti deželo ob selitvi⁵²⁾.

V Italiji je pogost stalen ptič in selilec; ugajajo mu močvirni kraji, kjer tudi prezimuje⁵³⁾. Na Sardiniji je stalen in zelo pogost⁵⁴⁾. Na Malti je precej pogost ob selitvi ter se prikaže redno marca in septembra⁵⁵⁾. Na Balearskih otokih gnezdi zelo pogosto⁵⁶⁾. V francoski Provenci ob morju je celo leto navaden, tudi v Španiji po-

⁴⁰⁾ O. J. 1900, 183.

⁴¹⁾ O. J. 1911, 50.

⁴²⁾ O. J. 1901, 57, štev. 135.

⁴³⁾ Spisak ptica u muzeju srpske zemlje, 15, štev. 116 (Priloga k Prosvetnemu glasniku 1904).

⁴⁴⁾ Izvještaj o uspjehu ornitoloških putovanja u Srbiji god. 1899. i 1900. 19 (posebni odtisk).

⁴⁵⁾ Ernst Ritter v. Dombrowski, Grundlagen einer Ornithologie Nordwestserbiens, 10, Z. 21 (Separatabdruck aus „Wissenschaftliche Mitteil. aus Bosnien und der Hercegovina, 1897).

⁴⁶⁾ M. O. V. W. 1891, 44, štev. 20.

⁴⁷⁾ O. M. Sch. 1917, 239, štev. 36.

⁴⁸⁾ J. f. O. 1859, 381, štev. 24, in 1877, 61. Aquila 1898, 111, štev. 104. O. J. 1893, 16.

⁴⁹⁾ O. J. 1904, 155.

⁵⁰⁾ Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1906, 212, štev. 112.

⁵¹⁾ O. J. 1891, 216.

⁵²⁾ J. f. O. 1908, 562; 1914. 59, štev. 43.

⁵³⁾ J. f. O. 1877, 195.

⁵⁴⁾ J. f. O. 1865, 67.

⁵⁵⁾ Ornith. VIII. letn., 148, 207.

⁵⁶⁾ J. f. O. 1862, 251, štev. 11; 1863, Beil. 14. — Falco 1914, 113.

nekod stalen⁵⁷⁾. Na Kanarskih otokih je zelo redek⁵⁸⁾. V severni Afriki ob Sredozemskem morju prezimuje prav pogosto, morda semtertje tudi gnezdi⁵⁹⁾. Cesarjevič Rudolf jih je opazoval v Egiptu in Palestini v velikem številu po žitnih poljih, pašnikih, po ločju, trstju in po grmovju ob jezerih⁶⁰⁾.

Rjavi lunj prebiva najrajši po močvirnih nižavah in po vodnatih planjavah; v gorovju so ga opazovali le izjemoma ob selitvi, n. pr. pri Košicah na gornjem Ogrskem in v Krušnih gorah⁶¹⁾. Ptice, ki gnezdijo v severni in srednji Evropi, se selijo na zimo proti jugu. Nekaj jih prezimuje že po južni Evropi v deželah ob Sredozemskem morju, na Grškem in v Španiji; nadalje v severni Afriki, posebno v Egiptu, potem v tropičnem delu od Kordofana in Abesinije do Transvala in južne Angole. Spomladi potem, ko se je vodovje iznebilo ledu, t. j. najpreje v začetku marca, se začne premikati proti severu in selitev traja včasih še meseca aprila. Ker rjavi lunj ne prenese mraza, začne že avgusta zapuščati gnezdišča in jih zapusti popolnoma do konca oktobra. Le malo ptic prezimi semtertje v srednji Evropi⁶²⁾. Selilci lete vedno neznansko visoko in redkokdaj v večjem številu, kvečemu po dva in dva, po drugih opazovalcih pa kot družna ptica v enakovrstni, pa tudi v družbi mišarjev in skobcev. Posebno obširno in natančno je dognala kr. ogrska ornit. centrala vse, kar se nanaša na selitev rjavega lunja na Ogrskem⁶³⁾.

* * *

Vedenje in lastnosti rjavega lunja ne razodevajo nikakor zlahtne ujede in nima onih lastnosti, ki odlikujejo to skupino. Veliko drznejši je in ne tako okoren kakor mišar, ki ga z njim zamenjujejo še premnogi lovci, vendar se ne da v drzovitosti niti primerjati s kragulji. Loti se le slabotnih živali in jih umori na tleh ali pa v trstju. Potika se navadno po goščavi močvirnih rastlin in se prikaže redkokdaj na prosto; varno se ogiblje bregov, in zastonj bi ga iskali v gozdu, četudi je še tako blizu močvirja. V trstju poseda na večja in krepkejša stebela, na kole, kamenje ali na golo zemljo; skrbno se ogiblje drevja. Prenočuje v gostem ločju, trstju ali vrbovju ter gre zelo pozno spat. Plašen pravzaprav ni⁶⁴⁾; pred čolnom ali lovskim psom se umakne šele v zadnjem trenutku, kakor da bi se zanašal na svoje temno perje. Leta gugavo in negotovo, vendar rahlo, počasno in plavajoče, večinoma nizko tik nad trstjem. Mičen je njegov polet posebno ob paritvi⁶⁵⁾. Svojega plena ne zaloti v zraku,

⁵⁷⁾ J. f. O. 1855, 298; 1856, 215.

⁵⁸⁾ J. f. O. 1854, 450; 1890, 309. — O. J. 1910, 104.

⁵⁹⁾ J. f. O. 1895, 166, št. 10; 1907, 571, št. 35; 1909, 253.

⁶⁰⁾ Gesammelte ornith. und jagdl. Skizzen. Wien 1884, 14, št. 16.

⁶¹⁾ Verh. d. zool.-botan. Ges. 1862, 268. J. f. O. 1913, 464.

⁶²⁾ Aquila 1905, 199, 311; 1909, 121; 1910, 120, in 1913, 127. J. f. O. 1914, 360.

⁶³⁾ Aquila 1895 do 1899, 1901, 1902, 1905 do 1914 na dotičnih mestih.

⁶⁴⁾ O. M. Sch. 1890, 459; 1904, 385. ⁶⁵⁾ J. f. O. 1910, 504; 1912, 483.

temveč na tleh v dveh, treh skokih. V jetništvu je baje prepirljiv in požrešen⁶⁶⁾. Glas je zelo različen in se ravna, kakor pri drugih vrstah, po spolu, starosti, letnem času, vremenu in razpoloženju. Najglasnejši je spomladi, ob drugih letnih časih sta samec in samica na videz tiha. Samec se posebno ob gnezditvi različno glasi, včasih podobno kakor mijavka šoga. Ob lepih pomladanskih dnevih, ko se letaje igra v zraku, slišimo iz daljave „kev“ ali „kej“ ali „kuih“ in „kvih“⁶⁷⁾, ne da bi mogli uganiti, odkod da prihaja ta glas, ker je ptica tako visoko, da jo naše oko komaj zapazi. Kadar se mu posreči izdaten plen, kliče zadovoljno „vik“ „vik“ „vik“ ali „kvik“ „kvik“ „kvik“. Samica se glasi visoko in zveneče „pie“ „pie“ „pie“ ali „piep“ „piep“ „piep“, po drugih opazovalcih nekako „biis jiis“ „bie jii“⁶⁸⁾. V strahu in smrtni grozi naglo zakleče, kakor slišimo kragulja. Mladiči, dokler so še v gnezdu, hripavo žvižgajo⁶⁹⁾; kadar moledujejo starše za hrano, se glase treslajoče „biiiiibij“⁷⁰⁾. Oponaša glas velikega srakoperja⁷¹⁾. — Njegova kri ima 40°06' C gorkote⁷²⁾.

* * *

Rjavi lunj lovi vodne in močvirne živali, dvoživke, žuželke in manjše sesalce, n. pr. miši⁷³⁾. Posebno preži na gnezda, večja jajca izpije, manjša pa požre z lupino vred ter podavi mladiče. Ne prizanese ne škrjancem in tudi ne drugim poljskim ptičem, loti se gosi in rac, povodnih kokoši, lisk, galeb, čiger in martincev. Le stare race ga znajo prepoditi ter rešijo včasih svoje mladiče. Lovi tudi ribe, posebno, kadar se ob drestu mude v plitvih vodah, in žabe. Mrhovine ne mara. Pogostokrat se masti tudi z divjačino, posebno z letečino, ki je padla bodisi obstreljena bodisi ustreljena, v trstje, kamor ne more po njo ne človek ne lovski pes⁷⁴⁾. V sili so dobre tudi kobilice⁷⁵⁾. Blizu človeških bivališč le izjemoma pride ter ujame kakega mladega domačega goloba, za stare je prepočasen in preokoren.

Loviti začne ob zori ter leta mirno in nizko nad močvirji in trstjem, kjer stoji še megla; prav težko uide kaj njegovim bistrim očem; če bi se pa kaj takega pripetilo, se povrne kakor izkušen lovski pes na ono mesto ter preišče in pregleda natanko še enkrat okolico.

Rjavi lunj gnezdi po vodnatih ravninah zmerne in južne Evrope; v Aziji do Formose in Japonske, v severni Afriki, na Kanarskih otokih, v Kordofanu in Abesiniji. Izjemoma gnezdi v gorovju in sicer v srednjih Karpatih⁷⁶⁾. Ko začne začetkom maja po ribnikih trstje poganjati, si poišče rjavi lunj v trstju na jezerih, močvirjih in velikih ribnikih ali pa

⁶⁶⁾ M. O. V. W. 1889, 381.

⁶⁷⁾ J. f. O. 1910, 504; 1912, 483.

⁶⁸⁾ l. c.

⁶⁹⁾ O. C. Bl. 1879, 58.

⁷⁰⁾ J. f. O. 1910, 504.

⁷¹⁾ O. M. Sch. 1891, 32.

⁷²⁾ O. M. Sch. 1909, 419.

⁷³⁾ J. f. O. 1882, 86. O. J. 1902, 13. O. M. Sch. 1910, 226. Aquila 1914, 236—238.

⁷⁴⁾ O. M. Sch. 1895, 99.

⁷⁵⁾ O. M. Sch. 1910, 359.

⁷⁶⁾ O. M. Sch. 1888, 343.

v kaki vrbini nad vodo pripravno gnezdišče. Redkeje je gnezdo v samorasli goščavi kakega malega otoka, na šopu ostrega šaša v močvirju, še redkeje pa zraven vode na tleh v žitu. Samica znese zato mnogo suhih trstik, ločkovih listov, bičja in dračja, kar porabi za veliko, malo umetno, visoko, zgoraj plitvo gnezdo. Če je gnezdo na vodi na šašovem šopu, je prav neznamen majhen kupček. Gnezdilna doba traja od konca aprila do začetka junija. Dr. Krüper je našel na Grškem prvo jajce že 16. aprila 1859⁷⁷⁾, Ed. Pfannenschmid sredi aprila 1883 ob Severnem morju⁷⁸⁾.

Samica znese 4—6, navadno 5, redko 6 jajc, ki jih izvali v 24 dneh. Gnezdi le enkrat na leto, če gre vse po sreči; če se lunju gnezdo pokonča, gnezdi drugič⁷⁹⁾, potem pa znese samo 3—4 jajca, ki so zelenkastobela, skoraj nikoli marogasta kakor drugih lunjev. Maroge ozir. rdečerjave risbe se poznajo prav malo. Jajca imajo srednje močno lupino brez bleska in malo grapavega zrna, pogoste vozalčke in so proti luči lepo zelenomodro prozorna. Oblike so enakomerno podolgasto jajčaste (sredi med oblo in jajcem) in malo neenako polovična. Merijo največja poprečno 54.3×41.1 mm, najmanjša 45.1×36.9 mm; tehtajo najtežja 4.1 g, najlažja 2.715 g. 106 jajc (62 Rey, 44 Jourdain) meri poprečno 49.54×38.62 mm, največji 54.6×39.1 in 51×42.1 mm, najmanjši 45×37.3 in 46.3×35.6 mm.

Kadar samica vali, jo samec kratkočasi z vsakovrstnim mičnim letanjem. Da je samica izvalila tudi podvržena kurja jajca, nam izpričuje E. Rohweder⁸⁰⁾. Mladiče pitajo starši z mladimi ptiči, žabami in žuželkami, ki jih prinese več kilometrov daleč. Predno so mladiči godni, traja zelo dolgo časa. V jetništvu se zelo hitro ukrote, če se z njimi prav ravna. Če sta bila samec in samica z gnezda prepodena, se kmalu zopet vrneta k svojemu zarodu, ker ga zelo ljubita. Mladiči na gnezdu se zelo pogumno branijo. Kot posebnost mladih ptic moramo omeniti, da se prihodnjo spomlad vrnejo v okolico, kjer so se izlegli, kakor tudi odrasli ptiči ne zapuste brez posebnega vzroka kraja, kjer so se naselili⁸¹⁾.

V perju in drobu rjavega lunja živi nekaj prav nadležnih zajedalcev; znanih je dozdaj 20 vrst.

Kakor vsi drzni roparji ima tudi rjavi lunj iz umevnih vzrokov obilo sovražnikov, ki ga črtijo in preganjajo, kjer in kolikor le morejo. Ker razdira gnezda in pokončuje zalego vseh močvirnih in povodnih ptic, ga vivek in galebi preganjajo z glasnim krikom, se zaganjajo vanj ter ga zasledujejo, dokler ga ne prepode iz svojega okraja⁸²⁾. Siva vrana, redar med pticami, živi z rjavim lunjem v vednem sovraštvu in mu greni

⁷⁷⁾ J. f. O. 1862, 318.

⁷⁸⁾ O. M. Sch. 1883, 263.

⁷⁹⁾ O. C. Bl. 1876, 28.

⁸⁰⁾ J. f. O. 1886, 181. — P. Leverkühn, Fremde Eier im Nest, 30.

⁸¹⁾ Aquila 1915, 316.

⁸²⁾ J. f. O. 1880, 65. O. M. Sch. 1916, 282.

življenje, kjer in kadar se srečata⁸³). Da se z ostrizem grdo gledata⁸⁴), ni po mojem mnenju pripisovati skrbi za mladiče temveč nevoščljivosti, ker rjavi lunj ostrizu prestreže marsikak masten grizljaj. V jetništvu sta si s kraguljem vedna nasprotnika⁸⁵). Največji sovražnik mu je človek in njegove naprave, ki se jih izogiblje⁸⁶).

Rjavega lunja je prav težko dobiti na muho, ker je zelo oprezen in previden, če sluti nevarnost. Kakor mišar se obnaša pri kolibi, kamor najrajši prihaja zvečer posamezno in v malih skupinah, tudi v družbi drugih lunjev, pa vedno le mlade ptice; najprvo visoko krožeč se cvrčaje spušča v velikih, nerednih krogih navzdol. Redkokdaj se zakadi v uharico, na drevo se pa nikoli ne vsede. Ne zdrži dolgo, vendar se zopet kmalu vrne; streljati je treba kakor hitro mogoče⁸⁷). Z dobro pastjo v vodi ali ob vodi, če se za vabo priveže živa vodna kokoška ali kaka druga močvirna ali privodna ptica, ga lahko ujamejo, najlažje pa na živo malo ptico ali na lesena belo pobarvana jajca.

Ker lovi rjavi lunj miši, krte in vsakovrstne škodljive žuželke, je koristen. Kirgizom in Baškirom pomaga tudi pri lovu na race⁸⁸).

Njegova korist ni v nikaki primeri z veliko škodo, ki jo naredi ob gnezditvi ptičjemu svetu; to škodo poveča še njegova izredna požrešnost. Neverjetno je namreč, kako množino ptičjih gnezd pokonča en sam par. Najočiteje se da pojasniti njegova škodljivost z vsebino želodcev, ki so jih preiskali Rey, Roerig in Chernel 18 in našli v njih 50 % koristnih, 40 % škodljivih in 10 % brezpomembnih živali. Opravičena je torej sodba, da je škodljiv, posebno pa hud gnezdni grabežljivec⁸⁹). Nekako čudno se torej sliši, če beremo, da je na Angleškem prepovedan celo leto⁹⁰). Če bi ga našim lovcem priporočali v zaščito, bi to storili le, ker je pri nas zelo redek.

Pepelasti splinec, *circus cyaneus* (L.).

Navadna imena. Slovensko: poljska kanja (Schulz), poljska postolka (Freyer), pepelasti splinec (Erjavec), sivi orel, splinec, (Kocbek); hrvaško: biela lunja, eja strnjarica, sokolić od blata; češko: pilich obecný, půlkáně (Pallardi), sokol bělořitý; poljsko: błotniak zbożowy, sokół błotniak zbożowy, sokół siniak, sokół błękitny, kobuz zwyczajny; rusko: lun, polevoj, kobuz; nemško: Kornweihe. Samec: blaue oder weiße Weihe, blauer Habicht, weißer Sperber, weißer und blauer Falke, Blau-, Blei- und Weißfalke, aschfarbener Falke mit weißem, schwarzgefärbtem Schwanz, grauweißer Geier, blaues Geierchen, Blauvogel, Blau-

⁸³) Aquila 1909, 222.

⁸⁴) O. M. Sch. 1910, 384.

⁸⁵) J. f. O. 1853, 301.

⁸⁶) J. f. O. 1880, 389; 1903, 58. O. M. Sch. 1878, 176; 1883, 237.

⁸⁷) Georg von Otterfels, Die Hüttenjagd, 90. — Hüttenvogel, Die Hüttenjagd mit dem Uhu. III. Aufl. 1910, 109.

⁸⁸) J. f. O. 1853, 64.

⁸⁹) Hennicke, Handbuch des Vogelschutzes, 151.

⁹⁰) O. M. Sch. 1894, 88.

klemmer, Mehlvogel, Schwarzflügel, Schwarzwinger, St. Martin, kleine Getreideweihe, kleine Halbweihe, kleiner Mäuse- und Hühnerhabicht, kleiner Spitzgeier, Kornvogel, Hühnerdieb; samica: Ringelfalke, Ringelgeier, Ringelschwanz, Falke mit einem Ring um den Schwanz, Weißfleck, weißschwänziger Falke, Halbweihe, kleine Weihe, Hühnerfalke, Milane, kleiner Rohrgeier, Lerchen- und Steingeier; italijansko: albanella reale; francosko: busard Saint-Martin, soubose, viseau Saint-Martin, busard bleuâtre; angleško: Hen-Harrier, Blue Hawk.

Znanstvene označnice: *Circus cyaneus*, Linné.¹⁾ *Circus gallinarius*, Savigny. *Circus variegatus*, Vieillot.²⁾ *Circus aegithus*, Leach. *Circus pygargus*, Stephens.³⁾ *Circus cinereus*, Brehm. *Accipiter variabilis*, Pallas. *Pygargus dispar*, Koch. *Buteo cyaneus*, Jenyns. *Falco cyaneus*, Linné. *Falco griseus*, Gmelin. *Falco strigiceps*, Nilsson. *Falco pygargus*, Naumann.⁴⁾ *Strigiceps cyaneus*, Bonaparte. *Strigiceps pygargus*, Bonaparte. *Strigiceps nigripenius*, Brehm. *Strigiceps pallens*, Brehm. *Strigiceps cinereus*, Brehm.

J. G. Kramer, *Elenchus vegetabilium et animalium per Austriam inferiorem observatorum* 329, št. 12. — *Keyserling-Blasius*, *Die Wirbeltiere Europa's*, XXXI, št. 36, 140, št. 36. — *Freyer*, 9, št. 22. — *H. Graf v. der Mühle*, *Beiträge zur Ornithologie Griechenlands*, 22, št. 27. — *J. Hinterberger*, *Die Vögel von Österreich ob der Enns itd.*, 15, št. 23. — *Dr. R. A. Linder Mayer*, *Die Vögel Griechenlands*, 31, št. 33. — *Erjavec*, IV. del, 221. — *Fritsch*, 47—48 (tab. 9, sl. 6, tab. 10, sl. 8). — *Schödler-Erjavec*, *Knjiga prirode*, IV. del, 300. — *Fritsch*, *Die Vögel Böhmens*. J. f. O. 1871, 181. št. 25. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen*, *Die Vögel Salzburgs*, 11—12, št. 22. — *Dr. Wilh. Blasius*, *Über die plastischen Unterschiede der vier europäischen Weißen-Arten (Gattung Circus)*. J. f. O. 1877, 75—80. — *Muzeum imenia Dzieduszyckich we Lwowie* 1880, 21—22. — *Ornis Vindobonensis*, 23—24. — *Madarász*, Z. f. O. 1884, 246. — *Dr. G. Radde*: *Ornis caucasica*, 110—111, št. 34. Kassel 1884. — *Schulz*, 3, št. 22. — *Ornis Carinthiae*, 40, št. 28. — *J. Frivaldszky*, *Aves Hungariae*, 2—3, št. 4. — *A. J. Jäckel*, I. c., 51—52, št. 28. — *Ornis balcanica*, II. zv., 106—107; III. zv., 323—324; IV. zv., 92. — *Naumann*, V. zv., 274—278, tab. 57. — *Brehm*, 6. zv., 393—397. — *Gjurašin*, dio II., 101—102. — *Reichenow*, 72, št. 174. — *Hennicke*, *Die Raubvögel Mitteleuropas*, 191—195, tab. 53. — *C. Dott. E. Arrigoni Degli Oddi*: *Manuale di ornitologia italiana*, 19—21, št. 10 (posebna dela). — *Hennicke*, 59—60, tab. 28. — *C. G. Friderich-Bau*, *Naturgeschichte der deutschen Vögel itd.*, 447—448, tab. 30, sl. 4 in 5. — *Dr. E. Schöff*, *Ornithologisches Taschenbuch für Jäger und Jagdfreunde* 1905, 34—35. — *Schöff*, 376—378. — *Dr. E. Klein*, *Naši ptici*, 86, št. 177. — *K. Kněžourek*: *Velký prirodopis ptáků I. díl*, 645—648. — *Das Weidwerk in Wort und Bild*, 21. Band, 280—283. (H. Krbg., Kornweihe, 1 farb. Tafel). — *Ornis Romaniae*, 588—590. — *Hennicke*, *Handbuch des Vogelschutzes*, 151. — *Reichenow*, *Die Vögel*, I. zv., 384. — *W. Hagen*, *Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck*, 64, št. 124. — *F. Tischler*, *Die Vögel der Provinz Ostpreußen*, 154, št. 136. — *Hartert*, 1139—1141, št. 1574. — *Dr. E. Hesse*: *Die Flugbilder der Wiesen- und Kornweihe*. O. M. B. 1916, 1—3.

Rey, 50—51. tab. 13, sl. 10 in 11. — *G. Krause*, *Oologia universalis palae-arctica*, seš. 71. — *A. Szielasko*, *Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd.* J. f. O. 1913, 289, št. 221.

* * *

1) ne: *circus cyaneus*, Franklin.

2) ne: *circus variegatus*, Sykes.

3) ne: *circus pygargus*, Linné.

4) ne: *falco pygargus*, Linné.

Venec zelo razločen, spredaj na grlu nepretrgan. 1.—4. letalno pero na notranjem, 2.—5. letalno pero na zunanem bandercu proti koncu zoženo; 3. in 4. letalno pero najdaljše; srednja letalna peresa daljša kakor zgornja krovna peresa, ki popolnoma pokrivajo zarezo na notranjem bandercu 1. letalnega peresa (glej sl. na str. 79.). Peruti ne dosežejo konca repa, ker jih prvo njegovo, za 20 mm prikrajšano pero presega za 50 mm. Repna peresa, vsaj zunanja, z različnimi pasovi; gornja krovna peresa v repu bela. Dožica rumena. — **Odrasli samci** lepo višnjevkastopepel-nastosivi, na prsni in trebuhu beli; perutnice brez pasov; velika letalna peresa proti koncu črna; rep brez pasov ali zamazano pasast. — **Samice** in **mlajši samci** zgoraj rjavosivi, svetleje pisani, spodaj z rjavimi lisami ob rebrcih; rep s kakimi 5 pasovi. — **Mlade ptice** zgoraj rjave in lisaste, posamezna peresa rjasto obrobljena, zdolaj rjaste z rjavimi lisami ob rebrcih, velika letalna peresa pasasta.

Pepelasti spleinec je manjši od rjavega lunja, vendar pa večji kakor prihodnji sorodni vrsti. Perje na glavi in gornji strani je nežno modri-



Po Hennickeju — Alb. Struna.

a

b

c

Obrisi letalnih peres pri lunjih: a. pepelasti spleinec, *Circus cyaneus* (L.) — b. lunj beloritec, *Circus pygargus* (L.) — c. lunj dolgorepec, *Circus macrourus* (Gm.)

kastosivo. Obraz mu obdaja dobro razvit venec rahlega perja, ki je na podbradku nepretrgan in nas spominja na venec pri sovah. Kljun starih ptic, ki meri v loku 27—30 mm, je črn, včasih proti korenu višnjevkast. Voščnica je rumena. Blizu kljuka je v gornji čeljusti top in nizek zob. Svetle oči imajo v mladosti rjavkasto šarenico, ki pozneje porumeni.

Život je krepak in tršat. Med vsemi lunji ima pepelasti spleinec najkrajše peruti, ki nikdar ne presežejo razločno pasastega repa. Peruti so širje in bolj zaokrožene, rep krajši in širji kakor pri rjavem lunju. Značilno za peruti je prvo letalno pero, ki je zelo kratko in niti tako dolgo ne kakor šesto (glej sliko str. 79). Kakor pri lunjih sploh, se tudi pri spleincu barva krovnega perja po spolu in starosti zelo spreminja, kar je že razvidno iz uvodoma navedenih značilnih lastnosti.

Stari samec je dolg 430 mm, čez razprostrte peruti meri 1030 mm, rep 206 mm; stara samica je dolga 490—500 mm, čez razprostrte peruti meri 1080 mm, rep 228 mm.

Krak je 70—76 mm dolg in tanek; spredaj je 15—18, zadaj 12—14 poprečnih deščic, znotraj in zunaj je mrežast in gornja tretjina je s perjem pokrita. Krak je kakor prsti lepo rumen. Prsti so razmeroma kratki in tanki, na spodnji strani mrežasti, na zgornji strani srednjega prsta je 14—18, na oni zunanjega prsta 6—8, notranjega in zadnjega prsta po 5 poprečnih deščic. Med srednjim in zunanjim prstom je napeta mrežica. Kremplji so tanki in zelo ostri, ne močno zakrivljeni in črni.

| | brez kremplja | kremplj v loku | kremplj v tetivi |
|----------------|---------------|----------------|------------------|
| zunanji prst | 22—25 mm | 11—13 mm | 9 mm |
| srednji prst | 26—30 mm | 19—21 mm | 14,5 mm |
| znotranji prst | 15—19 mm | 16—19 mm | 15 mm |
| zadnji prst | 13—20 mm | 17—24 mm | 12—16 mm |

Proti koncu aprila 1905 so ustrelili pri Vilmovu, južno Časlave, snežnobelega samca ⁵⁾.

Naslikana noga (tab. XIII.) je neke na Finskem ustreljene ptice.

* * *

Pepelasti splinec živi v srednji Evropi približno do 68^o severne širine, zapadno do Portugalske, na severozahodu do Irske, Škotske in do Hebridov, na jugu sega do Sicilije; v Aziji živi v enaki širini do najdaljnjega vzhoda na Japonskem. Prezimuje v severni Afriki in v Indiji do ravnika. Najljubše so mu ravnine, posebno kjer se vrste obširna polja, travniki, močvirja in vodovja; ogiblje se pa nepretrganih gozdov in gorovja ter je že po gričevju redek. Najdemo ga tudi po travnatih stepah, kjer so posamezni gozdiči z nizkim drevjem. Vedno pa mora biti voda blizu. — V Nemčiji gnezdi; dasiravno se začne že konec avgusta pomikati proti jugu, odkoder se vrne konec marca ali aprila, vendar prezimuje mnoge ptice tudi na Nemškem ⁶⁾.

V severnih in severozapadnih kronovinah Avstro-Ogrske ga opazujejo ob selitvi, dasiravno je tudi gnezditelj prav verjetna — semtertje tudi prezimuje — tako na Češkem ⁷⁾, na Moravskem ⁸⁾, v Šleziji ⁹⁾,

⁵⁾ O. J. 1907, 130.

⁶⁾ J. f. O. 1894, 127; 1896, 308; 1897, 195; 1899, 132; 1900, 181 in 327; 1901, 389; 1902, 266. — O. J. 1897, 139.

⁷⁾ J. f. O. 1871, 181, št. 25; 1872, 379; 1899, 201, št. 134. — M. O. V. W. 1887, 91; 1889, 181; 1890, 188, A., št. 11 (visoko v Krušnih gorah); 1892, 162; 1894, 37, št. 211, 90; 1895, 75, št. 133. — I. Jahresber. (1882) itd., 36, št. 29. — Orn. 1885, 272, št. 29; 1888, 55, št. 29. — V. Jahresber. (1886) itd., 65—66, št. 31. — O. J. 1891, 164; 1893, 88, št. 18; 1894, 256.

⁸⁾ M. O. V. W. 1879, 77; 1885, 212. — I. Jahresber. (1882) itd., 36 št. 29. — Orn. 1888, 55, št. 29. — V. Jahresber. (1886) itd., 66, št. 31. — O. J. 1897, 192; 1898, 138; 1901, 192, št. 124; 1905, 192, št. 57; 1908, 144.

⁹⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 36, št. 29. — Orn. 1887, 51, št. 27. — M. O.

Bukovini¹⁰⁾, na Gorenjem Avstrijskem in Solnograškem¹¹⁾, na Dolenjem Avstrijskem¹²⁾, na Predarlškem, Tirolskem in v Trentinu¹³⁾ ter slednjič na Koroškem¹⁴⁾ in Štajerskem¹⁵⁾. V ravni in močvirni Galiciji, posebno v Podoliji, je zelo pogost, kjer pogosto gnezdi, izjemoma tudi v začetku gorovja. V vzhodni Galiciji je celo pogostejši kakor rjavi lunj¹⁶⁾.

Na Kranjskem so opazovali dozdej pepelastega splinca spomladi, jeseni in semtertje tudi po zimi; kako je z njim ob gnezditvi še ni doznano. V strokovnem slovstvu sta omenjena že l. 1838 samec in samica, ki jih je podaril dež. muzeju menda neki Hribar, ne da bi bilo povedano kdaj in kje je dobil darovatelj svoj plen¹⁷⁾. Freyer pravi, da lovi po polju, kar je precej splošno in brezpomembno povedano. Med darovi, ki jih je naklonil od 1. jan. 1856 do konca oktobra 1858 znani rajni ljubljanski nožar N. Hoffmann dež. muzeju, je samica pepelastega splinca brez navedbe časa in kraja¹⁸⁾. Kakor je opazoval l. 1864 Alexander grof Auersperg, pride ta ujeda k nam v začetku aprila z juga; daroval je muzeju starega samca in svetlejšo ptico brez navedenega spola¹⁹⁾. Erjavec ga le splošno opiše, ne da bi natančneje povedal, na kakšnih krajih in kdaj navadno živi pri nas, ali kje da med Slovenci gnezdi. Deschmann ga je opazoval dne 10. aprila 1884 in 5. sept. 1887 ter pravi, da proti koncu aprila na Ljubljanskem barju ni redek²⁰⁾. Po Schulzu se prikaže posamezno le spomladi in jeseni, ko se seli, sicer pa redkokdaj na Ljubljanskem barju. V svojem poznejšem spisu našteje Schulz 6 ptic — 2 samca in 4 samice, — ustrelenih v l. 1890, 1892 in 1893 jeseni, pozimi in spomladi v mesecih septembru, novembru,

V. W. 1891, 293, štev. 163; 1892, 126, štev. 36. — H. Holewa, Die Vogelfauna in Schlesien, 26, štev. 271.

¹⁰⁾ Orn. 1885, 272, štev. 29; 1887, 50, štev. 27; 1888, 55, štev. 29, in 1889, 439, štev. 29.

¹¹⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 36, štev. 29. — V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen, Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 17.

¹²⁾ J. f. O. 1879, 113. — I. Jahresber. (1882) itd., 36, štev. 29. — Rob. Eder: Die Vögel Niederösterreichs, 11. — O. J. 1916, 43.

¹³⁾ M. O. V. W. 1883, 171, štev. 23; 1885, 57; 1889, 447; 1890, 262; 1897, 133, štev. 199. — V. Jahresber. (1886) itd., 66. — Orn. 1889, 440. — O. J. 1893, 237; 1896, 185; 1900, 61.

¹⁴⁾ Orn. 1885, 272, štev. 29; 1887, 50, štev. 27; 1889, 440. — V. Jahresber. (1886) itd., 66.

¹⁵⁾ Mitteil. d. naturw. Ver. f. Steierm., II. Heft 1864, 65, štev. 19. — I. Jahresber. (1882) itd. 36, štev. 29. — Orn. 1887, 51; 1888, 56; 1889, 439. — P. Alex. Schaffer: Pfarrer P. Blasius Hanf als Ornitholog 1904, 44, štev. 17.

¹⁶⁾ Orn. 1888, 55, štev. 29. — J. f. O. 1897, 448, štev. 166.

¹⁷⁾ Landesmuseum itd. 1836—1837, 11.

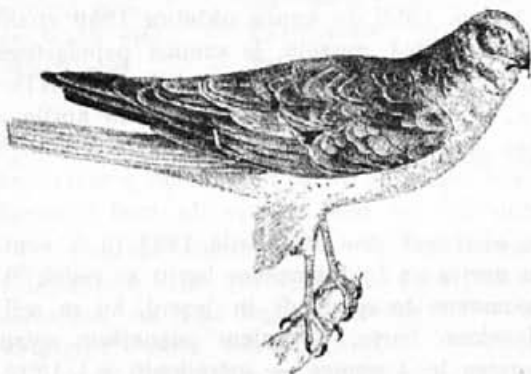
¹⁸⁾ Zweites Jahresheft d. Ver. d. krain. Landes-Mus., 146, štev. 31.

¹⁹⁾ Mitteil. d. Musealver. für Krain. I. Jahrg. 1866, 213 in 265, štev. 5.

²⁰⁾ Orn. 1887, 50, štev. 27; 1889, 440.

januarju in aprilu večinoma na Ljubljanskem barju, potem na Snežniku in pri Kranju²¹). Schollmayer, ki je ustrelil dne 3. in 24. novembra 1892 po 1 splinca, meni, da se je klatil cel november po dolini, in da ga opazujejo v območju Snežnika in v dolinah le ob selitvi²²). Schulz je po svojih zapiskih nagatil le 2 pepelasta splinca, ki sta bila ustreljena 16. aprila 1888 (brez navedbe spola) pri Krškem (Ervin grof Auersperg) in samica 4. okt. 1891 pri Ljubljani. Dr. G. v. Sajovic omenja iz zadnjih let dva samca: prvega so ustrelili pri Mostah v Ljubljanski okolici 5. jul. 1910, drugega pa 13. nov. 1912 pri Stari Loki na Gorenjskem (Carniola 1911, 186; 1914, 164).

V ljubljanskem deželnem muzeju je 5 ptic, in sicer: ♂ brez vsakršne druge navedbe, ♂ iz Bistre, dar C. Račića, 2 ♂♂ z Ljubljanskega barja, ki jih je podaril Josip Klisch, in ptica brez navedenega spola, najbrže mlada ♀, z dne 3. 12. 1908 iz bitenjskega lovišča pod sv. Joštom (Carniola 1911, 145).



Po Friču — Alb. Struna.

Pepelasti splinec, *circus cyaneus* (L.).

(Odrasla ptica).

Predstoječe navedbe nam nepobitno izpričujejo, da je pepelasti splinec na Kranjskem navaden ob selitvi spomladi in jeseni ter da semtertje tudi prezimuje. Če pa ta vrsta tudi v deželi gnezdi, bodo dognala šele

natančnejša opazovanja v Ljubljanski ravnini ali na rodovitem Krškem polju, ker le v teh krajih so za njegova gnezdišča ugodni prostori.

V Istri je pozimi in spomladi precej redek selilec²³). Dr. Schiavuzzi trdi nasprotno, da spomladi ni redek. Eggenhöffner ga prišteva selilcem v tržaški okolici²⁴). V Furlaniji se prikaže posamezno²⁵), morda je v Benečiji pogostejši, ker so tam razmere ugodnejše.

Na Hrvaškem je pepelasti splinec navadna ptica ob selitvi, pozimi se pa klati okoli²⁶). Brusina je dobil dne 3. aprila 1884 ustre-

²¹) Verzeichnis d. in Krain beob. Vögel vom J. 1890—1895. M. O. V. W. 1895, 82.

²²) O. J. 1894, 133, št. 6.

²³) J. f. O. 1882, 86, št. 151. — I. Jahresber. (1882) itd., 36, št. 29.

²⁴) Dr. Bern. Schiavuzzi: Materiali per un' avifauna del territorio di Trieste fino a Monfalcone e dell' Istria. Bollettino itd. 1883, 9, št. 18 (d' estratto).

²⁵) O. M. Sch. 1894, 348, št. 14.

²⁶) O. J. 1912, 31.

ljenega ♂ iz Varaždina; ondi ga je opazoval Jurinač 3. nov. 1882, 3. in 4. aprila 1884²⁷⁾. V Narodnem muzeju v Zagrebu imajo 23 ptic, 7 ♂♂, 10 ♀♀ in 6 ptic brez navedenega spola, iz januarja, februarja, marca, oktobra, novembra in decembra²⁸⁾, iz česar bi se dalo — vsaj na prvi mah — sklepati, da pepelasti splinec na Hrvaškem ne gnezdi. Da se pa to zadnje nepobitno dožene, bi bilo treba tudi na Hrvaškem na prikladnih mestih natančneje raziskavati. Isto velja za Srem (Sirmijo)²⁹⁾.

V Dalmaciji je pepelasti splinec ob selitvi spomladi in jeseni najpogostejši lunj³⁰⁾; semtertje tudi prezimuje³¹⁾. V Bosni in Hercegovini ni tako pogost kakor rjavi lunj, in tudi nikjer ne gnezdi. Ob selitvi, spomladi marca in aprila, jeseni septembra in oktobra, je navaden in ga opazujejo posamič ali paroma letati nad zelenimi žiti in strnišči, travniki in pašniki. Semtertje tudi prezimuje. Vse ptice, ki so jih dozdej opazovali in ustrelili, so mladice v navadnem, črtkanem mladostnem perju, ki le malo izpreminja belorumenkasto glavno barvo. Pepelastega splinca v perju dorasle ptice dozdej še niso opazovali³²⁾. V sarajevskem deželnem muzeju je 5 pepelastih splincev, 4 ♂♂ in 1 ♀ vsi v črtkanem mladostnem perju³³⁾.

Na Ogrskem biva po žitnih poljih in vodnatih nižavah rajši kakor po gorovju, kjer ga najdejo le v začetku spomladi in jeseni ob selitvi. Pozimi se klati okoli. Gnezdi stalno po močvirjih in vlažnih krajih tam, kjer prebiva spomladi in poleti. Ob Nežiderskem jezeru je pogost jeseni in preiskuje skrbno razor za razorom³⁴⁾. Na Sedmograškem ga opazujejo le ob selitvi; da bi tam gnezdil, ni neovržno dokazano. Če zima ni posebno huda, posamezni celo prezimujejo in tedaj se priklatijo do skednjeve, kjer love male ptice³⁵⁾.

V Črni gori so ga opazovali le ob selitvi letajočega od zgodnjega jutra do poznega mraka in lovečega škrjance, ki jih na mestu požre. Nekateri pisatelji trdijo, da v Črni gori tudi gnezdi³⁶⁾. V Srbiji je menda

²⁷⁾ Ornis 1887, 50, št. 27.

²⁸⁾ Glasnik hrv. naravoslov. društva 1902, 43—44.

²⁹⁾ J. f. O. 1853, Extraheft, 33; 1879, 46; 1915, 90. — O. J. 1913, 183.

³⁰⁾ J. f. O. 1904, 85. I. Jahresber. (1882) itd., 36.

³¹⁾ Aquila 1903, 84.

³²⁾ M. O. V. W. 1887, 103, šte. 23. — O. M. Sch. 1906, 394. — Wissenschaftl. Mitteil. aus Bosnien und der Hercegovina 1894, 675.

³³⁾ Die Vogelsammlung itd., 15., šte. 166—170.

³⁴⁾ J. f. O. 1881, 210. — M. O. V. W. 1883, 115. — I. Jahresber. (1882) itd., 36. — Ornis 1885, 273; 1888, 56. — V. Jahresber. (1886) itd., 66.

³⁵⁾ M. O. V. W. 1892, 260, šte. 27. — I. Jahresber. (1882) itd., 36. — Ornis 1885, 272, šte. 29; 1887, 51; 1888, 56. — V. Jahresber. (1886) itd., 66. — Ornis 1889, 440.

³⁶⁾ O. J. 1901, 57, šte. 136.

zelo redek ob selitvi in pozimi, ker sta v belgrajskem muzeju le 2 ptici iz vrste brez navedenega spola iz decembra in marca³⁷⁾.

Na Grškem je pepelasti splinec po Krüperju, najboljšem poznavalcu grških ptic, pozimi najpogostejši; poleti ga še niso opazovali, iz česar se da sklepati, da v deželi ne gnezdi, dasiravno trdi Linder-mayer nasprotno. Na otoku Krfu je po Drummondu zelo pogost in po lordu Lilfordu na tem otoku tudi gnezdi. Reiser ga navaja med pticami, ki so jih opazovali na Krfu³⁸⁾. V Bolgariji je ob selitvi na prikladnih mestih po vlažnih nižavah zelo pogost; gnezdi v deželi prav redko; semtertje prezimujejo posamezni pri gozdnih vaseh³⁹⁾. V Rumuniji je ob selitvi meseca marca in oktobra mnogoštevilen ob morju; prezimujejo posebno posamezni stari samci; v deželi ne gnezdi.

V južni Besarabiji je precej pogost in posamezni splinci tam tudi prezimujejo. Ob hudem mrazu se živi celo od mrhovine; v Tavriških stepah je pogostejši, ali plašen. Zvečer poseda po senenih kopicah, odkoder se zaganja na poljske miši, in pri tem ga tudi lahko zalezejo. Gnezdi vedno po travnikih in deteljščih⁴⁰⁾.

V Mali Aziji in v Palestini prezimuje; v Mali Aziji ga najdemo tudi ob selitvi; da bi ondi gnezdil še ni dokazano⁴¹⁾. Na otokih Malta in Gozo opazujejo pepelastega splinca samo ob selitvi sočasno z rjavim lunjem⁴²⁾. — V Italiji ni povsod enako številen, sploh malo pogost, ali vedno redkejši kot lunj beloritec, in sicer stalen pa tudi selilec; pogostejši je na otokih in v osrednjih pokrajinah kakor tudi na jugu. Gnezdi na otokih, v pontiniških močvirjih, na Toskanskem in po beneških lagunah. Na Balearih, kjer gnezdi in stalno živi, je redkejši kakor prejšnji⁴³⁾. V Provenci je jeseni prav pogost⁴⁴⁾. Tudi na Portugalskem so ga včasih opazovali⁴⁵⁾. V Egiptu in po drugih pokrajinah severne Afrike najdemo pepelastega splinca le ob selitvi⁴⁶⁾.

Selitev pepelastega splinca na Ogrskem in vse, kar je s selitvijo v zvezi, je obširno in natančno dognala kr. ogrska ornitološka centrala⁴⁷⁾.

Radde je opazoval v Kavkazu, da gre pepelasti splinec med vsemi lunji najvišje v gorovje. (Dalje prih.)

* * *

³⁷⁾ Spisak ptica u muzeju srpske zemlje 15, šte. 117 (Priloga Prosvetnemu glasniku 1904). — Wissenschaftl. Mitteil. itd., 1897, 536, šte. 22. — M. O. V. W. 1891, 44, šte. 21.

³⁸⁾ Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini 1906, 213.

³⁹⁾ J. f. O. 1859, 381, šte. 26; 1877, 62.

⁴⁰⁾ J. f. O. 1854, 55, šte. 16.

⁴¹⁾ J. f. O. 1908, 562. — O. J. 1910, 185.

⁴²⁾ Ornis VIII. letn. 148, šte. 26.

⁴³⁾ J. f. O. 1862, 251. — Falco 1914, 113.

⁴⁴⁾ J. f. O. 1856, 215.

⁴⁵⁾ J. f. O. 1872, 142, šte. 8.

⁴⁶⁾ J. f. O. 1907, 576.

⁴⁷⁾ Aquila 1895—1899, 1901—1903 in 1905—1914 na dotičnih mestih.

Slovstvo.

Referati.

Albert Sič. Narodne vezenine na Kranjskem. Prvi del: Vezenine z Gorjanskega. V Ljubljani. Natisnila in založila lg. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1918.

Kdor je imel kedaj v roki „Katalog der Freiherrlich von Lipperheide'schen Kostümbibliothek“ (Berlin, 1896—1901, 2 zvezka: 1. XXI + 2 + 645, 2. XII + 840 str. + 12 strani desideratov), je dobil pač vpogled v neizmerno bogato slovstvo o človeški obleki. Pa odprimo to knjigo in poiščimo, katero slovstvo da navaja posebej o Kranjski. V prvem zvezku dobimo na str. 390 za Kranjsko in Koroško (!) samo Valvasorjevo delo „Ehre des Herzogthums Krain“. V drugem zvezku navaja na str. 603—608 trideset publikacij o narodnem ornametu: ruske, ukrajske, poljske, češke, slovaške, hrvaške, poleg teh še danske, švedske, finske in madjarske — a o slovenskih niti črke. Po pravici. S slovanskimi vezeninskimi ornamentami se je bavil pri nas samo K. Hoffmeister (Ljubljanski Zvon, 1894, str. 293—299), opisal je pred vsem češke, moravske in slovaške proizvode in imel pred očmi praktično namero, vcepiti te motive, ki mu jih je narisal prof. Mís, v novi kombinaciji in moderni kompoziciji našemu narodnemu življenju.

Probujeni možje vseh dob so se zanimali za naše narodne noše v obče. Naj omenim samo najvažnejše. Valvasor J. W. (Ehre des Herzogthums Krain, 1689, VI. in XI. knjiga); — Hacquet, B. (Oryctographia, 1778—1784 in posebno v svoji „Abbildung u. Beschreibung der südwest- u. östlichen Wenden, Illyrer u. Slaven, [1801] s 30 podobami v bakrorezu. To delo je priredil v francoščini Breton; prevel je knjigo Janus Pannonius pod naslovom: „Illyrien und Dalmatien“; na svetlo je prišla, opremljena s 36 bakrorezi v Pešti, l. 1816. — Naše narodne noše so vzbudile pozor Angleža W. A. Cadella (Journey in Carniola, Edinburgh, 1820), ki pravi, da se razlikujejo razne narodnosti, Slovenci, Nemci in Ogrji po svojih nošah med seboj („distinguished from each other by their dress“ . . . str. 15). Pomen narodne noše je spoznal tudi l. 1840 preminuli E. Korytko. Po njegovem naročilu je izvršil slikar Kurz pl. Goldenstein 80 podob slovanskih narodnih noš, med temi je bilo najmanj 12 kranjskih. Te je priobčila „Carniola“ v svojem VI. letniku (1844), vsak mesec po en list; besedilo pojasnil je pisal Leopold Kordesch. — Imamo pa še daljšo vrsto pisateljev, posebno potopiscev, ki omenjajo naše narodne noše. Tako B. Moleville in R. C. Dellas (The Costume, 1804); — H. G. Hoff (Gemälde, 1808); — W. Alexander (Picturesque representation, 1813); — D. H. Hoppe in F. Hornschuh (Tagebuch, 1818); — M. de Serres (L'Autriche, 1821); — V. G. Kininger (Costumes des différentes nations, 1821); — A. A. Schmidl (Das Königreich Illyrien, 1840); — M. Heinko (Carniola, 1842); — Th. Valerio (Souvenirs de la monarchie Autrichienne, 1853—1864); — J. Pelcoq, (Souvenir de l'exposition universelle de Vienne, 1873), F. Gaul, (Oesterr.-Ung. Nationaltrachten, 1881—1888), Oesterr.-Ung. Monarchie in Wort und Bild, 1886—1898, L. H. Fischer, (Tracht d. Tschitschen, (Ztschft. f. oest. Volkskunde, 1896) in dr. omenjajo naše narodne noše; vsi soglašajo v tem, da so v estetičnem zmislu prvovrstne, da se dobro podajo in da vplivajo s svojo pestrostjo. O domačih obrtih je pisal J. Jovan v Dom in Svetu, 1903 (posebno str. 750 nsl. o čipkarstvu) 1904 in 1905. O izvoru kranjske narodne noše je pisal W. Šmid (Carniola II [1909]); posamezne obleke so priobčene v večjih

zbirkah (Galerie royale des costumes, 1842—1843, A. v. Heyden, Blätter f. Kostümkunde, 1876—1891, K. Masner, Die Costum-Ausstellung, 1891, Kaiseralbum Viribus unitis, 1858). Naš neumorni dr. J. Šlebinger je sestavil l. 1904 narodopisno bibliografijo za l. 1898—1904 (Zeitschft. f. oesterr. Volksk., X) in dr. Jauker je priobčil v istem časopisu splošne opazke o naših narodopisnih zbirkah (ZÖVK, X, 158 nsl., XII, 159 nsl.). Z našimi ornamentami pa se ni bavil dosedaj še nihče v domačem slovstvu. To je bilo pridržano naši dobi in — hvala Bogu! — strokovni roki. —

Prof. Albert Sič se je poprijel dela, ki ga gotovo ni bilo z lahka zmōči, morebiti celo težje, kakor si je to mislil prevdarni in izvežbani mož sam. A ne le, da mu je napravljalo že gradivo samo, njegova izbira, razpredelba in razporedba dovolj težav, pomanjkanje papirja, tiskarskih močij, posebno izvežbanih in spretnih kamnopicsev je pretiło ugonobiti lepo namero. A delo je vendar začelo izhajati navzlic vsem zaprekam; tako je bilo mogoče, ustvariti prav v tej dobi ugonabljanja in podiranja pozitivno vrednoto v našem domačem narodopisju. Publikacija se bavi z važnim delom našega narodnega življenja. Ko bomo imeli tako obdelane vse posamezne stroke, bo mogoče strniti rezultate sintetično v celoto slovenskega narodopisja.

Zbirka nudi sedaj gorenjske vezenine v štirih snopičih; prvi trije imajo vsak po 4, zadnji pa 5 listov; na teh 17 listih je 121 vzorcev, ki se ločijo po motivih, po slogu in po tehniki. Vsi so izvedeni v barvah. Tu se je držal Sič ljudskega čuta, ki pozna za vezenine na perilu samo tri barve: rdečo, modro in črno. Najpristnejša je bila pač rdeča, potem je prišla modra, a črna šele v 17. veku. Da sta bili prvi dve posebno priljubljeni priča opazovanje tujcev. Krickel n. pr. (Fußreise . . . in den Jahren 1827, 1828 u. 1829, Wien, 1830) piše v 2. zvezku, str. 276 o kranjski noši med drugim: *Lieblingsfarbe ist blau. Weiber lieben dunkelbraune Farbe, roth ausgeschlagen*“. Vse druge barve so bile uporabljene pač samo slučajno, ker ni bilo prave pri roki, ali pa da se je uklonila vezilja tujemu vplivu. Že ta fini čut za narodno barveno lestvico potrjuje, da je delo izvršil strokovnjak. Še bolj pa posameznosti. Sič je opremil vse vzorce z enotno razstavno mrežo, ki znači osnutek in votek podlage, ter jo dal natisniti z modro barvo. Snov ornamenta je izvedena dosledno z rdečo bojo tako, da je jasno na prvi pogled, kako je zasnovan in stiliziran okrasek in kako so razvrščeni vbodi. Ornamenti so porazdeljeni na posamesnih listih tako, da polnijo ploskev, in to je praktično in estetično ob enem. Ker ima vsak ornament svojo številko, ga ni težko najti.

Dosedaj obelodanjenim listom, ki nudijo samo gorenjske vezenine, je priložen tudi opis, v katerem je izdajatelj obrisal na kratko a v lahko razumljivi obliki izvor okrasja iz rastleinstva, živalstva in iz geometričnih konfiguracij. Pri tej priliki omenja tudi njihov stik z drugimi pojavi estetske kulture v narodnem življenju. Tako n. pr., da je „nagelj“ tako pogosto stiliziran na perilu, prihaja od tod, da ga negujejo naše dekleta po Gorenjskem še dandanes in da ga omenja pogosto tudi narodna pesem. Razen tega poroča Sič tudi o različnih preobrazbah. Tako n. pr. o motivu srca Jezusovega in Marijinega. Prvotno je bilo zasnovano realno in predmetno, ljudska fantazija ga je pa preosnovala polagoma v stiliziran ornament, ki pogosto ne spominja več na svoje izhodišče. Dalje nam avtor opisuje tehniko in snov, s katero so vezenine izvršene, podlago in njene kakovosti, barve in kar še sodi semkaj.

Skratka: prof. Sič je ustvaril s tem važno delo — in to brez vzorcev! — ki bo pokazalo vsemu kulturnemu svetu bogastvo in estetiko našega narodnega

ornamenta. Zdaj ne bo mogoče več, zamolčavati umetnosti in pridnosti našega ženstva, zdaj bodo narodopisci morali upoštevati tudi to stran narodnega življenja in priznati, da je bilo kulturno stremljenje tu pri nas vedno doma, da torej ni šele sedaj umetno zaneseno med preprosti narod. Od sedaj naprej se bo imenovalo to delo med drugimi te vrste in bo tudi vsakomu lahko dostopno. Sič nam je odprl s tem trudapolnim in idealno požrtovalnim delom nova vrata v zbor kulturnih narodov in omogočil, da nas upoštevajo tudi od te strani. Ni dvoma, da bo razumel naš narod pomen te publikacije, da bo mogla priti na svetlo v vsem obsegu, kakor jo je nameraval avtor. Ko bo delo gotovo, se bo ponovila beseda, ki sta jo zapisala prav pred sto leti D. H. Hoppe in F. Hornschuh (Tagebuch einer Reise nach den Küsten des adriatischen Meers, Regensburg, 1818, str. 59): „Alles hat dazu gedient, uns von dem verschrieenen Kraierlande einen besseren Begriff zu geben“.

Mantuani.

Knezoškof Dr. Anton Bonaventura Jeglič. *Spomenica ob dvajsetletnem škofovskem jubileju.* Izdala in založila Marijina družba duhovnikov in bogoslovcev ljubljanske škofije. Natisnila Katoliška tiskarna v Ljubljani 1917. 8°. 118 + 2 str., 1 tabla.

Knjiga je priložnostno slovstveno delo, a kot tako zgodovinskega pomena, ker navaja dejstva, ki so dala družbi dežele Kranjske, posebno pretežni večini katolikov, drugo lice v teku dvajsetletnega škofovanja in versko-kulturnega delovanja dr. Jegliča. Prispevalo je gradivo več duhovnikov; uredil pa je vse in zjednačil špiritual duhovskega semenišča, slovstveno neumorno delavni gosp. Alojzij Stroj. Knjiga je v naših dneh fenomen; nikjer se ne dotika, niti zdaleč politike. In v tem leži njena prva prednost. Najprej podaja v kratkih potezah življenje slavjenčeve od rojstva (29. maja, 1850) do njegove intronizacije v ljubljanski stolnici (22. maja, 1898). Dne 27. julija t. l. bo praznoval 45-letnico mašniškega posvečenja. Potem poroča o njegovem delovanju. Najvažnejše ste škofijski sinodi l. 1903 in 1908. Prva se je vršila po 125 letnem premoru. To je pripravil prej s podrobnim organizatoričnim in upravnim delom. Poleg tega je prehodil svojo škofijo ponovno ob priliki birmovanja in kanočnih vizitacij.

Navzlic tej zaposlenosti je bil pa tudi slovstveno neprenehoma na delu. Njegovi proizvodi so biblični, dogmatično-apologetični, asketični, vzgojni, socialni, književno-zgodovinski in — posebno v prvi dobi — tudi pripovedni. Skrbno sestavljena bibliografija knezoškofovih slovstvenih del na koncu spomenice nam navaja 227 spisov izpod njegovega peresa, med temi 30 posebnih knjig. Važno je, da imamo razrešene sedaj tudi pisateljska imena, psevdonime in šifre (J. Dobrčan. A. Dobrčan ali A. J. Dobrčan, Dr. Bonaventura, Srednješolski mladini prijatelj, — A. J., Dr. A. J., . . . gl. . . , — ra.) — Razen teh del navaja spomenica tudi 5 knjig, ki so prišle na svetlo po naročilu, oziroma na njegove stroške: 3 teološke, 1 pedagoška in latinski slovar. Dodatek navaja še slovstvo o knezoškofu dr. Jegliču. Osebnost tega moža postaja v odsevu teh del neprimerno večja in važnejša, izrazitejša in pomembnejša, kakor bi bilo soditi po njegovem nevsiljivem nastopanju. Lepo opremljena knjiga je važen dokument za delovanje velikega moža, ki je s hrenom najizrazitejši nadpastir ljubljanske škofije.

M.

A. Dachler, *Die deutschen Siedlungen in Nordost-Italien.* Mitlgen. der k. k. geogr. Gesellschaft in Wien, 1917, str. 97—116.

Spis: „Die deutschen Siedlungen in Nordost-Italien“ je Dachlerjevo nanznaniolo folkloristično važne knjige „La casa villareccia delle colonie tedesche del

gruppo Carnico, Sappada, Sauris e Timau con raffronti delle zone contermini ed Austriaca Carnia, Cadore, Zoldano, Agordino, Carintia e Tirolo. Con 313 illustrazioni. Zurigo, Orel Füssli editori". Spisal jo je padovanski profesor Aristide Baragiola. — Ta razločuje samo italijansko in nemško svojstvo v narodopisnih pojavih pri stavbah imenovanih okrajev. — V kolikor so Baragiolovi rezultati v prilog nemškemu svojstvu, jih Dachler podčrtava in izvaja iz njih dalekosežne zaključke. Podpirati jih skuša s primerami iz pokrajin, poseljenih posebno od bavorskega plemena, primerjajoč izraze za posamezne dele pri hiši in drugih splotjih, kakor tudi razporeditev kmetskega doma. Izvajanja pojasnjuje z izbero 9 tlorisov. — To delo je nedvomno priznanja vredno, v kolikor nam nudi strogo breztendenčne, znanstvene rezultate. — Oba pisatelja Baragiola in Dachler, se bavi samo z objekti stavb. To je lahko usodno za pravilnost izvajanih sklepov. Nedvomno je, da se prepojajo sosedne kulture, in da globokejša in starejša utisne mlajši in šibkejši izrazitejši pečat, kakor narobe. Prav tako nedvomno pa je, da vlada pri teh vplivih vedno reciprociteta v večji ali manjši meri. Zato ni samo paziti na sličnosti, ampak tudi na različnosti, dalje na zgodovinski razvoj in usodo tistih kultur, katerih vpliv se presoja. In še nekaj. Tu ni vpoštevati samo hiše in tehnike njene zgradbe ter razporeditve prostorov, ampak tudi druge strani ljudskega življenja: s čim se preživlja, kaj prideluje in kako porablja svoje pridelke. Treba je pogledati v zgodovino in dognati, s katerimi narodi je bilo v pretekli dobi v zvezi ljudstvo, ki je stavilo domove, od kod je bilo mogoče prinesiti morebiti tujih vplivov in jih ohraniti. V to se ne morem spuščati bolj podrobno, ker nimam pred seboj Baragiolove knjige. Opozarjam pa na živahno delo drugih narodov o pokrajinah, ki so tako blizu našemu ozemlju, da je skoraj izključeno, da bi se tu ne bila vršila reciprociteta vplivov, posebno z naših planin. Kdor bo razpravljal o naši kmetski hiši na Goriškem in Gorenjskem, bo pač moral proučiti Baragiolovo knjigo in Dachlerjevo razpravo, (ki jo je ponovil tudi v Zeitschrift für österr. Volkskunde, 1917, str. 112—120) ako bo hotel hoditi nepristransko po znanstveni poti.

M.

H. Polscher, Die Huda Luknja und ihre Grotten. Mitlgen. der k. k. geogr. Gesellschaft in Wien, 1917, str. 117—129.

Besedilo pojasnjuje šest risb in štiri fotografični posnetki po naravi. Opis je jedernat in prihaja do teh-le rezultatov: Pankva (= hudolukenjski potok) je imela svojedobno strugo 100 m nad svojo razino; odtekala se je v Pako, deloma skozi jame, deloma po površini. Paka pa je imela veliko večjo izmljivansko silo in je dobila mnogo pred nižjo razino, kakor Pankva. Tudi sedaj ponikne ta potok 80 cm nad Pakino strugo in je pod zemljo zeló padovit.

Vse jame tega kraja so nastale vsled izmljivanja po vodi in se pojavljajo samo v eni vrsti hribine. Pankva in potok, ki pronica na dan iz duplje najvojvode Janeza, tvorita en in isti vodotok. Ti pojavi na naši domači zemlji dosedaj niso bili dovolj temeljito preiskani. Polscherjeva pojasnila so tem zaslužnejše delo, ker so po vsebini in po obliki strogo znanstvena; zato mu moramo biti hvaležni za-nje. Resnost in doslednost njegovih izvajanj zapašča utis, da je problem — vsaj v bistvu — razrešen.

M.

Reinecke, P., Dr. Die Römerstraße Emona-Aquileja und ihre Sperranlagen im Birnbaumerwald. Korrespondenzblatt der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, itd., 1917, št. 10—12, str. 98.

Navedeni list prinaša vsebino predavanja, ki ga je imel pisatelj dne 18. junija 1917 v Monakovem. — Predavatelj je obhodil l. 1909 osebno rimsko cesto, ki vodi iz Ljubljane v Oglej. O tej cesti imamo precej obsežno literaturo, ki je vsa omenjena v pl. Premerstein-Rutarjevi knjigi: „Die röm. Straßen und Befestigungen in Krain“, izvzemši W. Schmidove razprave o Emoni. — Emonsko obzidje kaže poznorimski značaj, dasi imamo (od Cuntza na podlagi Hirschfeldovega poizkusa) popolnoma rekonstruirani rimski napis iz l. 14/15 po Kr. — Reinecke domneva spričo tega, da so utrdbe v Emoni obnovili v poznorimski dobi. Nesoglasja med navedbami, ki jih nudijo itinerarji in tabula Peutingeriana, ni lahko razrešiti tako, da bi bilo priti do nepobitnih rezultatov; vendar pa je lega obcestnih selišč in utrdb zadostno dokazana po odkritih razvalinah in drugih rimskih najdeninah. — Novega torej dr. Reinecke ni povedal nič; domači arheologi so to zadevo povse točneje in obsežneje preiskali in dognali. M.

R. Strohal, *Popis desetine iz god. 1518. na vlastelinstvima Bosiljevo i Ribnik*. Vjesnik kr. hrv.-slavon.-dalmat. zemaljskog arkiva, god. XVIII., str. 300—303.

V izvirniku je pisan ta seznam z glagolico in podaja ondodna krajevna in osebna imena in s tem novo gradivo za zgodovino naseljevanja. V njih tiči pa tudi mnogo drobnih prispevkov za dialektologijo ob naši kranjski meji za Kulpo. M.

Dr. Servác Heller, *Jubileum velké doby. Obraz našeho národního rozmachu před padesáti lety . . .* Dle svých zpomínek, zápisů a soudobých pramenů. (V Praze). 1981. Nakladem vlastním. 8^o. 143 str.

Dne 16. maja t. l. je slavil češki narod petdeseto obletnico, odkar je izvršil enega izmed svojih kulturnih činov, ki imajo svoj pomen za vso bodočnost, spomin, kako je položil temeljni kamen poslopju svojega narodnega gledališča. Kako lahko je izrečena ta beseda, kako mirno zapisana! Dr. Heller nam odgrinja zastor in kaže, koliko truda je to stalo, kakšne zapreke da je bilo treba zmoeči. V prvem delu opisuje slavnosti, ki so se vršile l. 1868 ob poljanju temeljnega kamna, pojasnjuje jih z reprodukcijami, posnetimi po ilustracijah tedanjih poročil in priobčuje reke pri trkanju na temeljni kamen, in slavnostne govore, ki so jih govorili Čehi, Slovaki, Lužičani, Rusi, Srbi in Slovenec dr. Jos. Vošnjak. Bila je slavnost v isti smeri, kakor letos 16. maja, le da takrat ni bilo prisotnih Poljakov, dočim so se udeležili sedaj petdesetletnice. V drugem delu (Velká doba české politiky. Rok 1868. Jeho ráz a pamatné děje) pa uvaja čitatelja v tedanje duševno in politično osredje, ki je polno velezanimivih sličnosti z razmerami naših dni. Opisuje nam v kratkih črtah tedanje demonstracije v Pragi, omenja bojovno izjavo kneza Auersperga, odpor češke opozicije, ljudske tabore, ponesrečen Beustov poskus, sniti se s češkimi voditelji in državnopravno deklaracijo čeških poslancev (dne 22. avgusta, 1861). Zoper opozicijsonalno misleče uradnike in zoper deklarante je vlada ostro postopala, skušala je zatreti deklaracijsko gibanje in proglasila celo izjemno stanje. A moč in logika zgodovinske nujnosti se ni dala ugonobiti. Čehi imajo stoletja star zgodovinski razvoj, imajo lastno prosveto, oplojeno z visoko stoječimi elementi drugih kultur in zato so potrebovali neizogibno tudi svojega lastnega doma za svojo, t. j. češko-slovansko dramatiko. To je bila logična nujnost v razvoju. Nemorem si kaj, da ne bi priobčil par stavkov iz nameravanega a ne govorjenega govora ob priliki letošnjih slavnosti. »Dnešni den má své kořeny hluboko v minulosti, věky před touto dobou železa a

smrtného jeku. Jen tak je možno, že vzrostl mohutný strom současné duševní české kultury, poněvadž čerpal svoji mízu z hlubin slovanské bytosti a z jejich dějin. Odtud mohutný kmen a nesčetné větve, jež se v posledních padesati letech obsypaly nejbujnějším květem vědy a umění zvláště také na dramatickém poli. Jaký rozdíl je mezi Konáčovou Juditou a Drohomírou! Jaký mezi Mastičkářem a Daliborem! A všecko, co je mezi nimi, je prací slovanského ducha, české bystrosti a duševně-kulturní vytrvalosti“ Resnico teh besedi potrjuje Hellerjeva knjiga. M.

M. Murko. *Die slavische Philologie in Deutschland.* (Sonderabdruck aus „Internationale Monatschrift f. Wissenschaft, Kunst u. Technik“, 12. Jahrg.“ Stolpci 225—252 in 295—320.)

Razprava ima dva dela: v I. čitamo, kako je Nemčija prišla do stolic za slovansko jezikoslovje (Vratislava, Lipsko, Berlin, Monakovo, Kraljevec), v II. delu čajemo pisateljevo mnenje, kakó naj bi se gojila slavistika odslej v Nemčiji. Za I. del (z njim se je dne 19. majnika 1917 g. prof. predstavil na svoji novi stolici v Lipskem) je g. pis. precej gradiva imel zbranega že v svoji knjigi: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*, Graz 1897. Vratislava je dobila slovansko stolico l. 1842; prvi profesor je bil Čeh F. L. Čelakovský. Skoro 30 let je bila to edina slavistična stolica v celi Nemčiji; Lipsko jo je dobilo šele l. 1870, ko je v poletnem tečaju začel predavati slavni A. Leskien (umrl 20. sept. 1916), neposredni prednik Murkov; tretjo stolico je dobil Berlin (1874), kjer je v l. 1874—1880 deloval V. Jagić, od 1881 do danes pa uči Poljak A. Brückner; Monakovo ima slavistično stolico šele od l. 1911 (E. Berneker) in Kraljevec od l. 1914 (P. Rost). Že samo to dejstvo, to pičlo število in te pozne ustanovitve, nam razložé dovolj, zakaj Nemci Slovane také malo poznajo. In iz nepoznanja — koliko hudega je prišlo! O, ko bi bili Nemci nadaljevali, kakor so pričeli Herder, oba brata Grimm idr. v dobi romantike, najbrž ne bi bilo toliko zaničevanja napram Slovanom. To priznavajo pametni Nemci. Prim. za avstrijske Slovane velezanimivo izjavo Nemca nadpor. Fritza Karpf-a (v civilu srednješolski učitelj) v časopisu: „Die neueren Sprachen, Bd. XXIV, Nov. 1916, S. 385—393, cit. pri Murku str. 318 nsl.

Še zanimivejši je pa II. del razprave, kjer prof. Murko Nemcem v rajhu (da bi ga le tudi avstrijski hoteli ubogati!) daje praktične nasvete, kakó naj gojé slavistiko: podlaga naj ostane starobulgarščina, enega živega slovanskega jezika pa se treba popolnoma naučiti, in v stolpcih 306 nsl. sledijo koristi učenja jezika ruskega, poljskega, češkega in srbohrvatskega, sè stališča Nemcev. (Stolpec 302 je pa tudi za Slovane zeló važen: opazarja nas namreč na praktični poskus češkega državnega poslanca V. Hrubého, ki je — nefilolog! — poskusil ustvariti slovanskim poslancem v našem državnem zboru in sploh izobraženim Slovanom sredstvo, kakó bi se hitro med seboj razumeli, ne da bi se, kar je také poniževalno, posluževali v to nemščine, in je spisal v ta namen praktično primerjajočo slovnico: *Praktická rukovjeř srovnavačí jazykův slovanských*. Praga 1904. — Isto delo dobiš tudi v znani založbi slovníc Hartleben, Leipzig, V. Hruby, Vgl. Gr. d. slaw. Spr.). Str. 308 nsl. govori M. o tem, kakó se bo morala poslej gojiti slovanska slovnica zgodovina na nemških vseučiliščih, in str. 310 nsl. v koristi slovanskega narodpisja za Nemce (kjer navaja za vzgled velovažno izdajo Grimmovih *Kinder- und Hausmärchen* z opombami najslavnejšega češkega narodopisca J. Polivke). Sploh pa — klíče M. — v vsaki stroki se Nemci lahko obogaté, če znajo kak slovanski jezik, ker v vsaki stroki imajo Slovani (Rusi, Poljaki, Čehi, Hrvatje)

velika znanstvena dela. Predsodka: slavica non leguntur — je zdaj konec! Ob koncu po pravici graja avstrijsko-nemško znanost (posebe: „k. k. Geograph. Ges. in Wien“ in „Jahrbuch der Ges. f. d. Gesch. des Protest. in Öst.“), ki dosledno ignorira najresnejša slovanska dela. J. D.

Seidl Ferdinand, *Die in Krain und Görz-Gradisca 1914 beobachteten Beben*. Allgemeiner Bericht und Chronik der in Österreich beobachteten Erdbeben. Offizielle Publikation der Direktion der k. k. Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik. Wien, Nr. XI. 1971. pag. 29—53.

Enajsto uradno poročilo imenovanega zavoda, nanašajoče se na l. 1914, ki pa je izšlo šele l. 1917, prinaša uvodoma kakor običajno kronološko tabelo potresnih opazovanj avstrijske državne polovice, razvrščeno po kronovinah. Iz nje razvidimo, da se je pojavilo l. 1914 v Cislajtaniji skupno 138 potresov, to je nekoliko več kakor l. 1913, ko je bilo opazovanih 117, ali neznatno več ko l. 1912, ko so jih našli 131, pač pa znatno manj kakor l. 1911, ko se je pojavilo 197 potresov. Izmed kronovin naznanja v l. 1914 največ potresov nemški del Tirolske s Predarlskim, kjer so jih našli 41 ter vrh tega še 15 nezanesljivo opazovanih.

Poročilo o potresih na Kranjskem in Goriško-Gradiščanskem je sestavil, kakor že več let, poverjenik za obe deželi naš mnogostranski strokovnjak prof. Ferd. Seidl. Kakor običajno so objavljena poročila iz posameznih opazovališč, deloma tudi posneta po listih, v kronološkem redu; pri znatnejših potresih pa podaja avtor hkratu celotni pregled, zaključno sliko o zemeljskem tresenju, njega razsežnosti, jakosti, središču, pa tudi o geoloških ter tektonskih odnošajih potresnega izvorišča. Podana torej ni le suha zbirka statističnega gradiva, marveč avtor nam nudi tudi globlji vpogled v delovanje zemeljske dinamike.

Med naznanjenimi 22 potresi je bilo 9 sporadičnih, t. j. opazovanih le na enem kraju, obsežnejših, ki jih naznanjajo iz dveh ali več krajev, pa je bilo 12. Od teh je bilo 12 avtohtonih, to je takih, ki so imeli svoje izvorišče na Kranjskem, in le eden potres je bil vnanjega izvora, namreč potres dne 27. oktobra, ki je imel svoje središče v (gorenji) Italiji. Ta potres je bil najbolj razsežen; čutila ga je cela dežela razen najvzhodnejših delov. Imed avtohtonih (potresov) pa je bil najrazsežnejši potres dne 11. februarja s središčem v območju dolin Reke ter Pivke na Notranjskem, ki ga je bilo čutiti približno do črte Idrija, Vrhnika, Kočevje, Lič i. t. d., po silovitosti pa ga je še prekosil potres dne 24. marca v dolini Kulpe pri Metliki, ki pa po razsežnosti močno zaostaja za prvim. Dočim spada notranjski potres v 5. stopnjo Forel-Mercallijeve potresne skale, dosega belokranjski že 6. stopnjo jakosti (padanje opeke s streh, razpoke po zidovih, odpadanje ometa, pozvajanje v zvonikih). Naslednji pregled navaja večje potrese po izvorišču, datumu ter razsežnosti potresnega okrožja.

| | | | |
|-------------------------------|---------------|---------------------------|-------|
| Potresno izvorišče Mokronoga, | 4. februarja, | premer potresnega okrožja | 10 km |
| Območje dolin Reke in Pivke | 11. " " | " " | 120 " |
| Dolina Kulpe pri Metliki | 24. marca, | " " | 70 " |
| " " " " | 29. " " | " " | 50 " |
| Krška dolina pri Novem mestu | 22. julija | " " | 20 " |
| " " " " | 2. decembra | " " | 10 " |

Zanimivo je, da Savska kotlina to leto ni bila izvorišče niti enemu potresu.

Kar se tiče razvrstitve potresov na posamezne letne čase oziroma mesece, je omeniti, da so bili potresi kakor normalno, v mrzlejšem letnem času pogostejši kakor v gorkejšem; največ pa jih je bilo v marcu, namreč 11 (od 22), februar in

oktober pa sta imela vsak po 4 potrese, v šestih mesecih (januar, april, maj, avgust, september, november) sploh ni bilo zaznamovati nobenega potresa.

Kakor običajno, odpade tudi to leto velika večina potresov na nočni čas in sicer 16; le 6 se jih je torej sprožilo v svetlem času.

V primeri s prejšnjimi leti je potresno gibanje na Kranjskem zadnji čas pač močno pojenjalo. V dobi 1896—1900 se je sprožilo povprečno na leto še 136 potresnih sunkov, od l. 1901—1905 še 59, od l. 1906—1910 pa 63, nato pa l. 1910: 40, l. 1911: 22, l. 1912: 25, l. 1913: 21. V zadnjih letih je torej potresno gibanje postalo nekako stacionarno.

Goriško - Gradiščansko ne zaznamuje v l. 1914 niti enega avtohtonega potresa, pač pa je bilo tu čutiti oba večja bližnja vnanja potresa, 11. februarja notranjskega in 27. oktobra oni večji potres z izvoriščem v Italiji.

Anton Melik.

Berichtigung. Der in „Carniola“ 1917, Heft 3/4 S. 237 bei der Aufhebung von Sittich säcularisierte P. Robert Kuralt ist nicht, wie irrthümlich angegeben, am 8. April 1800 als Dechant in Mannspurg gestorben. Der für dieses Datum angegebene Kuralt ist ein gewisser Kaspar Kuralt, der mit Sittich weiter nichts zu tun hat als dass er geweiht worden war „ad titulum monasterii Sitticensis.“ Der Todestag des P. Robert Kuralt ist unbekannt. P. R. S.

Zapiski.

† *Prof. Alfons Müllner.* Tipična osebnost se je preselila iz javnega in kulturnega življenja in srede svojih sodobnikov tje, kjer ni hrepenečega upanja in bridkih razočaranj: dné 27. marca t. l. je preminul na Dunaju bivši kustos kranjskega deželnega muzeja, Alfons Müllner. Rojen dné 23. sept. 1840 v Velikovecu na Koroškem, kot sin ondotnega zdravnika. Ta je deloval pozneje na Kranjskem v Komendi blizu Kamnika. Njegov sin Alfons se je posvetil po dovršenih srednješolskih študijah prirodnoznanstvu na dunajskem vseučilišču. Potem je deloval kot srednješolski učitelj in profesor po raznih krajih, naposled v Mariboru. Mož je bil nardarjen in čutil je potrebo, razširili svoje znanje tudi preko mejá svoje šolske stroke. Morebiti je sodeloval pri tem vnekoliko tudi vpliv očetov. Poleg prirodoznanstva se je začel baviti najprej z anatomijo, osteologijo in histiologijo, od tega je prišel na kraniologijo, ki mu je tvorila most na poprišče arheologije. Ne daleč od Maribora, v Rušah ob Pohorju, so odkrili 2. junija 1875 obširno grobišče prazgodovinske dobe; Müllner ga je prekopal in si s tem pridobil upoštevanje arheoloških krogov. Poročilo o tem prekopavanju, „Das Urnenfeld bei Maria Rast in Steiermark“, je priobčila c. kr. osrednja komisija v svojih izveštjih „Mittheilungen der k. k. Central-Commission“, XX. zvezek (1875) str. 59—69. V tem delu je skusil Müllner rešiti vprašanje porazdelitve prazgodovinskih plemen na našem ozemlju. — Zaeno je pa tudi nabiral in izpolnjeval gradivo

za novo knjigo, s katero je stopil neposredno in specijelno na arheološka tla naše Kranjske. Te študije je priobčil v „Mitteilungen der k. k. Centr.-Comm. pod naslovom „Archäologische Exkurse durch Steiermark u. Krain.“ 1878, str. LXXXIII—XCI in 1880, str. XXI—XXVI. L. 1879 je obelodanil knjigo pod naslovom: „Emona. Archäologische Studien aus Krain“. S tem je bilo storjeno važno delo. Kar so drugi preiskovalci in starinoslovci posamič dognali do te dobe, to vse je Müllner združil v svoji knjigi, vkolikor so imeli ti rezultati bistveno važnost. Dejstvo, da je zbral toliko gradiva, daje njegovi knjigi še danes znanstven pomen. Da so novejšje najdbe modificirale marsikako naziranje, ki je bilo izrečeno pred 40 leti, kdo se bo čudil temu? — Kmalu potem je preiskal kripto samostanske cerkve v Šent Florijanu blizu Linca na Gorenjem Avstrijskem in objavil svoje zaključke v posebni knjižnici: „Die Krypta von St. Florian. Ein Beytrag zur Baugeschichte der Stiftskirche S. Florian“ . . . (Linz, 1883). Neposredni povod tej raziskavi so bile lobanje, ki so jih bili našli v tem prostoru. — L. 1888 je prišel Müllner kot umirovljen profesor v Ljubljano in prevzel po Deschmannovi smrti vodstvo muzeja. — Dobil je obsežne in važne naloge. Nepregledne vrste v muzeju osredotočenih izkopanin je bilo urediti in inventarizirati. Lotil se je dela in novejši inventarji so večinoma vsaj začeti z vpiski od Müllnerjeve roke. Poleg tega je pa bilo treba tudi nadaljevati izkopavanje starin in nabirati dalje za muzejske zbirke primerne predmete. Müllner se tega dela ni branil. Da je ložje in od železnice neodvisno mogel hoditi na grobišča, si je omislil konja in voz, ter se vozil v bližnje kraje, kjer je prekopaval. O svojih uspehih je poročal c. k. osrednji komisiji in pa v svojem časopisu „Argo“, ki ga je izdajal od l. 1893—1902 in večjidel tudi sam spisal vse članke. S tem je bil primoran, neprestano delati literarno in znanstveno. L. 1895 je grozni potres uničil mnogo predmetov in jih spravil v nered. To je bilo za Müllnerja novo breme, popraviti, kar je bilo poškodovano in spraviti v stari red. In tudi to je zmožel, ne da bi bil popustil svoje literarno delo. Baval se je s topografijo Ljubljane; zasnoval je seznam ljubljanskih hiš in obris njihove usode, nabiral je gradivo za zgodovino železa in napravil zapisnik rimskih napisov. — L. 1900 je izdal važno zbirko „Typische Formen aus den archäol. Sammlungen des Landesmuseums in Laibach. 53 tablic fotografičnih reprodukcij in uvodno besedilo. Delo je danes razprodano in redkost prve vrste. — Žal, da ni dovršeno.

L. 1903. se je Müllner preselil na Dunaj. Tam je postal znanstveni poročevalec v ministerstvu za javna dela. V tem razmerju je pa delal nadalje tudi literarno. Tam je dovršil svoje največje delo: Geschichte des Eisens in Inneroesterreich bis Anfang des 19. Jahrhunderts. I. zv. 1908; II. in III. zvezek je baje v rokopisu skoraj završen. Smrt je vzela delavnemu možu pero iz roke v njegovem 78. letu in zaključila bogato življenje na delu in trudu. Müllner je bil temperamenten, impetuozen, človek izrazite individualitete. Prav zato je moral pogosto ali zaostati za objektivnimi cilji, ali pa preskočiti jih. On sam je to najbolj občutil za

svojo osebo, ker ni imel onega zadoščenja, ki ga je bil vreden, njegov napor; kar pa je izvršil pozitivnega, tó bo v prid strokovnim krogom.

Mantuani.

† *Jožef Stussiner.* Dne 6. oktobra 1917 zvečer je v ljubljanski bolnišnici umrl mož, ki ga je pri nas le malokdo poznal po njegovem pravem poklicu. Večini njegovih znancev je pomenilo njegovo ime le uradnika, izobraženega človeka, ljubitelja prirode in potovanj. A v znanstvenih krogih — v Evropi in onkraj morja — je pomenilo Stussinerjevo ime veččega in temeljitega prirodopisca.

Jožef Alojz Stussiner se je rodil v Ljubljani 22. novembra 1850. Že zgodaj ga je zanimala priroda; kot deček je prinesel domov marsikatero žival, ki jo je ujel na izprehodih; včasih je pripravil s tem domačim nemalo strahu. K globljemu opazovanju in proučevanju prirode sta ga navajala poleg njegovih učiteljev na realki (W. Kukula, M. Peternel, F. Wastler) šišenski prirodoslovec Ferd. Schmidt in muzejski kustos Karol Deschmann. S Schmidtom, tedaj že sedemdesetletnim, a še vedno živahno delujočim prirodopiscem in velikim ljubiteljem mladih prirodopisnih talentov, ga je seznanil intimni prijatelj, v prirodoslovju dokaj izobraženi trgovski uslužbenec Moric Schenk. Stussinerjevi dnevnik iz one dobe pričajo, da se je šestnajstletni mladenič že resno bavil s prirodopisjem, v začetku z nabiranjem rastlin in z botanično-fenologičnimi opazovanji, pozneje še poleg tega z nabiranjem hroščev. Ko je l. 1868 z odličnim uspehom dovršil realko, bi se bil najrajši posvetil študiju prirodoslovja. Ker pa ni mogel pričakovati od svojih revnih starišev — njegov oče, rodом Belokranjec, je bil nižji poštni uradnik — zadostne denarne podpore za dovršitev študij, se je odločil za takojšnjo službo pri pošti. Kot ekspeditor je služboval v Novem mestu, Radovljici in Št. Vidu nad Ljubljano, od decembra l. 1869 kot praktikant v Ljubljani; jeseni l. 1872 je bil prestavljen na lastno prošnjo v Prago. Spomladi l. 1877 se je vrnil v Ljubljano, v letu 1891 je služil dobrih šest mesecev v Pulju kot kontrolor; po zopetnem povratku na Kranjsko je načeloval dvanajst let poštnemu uradu na ljubljanskem kolodvoru. Novembra l. 1899 je bil imenovan nadkontrolorjem. Tekom zadnjih desetih let svoje službe je nadomestoval vsako leto po nekaj mesecev ravnatelja ljubljanske pošte. Na zimo l. 1907 je stopil v pokoj.

Službeni dokumenti hvalijo Stussinerja kot marljivega in vestnega uradnika. A on se ni zadovoljeval le s strogim izvrševanjem uradniških dolžnosti; njegovo pravo delo se je pričelo šele v prostem času. Zlasti v mlajših letih je uporabil sleherno prosto uro za izobrazbo v prirodoslovju, sleherni lepi prosti dan za ekskurzije. Zgodilo se je večkrat, da se po končani nočni službi ni podal k počitku, temveč oprtal si je nabiralne priprave in se napotil za ves dan v okolico, najrajši v kako jamo. Tako je primeroma zgodaj dobro poznal prirodne posebnosti naše dežele. Naravno je najmlajšega Schmidtovega učenca zanimal predvsem podze-

meljski svet. Kot abiturijent je spremljal poleti 1868 vratislavskega entomologa dr. G. Josepha pri raziskovanju kranjskih jam. Izmed njegovih večjih izletov v tej dobi naj omenim hojo na Triglav l. 1869 (skupaj z M. Schenkem); za one čase je bila to redko izvršena, težavna in nevarna tura.

Odločilnega pomena za smer Stussinerjevih entomologičnih študij so bila njegova praška leta. V družbi odličnih koleopterologov (A. Fleischer, Ch. Haury, K. Skalitzky) je pridno nabiral na Češkem, največ v praški okolici in v Krkonoših. Takrat se je zbudilo v njem posebno zanimanje za družini hroščev Pselaphidae in Scydmaenidae; s temi in z njim sorodno družino Silphidae se je vse življenje posebno rad pečal. V Pragi je tudi sklenil svoje najtrajnejše znanstvene zveze. Praške strokovne tovariše je združil v entomologični klub, ki pa je kmalu pristopil fiziokratični družbi (Gesellschaft für Physiokratie in Böhmen) kot sekcija. Toda od domovine, zlasti od jam, se ni mogel nikdar ločiti; dopustne tedne je preživel večidel na Kranjskem. Vroča želja, da bi mogel trajno bivati na ozemlju, čigar živalstvo ga je tako zelo zanimalo, se mu je izpolnila v l. 1877, ko je bil prestavljen v Ljubljano.



Prirodopisec Jos. Stussiner,
† 1917.

S tem letom se pričinja najplodovitejša doba v Stussinerjevem znanstvenem delovanju. Nobena jama mu ni ostala neznana, zanimivejše je ponovno obiskal. V krajih, bogatih na jamah, si je najel preproste ljudi, da so še ti nabirali zanj podzemeljske živali. Prehodil je vse naše alpe; često se je nastanil za več dni pri prijatelju Simonu Robiču, župniku na Šenturški gori, in skupno z njim iztikal po Kamniških planinah. Želja po natančnejšem spoznanju južno-evropejske faune, ki sega deloma tudi na Kranjsko, je povzročila, da je raztegnil Stussiner svoje ekskurzije vedno dalje proti jugu, in sicer pred vsem na avstrijsko primorje in Balkan. Na jugozapad je krenil le enkrat: poleti 1880 je nabiral z velikim uspehom v osrednji Kalabriji. — Ni pa razširil le teritorija svojih raziskovanj, temveč tudi obseg študij. Od leta 1881 dalje je nabiral na prošnjo znamenitega dunajskega ortopterologa K. Brunnerja v. Wattenwyla tudi ravnokrilce. Brunnerju je bilo veliko na tem, da bi nadarjenega ljubljanskega entomologa trajno pridobil za svojo stroko; zato ga je povabil kot spremljevalca na znanstvenem izletu v Srbijo poleti 1881. Potovanje je trajalo dobre tri tedne. Po posredovanju srb-

skega prirodopisca Jos. Pančiča so jima oblasti z izredno postrežljivostjo olajšale delo. Lov na kobilice v južni Srbiji, do takrat skoro neraziskani pokrajini, je štel Stussiner vedno med svoje najlepše doživljaje. — Eno leto pozneje je frankfurtski herpetolog in malakolog dr. O. Boettger obrnil njegovo pozornost na mehkužce. Sicer je Stussiner že prej mimogrede nabiral zanimivejše polže; odtedaj pa je pričel živahno tekmovati z Robičem v sistematičnem zbiranju konhilij. Izmed polžev ga je najbolj zanimal podrod *Campylaea*. — Napram specialistom je bil sploh zelo postrežljiv; tako je nabiral za francoskega arahnologa E. Simona pajke, posebno v jamah, za tržaškega zoologa E. Graeffeja čebele in čmrlje, za dipterologa F. Kowarza in J. Mika muhe, za herpetologe J. de Bedriaga, O. Boettgerja in E. Schreiberja plazilce in krkone. Zbiral je tudi polukrilce.

L. 1884 je porabil šesttedenski dopust za potovanje po Tesaliji. Kako velike množine prirodnin je nabral v deželi, prirodopiscem dotedaj malo znani, je razvidno iz dejstva, da velik del ondi nabranih hroščev še sedaj ni znanstveno obdelan. Številna potovanja so ga vodila na jug monarhije; ponovno je nabiral — deloma sam, deloma v družbi drugih koleopterologov in konhiliologov — v Istri, v Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, posebno v južnem delu dežele, in na jadranskih otokih. L. 1901 je posetil Črnogoro. V zadnjih letih se je pripravljaj na pot v Albanijo, mikale so ga tudi alpe, posebno dolina Zajzera v zapadnih Julskih alpah, toda vojska mu je prekrizala načrte.

Vsa ta potovanja so zahtevala ne le velikih telesnih naporov, temveč tudi mnogo denarja. Pritrgal si ga je od skromne plače. A za trud, ki ga je imel s predštudijami za potovanja, z nabiranjem živali, njih prepariranjem in določevanjem, je bil bogato odškodovan s čistim užitkom, ki so mu ga nudile hitro naraščajoče zbirke. Te so bile žarišče Stussinerjevega življenjskega dela in so težišče njegovega pomena za znanost. Bil je mojster v nabiralnih metodah in imel je srečno roko pri nabiranju; tako je našel mnogo novosti, med temi marsikatero zanimivo vrsto. Nabrane polže in žuželke je znal čedno preparirati, zato so jih drugi nabiralci prirodnin radi zamenjavali s svojimi preparati. Stussinerjeva zbirka je glede kranjskih hroščev in polževin (golih polžev ni v zbirki; sicer jih je nabiral, pa jih je prepustil specialistom) pač najpopolnejša; prav dobro je zastopan v njej tudi večji del evropske faune. Šteje okoli 6500 vrst hroščev v kakih 35.000 kosih, 163 določenih vrst polukrilcev v 700 kosih in še precejšnje število nedoločenih stenice, 146 vrst ravnokrilcev v 1300 kosih, nekaj dvokrilcev, kozokrilcev in mrežokrilcev ter približno 1500 vrst konhilij v mnogoštevilnih kosih. Posebno vrednost imajo zbirke radi tega, ker so jih ali določili ali pa pregledali najboljši specialisti, tako hrošče V. Apfelbeck, M. Bernhauer, H. du Buysson, A. Fleischer, R. Formanek, L. Ganglbauer, A. Kuwert, J. Müller, K. Petri, E. Reitter, F. de Sauley, W. Scriba, K. Skalitzky, G. Stierlin, H. Wagner, J. Weise in drugi; polže O. Boettger,

W. Kobelt in A. Wagner; ravnokrilce K. Brunner v. Wattenwyl, deloma H. Krauss in F. de Sauley; polukrilce A. Puton. Tudi oni hrošči in konhilije, ki jih je dobival v zameno od tujih nabiralcev, so determinirani večinoma po prvih strokovnjakih. — Velike važnosti je točna navedba najdišč v tej zbirki. Stussinerju gre posebno priznanje, da je pošiljal strokovnim tovarišem z natančnimi podatki opremljen znanstveni material in tako mnogo odpomogel raznim nedostatkom in površnostim v faunistični literaturi o naših krajih (vedno zamenjavanje Koroške s Kranjsko, nepravilna pisava slovanskih imen, zmede v imenovanju jam itd.)

Z naštetimi in še z drugimi prirodopisci angleške, češke, francoske, hrvatske, laške, nemške, ruske, slovenske in španske narodnosti — nad dvesto jih je, med njimi mnogo zastopnikov odličnih institutov in akademij, — je gojil obširno korespondenco, bodisi v svrhu znanstvenega pogovora bodisi v svrhu medsebojnega zamenjavanja hroščev in polževin. Pisal in govoril je dobro nemški, slovenski, hrvatski, francoski in laški, razumel tudi angleščino in češčino. Vzorno urejena zbirka pisem, ki so ji priloženi koncepti važnejših odgovorov, ni samo dober vir za mnoge življenjepisne podatke o njegovih korespondentih in Stussinerju samem, temveč vsebuje zlasti v mnogoštevilnih determinacijskih listah in v kritičnih premotrivanjih posameznih vrst dragocene prispevke za južnoevropejsko in še posebej za kranjsko fauno. — Marsikatero izmed teh pisem priča o velikem ugledu, ki ga je imel neutrudni in nesebični raziskovalec Stussiner med prirodopisci. Več znanstvenih družeb ga je imenovalo dopisujočim članom, mnogim je pripadal kot redni član, tako v mlajših letih tudi našemu Muzejskemu društvu. Znanstveniki so priznali njegove zasluge za deskriptivno zoologijo s tem, da so imenovali po njem večje število polžev hroščev in pajkov:

Polži (Gastropoda):

Daudebardia (Illyrica) Stussineri A. J. Wagn. (Rakek, Veliki Kletk), *Helix (Lepinota) Stussineri* Bttg. (Kalabrija), *Clausilia (Cristaria) Stussineri* Bttg. (Tesalija), *Acme (Acicula) Stussineri* Bttg. (jama „Volaufov kevder“ pri Moravčah), *Pomatias (Auritus) gracilis* L. Pfr. v. *Stussineri* A. J. Wagn. (Nanos), *Paludinella (Bythinella) opaca* (Z.) Frfld. v. *Stussineri* Bttg. (Tržič).

Hrošči (Coleoptera):

Gonicarabus Ullrichi Germ. a. *Stussineri* Haury (Kranjsko), *Aechmites Stussineri* Ganglb. (Tesalija). — *Ctenomastax Stussineri* Bernh. (Sirija), *Sipalia Stussineri* Bernh. (južna Dalmacija). — *Bythinus Stussineri* Reitt. (Alpe, Karpati), *Pselaphus Stussineri* Sauley (Istra). — *Neuraphes Stussineri* Reitt. (Kalabrija), *Leptomastax Stussineri* Reitt. (Dalmacija). — *Pholeuonella Stussineri* J. Müll. (Črna gora). — *Saprinus Stussineri* Reitt. (Tesalija). — *Hadrenya Stussineri* Kuw. (Asturija). — *Hylaia Stussineri* J. Müll. (Tesalija). — *Cardiophorus Stussineri* Buysson (Tesalija). — *Anaspis Stussineri* Fleischer (Kalabrija). — *Romalorina bifrons* F. a. *Stussineri* Ws. (Kranjsko), *Aphthona Stussineri* Ws. (Kranjsko), *Cardax Stussineri* Ws. (Istra, Bosna). — *Otiorrhynchus Stussineri* Stierl. (Istra), *Nellicarus Stussineri* Stierl.

(Tesalija), *Taratfostichus Stussineri* Reitt. (Kranjsko, južno Tirolsko). — *Aphodius Stussineri* J. Müll. (Tesalija).

Pajkovci (Arachnidae):

Obisium Stussineri Sim. (jama pod Šmarno goro), *Nemastoma Stussineri* Sim. (Tesalija), *Gnaphosa Stussineri* Sim. (Tesalija).

Stussinerjeve zbirke so literarno obdelali različni že gori imenovani strokovnjaki. Majhen del rezultatov svojih potovanj je priobčil tudi sam v naslednjih spisih:

Eine Ersteigung des Triglav. Laibacher Tagblatt, 14., 16., 17., 18., 19./VIII. 1869.

Leptomastax Simonis n. sp., eine neue, der subterranean Blind-Fauna angehörende, österreichische Coleopteren-Art. Verh. der zool.-botan. Ges. in Wien XXX., 1880, pag. 499—500.

Coleopterologische Streifzüge in Istrien. Deutsche Entom. Zeitschr. XXV., Berlin 1881, pag. 81—103. — Razprava je važna tudi za kranjsko fauno; v splošnem delu opisuje med drugim dvoje jam pri Št. Petru na Krasu in njihovo živalstvo; v sistematičnem delu omenja pri nekaterih vrstah tudi njih razširjenost na Kranjskem.

Beitrag zur Molluskenfauna des Kanalthals (Oberkärnthen) und des Quellgebiets der Wurzener Save (Oberkrain). — Tarvis und Kronau als Standorte. Von Jos. Stussiner (Laibach) und O. Boettger (Frankfurt a. M.) Nachrichtenblatt der Deutschen Malakozool. Ges. XVI., Frankfurt a. M. 1884, pag. 1—16.

Malakologische Ergebnisse auf Streifzügen in Thesalien. Geschildert von J. Stussiner; systematisch bearbeitet von Dr. O. Boettger. I.: Jahrbücher der deutschen Malakozool. Ges. XII., Frankfurt a. M. 1885, pag. 128—200 (1 tab.) — II.: ibid. XIII. 1886, pag. 42—73 (1 tab.) — V prvem delu piše Stussiner o lastnih opazovanjih, v drugem pa o potovanju botanikov C. Haussknechta in Th. v. Heldreicha l. 1885, ki sta mimogrede nabirala tudi mehkužce.

O svojih raziskovanjih je Stussiner večkrat predaval, in sicer na mesečnih sestankih Muzejskega društva (1869—1871), v praškem entomologičnem klubu in v kranjski sekciji nemškega planinskega društva (1884). V njegovi rokopisni zapuščini je poleg obširnih prirodopisnih dnevnikov več razprav. Iz mlajših let so važnejše sledeče: Die geographische Verbreitung der Höhlentiere Krains, Beitrag zur Kenntnis der Höhlenfauna Krains (dva rokopisa, poročilo o jamah, ki jih je obiskal skupaj z G. Josephom), Entomologische Streifzüge durch das Riesengebirge. Resultate potovanja v Srbijo je zbral v razpravi „Orthopterologische Streifzüge in Serbien“; v njej je podal poleg popisa nabranih ravnokrilcev tudi mnogo botaničnih beležk. Ch. Haury je priredil za razpravo tri lepe table v barvah. Rokopis je bil namenjen za objavo v Verhandl. der zool.-botan. Ges. in Wien, a družba ga ni sprejela, ker bi bil Stussiner dovolil natisk le v slučaju, da se priobčijo tudi slike. Pripravljaj je razprave o entomologičnih odnošajih Tesalije, o fauni tesalske jame

„kokkino vracho“ in o istrskih ravnokrileih; zbiral je gradivo za fauno ilirskih hroščev in za fauno kranjskih mehkužcev.

Bogato notranje življenje, izvirajoče iz osrečujočega neprestanega tesnega stika z živo naravo, je vtisnilo Stussinerjevi osebnosti tudi na zunaj svoj osobiti pečat. Malenkostne skrbi vsakdanjega življenja mu je odvzela sestrina požrtvovalna oskrba. Umljivo je torej, da je le za svojo znanost živeči skromni mož zapustil v marsikom vtisk čudaka. V družbo je sicer zahajal, da se razvedri po dnevnem delu, toda tu ni maral niti slišati o svojih znanstvenih prizadevanjih, govoriti o njih pa že celo ne. Njegova znanost, ki ji je toliko žrtvoval, mu je bila presveta, da bi odpiral neposvečenim očem pogled v njo. Nasprotno je bil izredno prijazen do strokovnih tovarišev; dnevi, ko ga je posetil katerikoli od njih, so bili prazniki zanj. Prijalo mu je tudi občevanje s preprostimi prirodnimi ljudmi; ta okolnost je bila deloma vzrok, da je tako rad potoval na Balkan. Javno življenje mu je bilo tuje; mrzeli so mu narodnostni in strankarski prepiri pri nas, ker je videl v njih le zapreke podrobnemu znanstvenemu delu. V svojem mišljenju je ostal celo življenje zvest nazorom, ki so se utrdili v njem pod Schmidtovim in Deschmannovim vplivom v mladosti: bil je patrijotičen Kranjec.

S Stussinerjem je izumrl Ferd. Schmidtov krog kranjskih prirodo-piscev. Značilno za te može je bilo njih zanimanje za polže, hrošče in jamsko živalstvo. Schmidt in njegova sotrudnika H. Hauffen in N. Hoffmann so raziskovali predvsem domačo fauno, Schmidtov učenec Fr. Erjavec je raztegnil svoj delokrog na jug in raziskoval hrvatsko, goriško in istrsko polžjo fauno, S. Robič se je sicer omejil na ožjo domovino, a s svojim mnogostranskim delom je obogatil različne panoge prirodo-pisja, J. Stussiner pa je poglobil in izpopolnil od starejših tovarišev pričeto delo in razširil svoj delokrog najdalj izmed vseh. S ponosom in s hvaležnostjo ga prištevamo najboljšim znanstvenim delavcem, ki so kdaj v trudapolnem nabiranju znašali gradivo za poznavanje kranjske in balkanske faune.

Albin Seliškar.

† **Jos. Konstantin Jireček** (roj. 24. jul. 1854, umrl 10. jan. 1917). L. 1876. je izšla v Pragi v češkem in nemškem jeziku „Zgodovina Bolgarov“, ki je v 34 poglavjih pokazala v dovršenih orisih deželo in narod, njega slavno preteklost in bedno sedanost. Knjigo so radostno pozdravili bolgarski rodoljubi, ki so v tujini hrepeneče čakali na bližajoče se odrešenje svojega naroda; znanstvena kritika je pohvalno povdarjala pisateljevo temeljito znanje obsežne literature, lastna kritična raziskovanja in elegantni slog. V kratkem času je bilo delo prevedeno v ruščino (dvakrat), bolgarščino in v madžarski jezik. Marsikatera stran bolgarske zgodovine je dobila s poznejšimi monografijami sicer jasnejšo sliko, toda v celoti še ni prekosila tega dela do danes nobena knjiga. In to klasično knjigo je poslal v svet kot doktorsko disertacijo 22 letni Konst. Jireček, ki je bil že od svojega 16. leta v zvezi s tedanjimi bolgarskimi knji-

ževniki in je že kot vseučiliščnik z raznimi knjižnimi poročili in samostojnimi razpravami posvedočil temeljito zgodovinsko in filološko znanje. Tako si je izbral Jireček že v mladih letih svoj trdno očitran delokrog, v katerem je deloval nad vse uspešno in vztrajno ves čas svojega plodonosnega življenja. — Z delom „Die Heerstraße von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe“ se je l. 1877. habilitiral na praškem vseučilišču za docenta „balkanske historije“. Čez dve leti so ga pozvali v novoustanovljeno kneževino Bolgarijo za glavnega tajnika v prosvetnem ministertvu, od 1. jul. 1881 do 23. jul. 1882 je bil minister prosvete, nato predsednik prosvetnega sveta in ravnatelj narodne biblioteke in muzeja. Za povzdigo šolstva si je pridobil Jireček v mladi državi trajnih zaslug; proste ure je porabil za znanstvena potovanja. Dragoceni sadovi teh študij so zbrani predvsem v knjigah „Cesty po Bulharsku“ (1888) in „Das Fürstentum Bulgarien“ (1891). — L. 1884 se je povrnil kot redni profesor za splošno zgodovino na češko vseučilišče v Prago; v letnem tečaju 1893 je bil na predlog V. Jagića pozvan na dunajsko vseučilišče, da predava zgodovino slovanskih in balkanskih narodov na novoustanovljeni drugi slavistični stolici. Tu je deloval celih 24 let; v zadnjem desetletju je vodil tudi seminar za vzhodnoevropsko zgodovino.

Svoje razprave je Jireček priobčeval v Časopisu museja kraljevine Češke, Lumíru, Osvěti, Světozoru, v Jagićevem Archivu, Sitzungsberichte der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, Byzantinische Zeitschrift, v Ottovem Slovníku naučnem, v berlinskih Jahresberichte der Geschichtswissenschaft, v Glasniku srbskega učenega društva, itd. V publikacijah dunajske akademije znanosti so izšle sledeše Jirečkove študije: Das christliche Element in der topographischen Nomenklatur der Balkanländer (1897), „Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters“ (1899), Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, I—III (1901—1904) in „Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien. Studien zur Kulturgeschichte des 13.—15. Jahrhunderts“, I—III (1912, 1914), ki so ostale, žal nedokončane. Ž njimi nam je odkril bogat in prezanimiv svet srednjeveške srbske kulture ter izpopolnil svoje monumentalno delo „Geschichte der Serben“, čigar prvi del je izšel v Gothi l. 1911 in obsega dobo do l. 1371. Prva polovica drugega dela, segajoča do propasti despotstva na Ogrskem, izide v kratkem; drugo polovico napiše dr. Aleksa Ivić. Med Bolgari, Srbi in Hrvati si je vzgojil Jireček lepo število učencev, ki nadaljujejo jugoslovansko zgodovinsko vedo v duhu svojega velikega učitelja. Tudi med Slovenci ostane vnuk slavnega Šafařika v častnem spominu! —r.

† **Dr. Karl Kovač**, načelnik c. kr. državnega arhiva v Dubrovniku, je dne 24. oktobra 1917 žrtvoval kot nadporočnik pri Tolminu svoje življenje. Rajniki je bil sotrudnik naše „Carniole“. V II. in IV. letniku je priobčil, „Beiträge zur Geschichte Krains“, do zdaj še neznano gradivo, zajeto iz c. kr. namestniškega arhiva v Inomostu. V 3. številki časopisa „Österreich“ je podal prof. Ozv. Redlich o njem sledeče življenjepisne

beležke: Kovač je bil rojen v Ljubljani dne 3. oktobra 1880, študiral je zgodovino najprej v Gradcu, nato od 1903—1906 v Inomostu; posvetil se je arhivarskemu poklicu; deloval je najprej v namestniškem arhivu v Inomostu, nato je postal načelnik drž. arhiva v Dubrovniku, kjer je z vnemo urejal bogate arhivske zaklade, da jih napravi porabne za znanstvena dela. Kot konservator c. kr. arhivskega sveta je skrbel tudi za ostale arhive južne Dalmacije.

Abbé Martin Kuralt mej leti 1815—23. Obširneje je o tem prosvitljenem slovenskem duhovniku pisal „Zbornik Slovenske Maticе“. ¹⁾ Moj namen je, kakor pove že naslov, malo zamašiti vrzel, ki jo je pustil. Da je bival Kuralt mej navedenim časom na Kranjskem, in sicer v Novem mestu, sta dognala že dr. M. Remeš, še podrobneje pa dr. Fr. Ilešič. ²⁾ Toda ne eden ne drugi ni mogel te dobe njegovega burnega življenja docela pojasniti. Jaz sem slučajno naletel na natančnejšo sled in šel za njo, dokler se mi ni zgubila v arhive civilnih oblasti, po katerih stikati ni moj namen. ³⁾

V novomeškem frančiškanskem arhivu sem našel dopis ondotnega c. kr. okrajnega glavarstva na predstojništvo tamkajšnjega frančiškanskega samostana, datiran z dne 26. aprila 1815. sledeče vsebine: Pri sedanjih razmerah je visoki prezidij spoznal za potrebno, pogubnim in nevarnim naukom ter prozelitski propagandi vdanega svetnega duhovnika Martina Kuralta, ki se točasno nahaja interniran v kapucinskem samostanu v Škofji Loki, ⁴⁾ odstraniti od ondod, kjer mu obiskov od strani domačih ni mogoče ustaviti, in prenesti v tukajšni frančiškanski samostan. Predstojništvo naj pripravi zanj primerno sobo, iz katere mu ne bo mogoče uiti. Ko pride, naj skrbno pazi nanj in ga najstrožje nadzoruje. Brez njegove (okrajnega glavarstva) vednosti nima nikogar, kateregakoli stanu, k njemu puščati, niti mu kakega dopisovanja s svetom dovoljevati. Za primerno potrežbo bo dobival samostan dnevni 20 kr., ki se mu bodo proti pobotnici mesečno izplačevali iz loških državnih posestev.

Po tem dopisu opozorjen sem namenoma iskal še nadaljnih tozadevnih podatkov. Ne zastonj! Na podlagi enajsterih drugih dopisov iste oblasti ter dveh ljubljanskega škofijskega konzistorija na omenjeno samostansko predstojništvo, ter še par zapiskov slednjega sem mogel dognati sledeče:

Kuralt je došel v novomeški samostan 26. aprila 1815. ⁵⁾ Ondi je ostal približno do konec leta 1823. V materijelnem oziru je bil za dnevni

¹⁾ Zvez. XVI. 1912. str. 1. sl. ²⁾ *ibid.*

³⁾ V poštev pride pred vsem arhiv novomeškega c. kr. okrajnega glavarstva ter škofjeloški mestni arhiv.

⁴⁾ Predstojništvo kapucinskega samostana mi je odgovorilo, da v samostanskem arhivu ni najti nobenega tozadavnega akta.

⁵⁾ Pripomnja samostanskega predstojništva na omenjenem dopisu. Isto poroča samostanska kronika T. III. p. 583. z dostavkom, da ga je kot zmešanega (irrsinniger) politična in duhovska oblast izročila samostanu.

20, pozneje 30 kr.⁶⁾ z vsem preskrbljen kakor drugi udje samostanske družine. Le izredni izdatki zanj so se, potem ko je bil alimentacijski prispevek zvišan, še posebej poravnavali samostanu.⁷⁾ Okrajno glavarstvo, kateremu ga je vlada v varstvo izročila, je v tem oziru vse storilo, da bi ne imel vzroka se pritoževati. Ponovno je zabičalo samostanskemu predstojništvu primerno postrežbo.⁸⁾ Enkrat mu je tudi v trdih besedah izrazilo svojo nejevoljo, češ, da preveč zanemarja interniranca, kakor da bi bil obsojen goljuf, kar pa vendar ni.⁹⁾ Šlo je za snago njegove sobe, za katero skrbeti je predstojništvo njemu samemu prepustilo, kakor prepušča vsakemu, ki je stalno v samostanu. Seveda svetna gospoda in gosposka tega ne razume. Posebno je glavarstvo skrbelo zanj, ko je ponovno opasnejše obolel.¹⁰⁾ Bolehen je bil, kakor je videti, cel čas svojega bivanja v Novem mestu.¹¹⁾ Takoj je poskrbelo za zdravniško pomoč. Enkrat ga je izročilo dr. Hartl-u,¹²⁾ drugič pa, ko je bil dr. Hartl sam bolan, okrajnemu ranocelniku Raunacher-ju pod strokovnim vodstvom prvega.¹³⁾

Posebno pozornost pa je glavarstvo vsled višjega ukaza¹⁴⁾ obračalo njegovemu obnašanju. Izročen oziroma priporočen mu je bil kot v političnem in verskem oziru nevaren človek.¹⁵⁾ Odtod pogosta vprašanja od njegove, enkrat pa tudi od strani ljubljanskega škofijskega konzistorija,¹⁶⁾ kako se v samostanu glede tega zadrži. Nimam vseh teh izjav samostanskega predstojništva pri rokah, nekaj pa vendar. Iz njih se da spoznati, da je Kuralt kljub svoji bolehnosti in bolezni ostal prejšnji prosvitljeneec, ki mu ni bila veliko mar ne svetna ne cerkvena oblast. Bil je čisto zgubljen. Dasi mu je bilo najstrožje prepovedano hoditi iz samostana in s svetom občevati,¹⁷⁾ je predstojništvo vendar moralo poročati glavarstvu: Martin Kuralt gre vsak dopoldan in popoldan ven. Zvečer prihaja šele med deveto in deseto uro domov, včasih ga tudi celo noč ni. Od večih se sliši, da spodtakljivo in protiversko govori. Ko so ga kmetje vprašali, zakaj se ne nosi kot gospod, ampak kot kmet, je baje odgovoril: Ker

⁶⁾ Alimentacijo je na prošnjo samostana zvišala c. kr. dvorna kamera z odlok. 10. dec. 1816., o čemer je c. kr. okr. glav. predstojništvo obvestilo 10. jan. 1817. škofijstvo pa 9. jan. 1817.

⁷⁾ Dopis c. kr. okr. glav. 20. okt. 1817.

⁸⁾ Dopisi c. kr. okr. glav.: 26. apr. 1815., 10. avg. 1817., 20. avg. 1817., 21. jan. 1819.

⁹⁾ Dopis 10. avg. 1817.

¹⁰⁾ L. 1817. in 1819.

¹¹⁾ Dopis c. kr. okr. glav. samostanu 20. avg. 1817. i. dr.

¹²⁾ Dopis samostanu 20. okt. 1817.

¹³⁾ Dopis samostanu 21. jan. 1819.

¹⁴⁾ Dopis samostanu 21. okt. 1817.

¹⁵⁾ Dopis samostanu 10. jan. 1817.

¹⁶⁾ Dopis samostanu 19. jun. 1817.

¹⁷⁾ Dopisi c. kr. okr. glav. samostanu 26. apr. 1815.; 15. avg. 1817.; 20. avg. 1817.; 21. okt. 1817.

nočem biti tak goljuf, kakor so vaši duhovniki, ki vas goljufajo z maševanjem in spovedovanjem, kar vse vkup nič ni.¹⁸⁾

Poleti l. 1817. je meni nič tebi nič zapustil samostan in se preselil na Grm, kjer je mislil dalj časa ostati.¹⁹⁾ Ko je okrajno glavarstvo to izvedelo, je od samostana takoj zahtevalo informacij o samovoljnem postopanju tega nemirnega človeka, ki z nehvaležnostjo plačuje milo postopanje ž njim.²⁰⁾ Hkrati ga je naprosilo naj stavi predlog kam s Kuraltom, ker Novomesto ni primeren kraj zanj, da more sporočiti na višje mesto.²¹⁾ Za enkrat pa, da mu bo zapovedalo vrnitev na odkazano mu mesto do desete ure dop. družega dne.²²⁾ To se je tudi zgodilo.²³⁾ Še isti dan, 19. avg. 1817. mu je dostavilo strogi ukaz, in drugi dan ob 10 1/2 uri dop. je bil zopet v svoji sobi v samostanu.²⁴⁾ Pa on je tudi nadalje še hodil svoja pota. Zadnja relacija o njem ni dosti boljša od prejšne. Predstojništvo samostana poroča glavarstvu: Podnevi je samo pri obedu doma, splošno tudi ponoči. Perilo se mu mora jemati, da se daje prati. Se zdi, da pri svojem do ogabnosti zanemarjenem načinu življenja marsikak kos prikrije.²⁵⁾

Ker je ta relacija odgovor na spodaj omenjeni dopis, moramo sklepati, da je Kuralt najmanj do 13. dec. 1823 bival v novomeškem samostanu. Veliko delj pa ni mogel ondi biti, ker ga istega leta zopet nahajamo v Mirovu interniranega.²⁶⁾ Kaj je dalo tej premestitvi povod in kako so ga zopet spravili tja, nisem mogel dognati. To se bo dalo pojasniti po aktih novomeškega c. kr. okrajnega glavarstva.

Dr. P. H. Bren O. F. M.

† *M. Stanislava Skvarča*. V ljubljanskem uršulinskem samostanu je umrla 25. decembra 1917. v 70. letu svoje dobe čast. M. Stanislava roj. Marija Skvarča. Pokojnica se je porodila na Viru pri Domžalah, dobske župnije, 8. marca 1848. V mladih letih je stopila v uršulinski samostan in prejela v 18. letu 23. januarja 1865. redovno obleko; s slovesnimi obljubami se je zavezala 14. marca 1872. Posvetila se je učiteljstvu in bila 35 let učiteljica na samostanski vnanji šoli. Zadnjih osem let je bila hišna prefekta. Samostansko kroniko je pisala nad 30 let. V zgodovinski stroki je bila prava strokovnjakinja in je umela z izredno zanimivim predavanjem vneti tudi svoje učenke za ta predmet; zato se njene učenke hvaležno spominjajo njenih zgodovinskih ur. Govorila je kot živa knjiga, da jo je bilo veselje poslušati. Prav tako je bila izvežbana v slovstveni zgodovini.

¹⁸⁾ Pripisano dopisu iste oblasti z dne 15. avg. 1815.

¹⁹⁾ Dopis c. kr. okr. glav. samostanu 19. avg. 1817.

²⁰⁾ *ibid.* ²¹⁾ *ibid.* ²²⁾ *ibid.*

²³⁾ Dopis c. kr. okr. glav. samostanu 20. avg. 1817.

²⁴⁾ *ibid.* pripomnja predstojništva.

²⁵⁾ Pripisano na dopis c. kr. okr. glav. samostanu 12. dec. 1825.

²⁶⁾ gl. Zbornik l. c.

V mlajših letih je rada pesnikovala in objavila nekaj svojih pesmij v „Zgodnji Danici“ in v „Vrtcu“. V „Zg. Danici“ na pr. so izšle pesmi: „Na delo, na delo“, „Na boj“, „Vnebohod Gospodov“, (l. 1874), „Minljivosti“, „Sladko ime Marije“, l. 1876; zložila je tudi prigodnici „Piju IX., očetu malih in velikih“ in Luki Jeranu ob sedemdesetletnici (1888). Glej: Dr. Karol Glaser: Zgodovina slovenskega slovstva, IV, 157; Marn: Jezičnik, 1889, 98; Slovenec 2. jan. 1918 v podlistku; Bogoljub, 1918, str. 53.

Da se pokojnice na tem mestu spominjamo, je dala povod lepa zgodovinska knjižica, ki jo je l. 1902. sestavila v nemškem in slovenskem jeziku: Spomenica ob dvestoletnici uršulinskega samostana v Ljubljani. Ljubljana. Samozaložba. Katoliška tiskarna. 1902. str. 91.

Ljubljanski uršulinski samostan je obhajal l. 1902. svojo dvestoletnico. Ob tej priliki je izdal imenovano knjižico. Ta spomenica kratko pa jedrnato popisuje notranji in vnanji razvoj uršulinskega samostana in njegove šole. Samostan je ustanovil Janez Jakob Schell pl. Schellenburg. Prve redovnice so prišle v Ljubljano 22. aprila 1702. iz Gorice. Eno leto so stanovale v Schellovi hiši na mestnem trgu; 23. junija 1703. so pa najele hišo župana Gabriela Ederja na Dunajski cesti poleg samostana redovnic klaris. L. 1707. je kupil Schell zanje vrta knezov Auersperga in Eggenberga in l. 1710. še vrt Fabijančičevih dedičev. Na teh vrtovih stoji sedaj uršulinska posest. Odslej so tu stanovale, in sicer najprej v neki že stari hiši; potem so radi potrebnega miru odkupile od deželnih stanov plesišče in to hišo priredile v stanovanje. L. 1707. so pričele graditi okoli vrta zid, ki še danes stoji. L. 1713.—1717. so sezidale samostan na desni strani sedanje cerkve, cerkev pa v letih 1718.—1726. Letos 26. julija bo dvestoletnica, ko je škof Jakob Viljem Leslie blagoslovil in vložil cerkvi temeljni kamen. Potem so še poskrbele za notranjo opravo in za primeren okras, zlasti za umetni veliki altar, ki je delo slavnega kiparja Francesca Robba. Knezoškof Ernest Amadej grof Attems je cerkev l. 1747. posvetil. Vsi stroški so znašali 93.547 gld. Šolo so uršulinke pričele l. 1703. Bila je dolgovrsto let edina ženska učilnica v Ljubljani. Razvijala se je krasno do danšnjega razcvita. Knjižica nam slika tudi razne dogodke iz samostanske zgodovine v teku teh dveh vekov, zlasti iz francoske dobe. Ker je vsa vsebina sestavljena na podlagi arhivalnega gradiva, je za lokalno zgodovino ljubljanskega mesta in za razvoj našega šolstva velikega pomena. Zato pisateljici hvaležen spomin!
V. Steska.

Kranjski zvonarji na Hrvaškem. „Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke“ št. 5 z dné 28. avgusta 1917 našteva zvonove zagrebske nadškofije, ki so bili radi umetniške ali zgodovinske vrednosti izvzeti od oddaje v vojne namene. Iz tega seznama spoznamo domače hrvatske zvonarje, pa tudi tuje. V Zagrebu so vlivali: Josip Angerer v letih 1774

do 1799; H. Degen, 1833—1857, A. M. v. Foresty, 1719—1753; Joh. Foresti 1725, Joh. Fridmann 1760, Joh. Riser 1767—1774, Ant. Schiffer 1785—1822; Joh. Schulz 1753—1775; Tl. 1735.

Dunaj zastopa: Herold 1668; Benedke: Ant. de Polis 1668; Gradec: Andr. Schreiber 1640; Conr. Seiser 1642, Findenkle 1658, Med. Reig 1658—1689, Flor. Sreksfus 1677—1696; Lepoglavo: L. Santini 1761 do 1766; Varaždin: Ant. Fiel 1814—1842 in Ant. Papst 1848—1863; Pakrac: Djuro Petrović 1841.

Ljubljanski zvonarji so:

1.) Lienhard Giesser, ki je l. 1558. ulil 20 *kg* težak zvon za kapelo sv. Trojice v Goljaku, župnija Draganić-Šipak pri Karlovcu.

2.) Mihael Remer. Njegovi zvonovi se nahajajo: a) v kapeli sv. Barbare v Pribancih, 20 *kg*, iz l. 1634; b) v kapeli sv. Marjete, Brdo župnija Hrnetič, 50 *kg*, iz l. 1650; c) v kapeli sv. Mihaela, Tkalec, župnija Dubovac, 75 *kg*, iz l. 1644; č) v kapeli sv. Katarine, Erdovec, župnija Križevci, 100 *kg*, iz l. 1693 (bržkone 1643).

3.) Gašpar Franchi: a) Marija Bistrica, župna cerkev, 1600 *kg*, iz l. 1716; b) Karlovac, kapela sv. Cirila in Metoda, župnija Dubovac, 120 *kg*, iz l. 1692. c) župna cerkev sv. Marka v Zagrebu, 1800 *kg*, iz l. 1707. Zvon je bil vlit na licu mesta v Zagrebu.

V Ptuju je vlit Hans Horn l. 1599 30 *kg* težak zvon za župno cerkev sv. Trojice v Radoboju, v Celju pa Nikolaj Boset: a) za kapelo v Zvečaju (okr. Karlovac), 45 *kg*, iz l. 1650; b) za kapelo v Stenjevcu, 25 *kg*, 1689; c) za župno cerkev sv. Marije Magdalene v Kapeli 150 *kg* iz l. 1689, č) za kapelo sv. Mihaela v Poljanah, župnija Gjurgjić, 60 *kg*, iz l. 1677.

Brez drugih podatkov je zvon iz l. 1510, Hofnau. V. Steska.

Stara izjava o naših frančiškanih. Vrhovne predstojnike frančiškanskega reda je vedno zanimalo, kakšno mnenje imajo o njihovih podložnih svetni ljudje, zlasti gosposka. Danes jim o tem poročajo, kolikor izvedo, generalni vizitatorji in provincijali ob priliki splošnih redovnih sestankov. V prejšnjih stoletjih so svetne oblasti same, iz lastnega nagiba, ustrezale tej želji. Navadno so izročale svoje izjave provincijalnim prestojnikom pred odhodom na splošne redovne sestanke, da jih predlože svojim višjim. Ker se take izjave dobe v izvorniku po samostanskih arhivih, smem sklepati, da so jih vrhovni predstojniki po vpogledu vračali provincijalom, da jih ponese domov v zadoščenje in vspodbudo še živečih in bodočih bratov. Tudi po naših frančiškanskih arhivih sem našel več takih izjav. Le eno iz ljubljanskega provincijalnega arhiva naj v naslednjem priobčim. To pa radi tega, ker vsebuje poročilo o zadržanju ljubljanskih frančiškanov proti luterizmu, in ima tedaj nekaj splošnega pomena.



CUM IN OMNI IUXTA LEGES ORDINATA REP: Regina omnium virtutum Iustitia Prototypon et obiectum esse debeat, ut uestigiis tantae triumphantis Heroissae inhaerentes, eamque graui supercilio contemplantes benemeritos, et Reip: Xtianae Propagatores, nec non fidei Catholicae Defensores, aliqua saltem reciprocatione et commendationis Antidoto committentur. Ideo NOS CONSUL, IUDEX, atque Magistratus, Metropolitanae Ciuitatis Labacensis, si frontem reflectere ad praeterita temporum saecula uelimus, memoiramque nostram fricare, deprehendemus in Conuentu nostro Labacensi R: R: P: P:, ac Fratres de minori obseruantia Regulari, huius Pro^{ae} Bosnae Croatiae et Carnioliae *cum exitialis Catholicae Sectae Euersor acerrimus, ac Propugnator nostram hanc Urbem Labacensem falsorum dogmatum iaculis infestaret ac cruentaret, praedicti Conuentus nostri Labacensis P: P: et Fratres nullo temporis puncto terga dedere, nec ignorantiae tenebris obductam ac obtenebratam communem plebem deseruere, sed imperterrita facie, se se iuxta Seraphicae Religionis praescriptum opposuere, et contra falsissimum Acherontis ac Auerni Asseclam Lutherum strenuissime dimicasse, machinationibus eius fores praeculisse, infernales Moegas elluisse et ouilis aeterni Pastoris CHRISTI gregem conseruasse, ac Polorum sedibus transmisisse.*¹⁾ Cum itaque Nos Inelyti Magistratus Labacensis capita tam praeteritam obligationem, quam praesentem (ut quotidianis obruimus spiritualibus remediis deponere debeamus, ideo comendationis titulo eos P: P: et Fratres, Minores memorati Coenobii Labacensis repraesentare Maturō Magistratus nostri iudicio diu suspensi haesimus de digna eorundem comendatione, seo quoniam aequiualem ac competentem acumine nostri intellectus discutere nequiuimus, possibili saltem sudore ac labore efficere conati sumus quatenus capitis corona Pro^{ae} Bosnae, Croatiae, et Carnioliae in membris cohaerentibus illucescat, facimus itaque iuxta obligationis nostrae tesseram et huius Pro^{ae} praefatae Ministrum Prouincialem R^{dum} Patrem Petrum Seidetti, Lectorem et concionatorem, uirum tantae esse dexteritatis, diligentiae, et lynceorum oculorum in suo Munere exequendo ut omni nostra comendatione censatur Maior. Qua de re Nos ut praetulimus non quidem requisiti et precibus molaestati (sic), sed spontaneo et uoluntario motu cum perceperimus praedictum nostrum Patrem hinc Romam nomine totius Venerabilis Pro^{ae} discessurum atque breui arreptum iter, iuxta nostram conscientiam quam non grauare praesumimus, haec fatemur. Nos tamen illo Pro^{ae} capite, quam in aliis Conuentus Labacensis membris minimam maculam notasse nec percaepisse (sic), quem Pastorem aeternus Astrorum Rector diuturnis annorum Centuriis in Pro^{ae} munere conseruandum relinquat. Omnium tamen notis praecamur (sic) tam praefatum Ministrum, quam Maiores eius Superiores, ut aequae utilitati communi, prout consueuerunt, de idoneis ac qualificatis Concionatoribus ac Personis prouideant. Rogantes demum tam praefati Ministri Superiores, quam quoscumque, cuiuscumque conditionis et Dignitates Magnates, ut omnem fauorem et gratiam erga ipsum exponere nitantur, securi quidem grates immensas a nobis fore recepturos, et a Deo omnium bonorum Remuneratore praemium aeternum.

Datum in Inelyto Magistratus Labacensis Consilio die 10. Aprilis A^o. 1654.

Sigillum

Dr. P. H. Bren O. F. M.

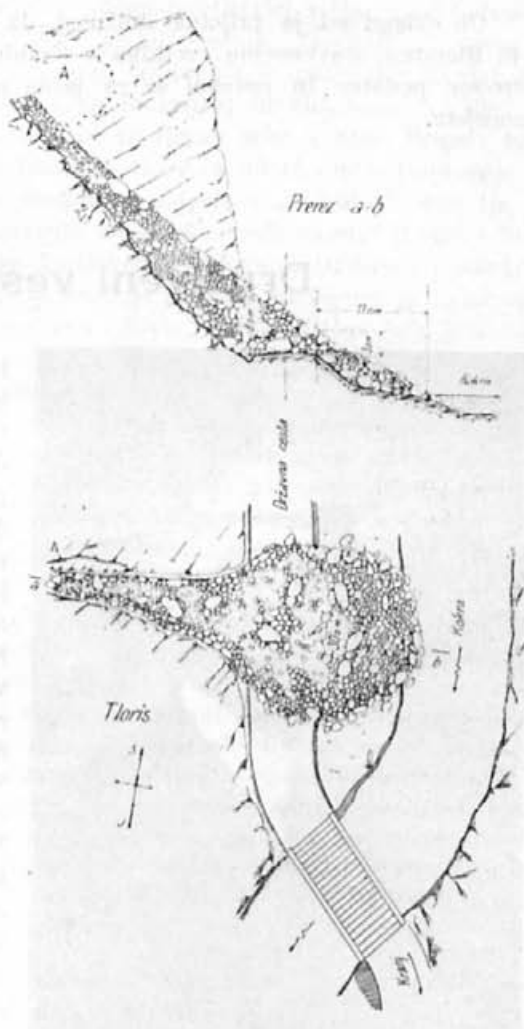
¹⁾ Podčrtal sem jaz.

Skalni podor v Kokrski dolini l. 1917. Neprestano preperevanje kamenin na zemeljskem površju pretvarja njegovo vnanje lice. Polagoma naraščajoč dosega pretvarjanje v stoletjih očitne večje učinke. O tem smo podrobneje govorili že v Carnioli l. 1915 na str. 236—241. O sličnem dogodku kakor tedaj imamo priliko zopet poročati. Zato se omejimo zgolj na novi slučaj sam.

V drugi polovici decembra l. 1917, se je utrgala v Kokrski dolini nad mostom, Luknja imenovanim, prav pri *km 16'8* razapnenčevo skalno steno ogromna skala. Padla je z višine *40 m* ter se je padaje popolnoma razbila in razdrobila. Strokovnjaki sodijo, da znaša množina drobcev približno $4000 m^3$. Drobci so zasuli državno cesto in breg ob reki *30 m* na dolgo in so segli prav do reke, kar kaže priloženi floris; tvorijo torej precej znaten kameni plaz. Iz prereza *a—b* je razviden kraj *A* v steni, odkoder se je skala utrgala. Od dotičnega kraja sega grapa z nasutim drobirjem do državne ceste, ki je nasuta *8 m* na debelo. Kameni plaz se proti bregu polagoma znižuje. Vendar je tolik še na bregu, da so ob robu državne ceste in nad rečnim bregom začasno napravili cesto za silo.

S takimi kamenimi plazovi se polagoma po bočja znižujejo, dolina sama se pa zapolnjuje in

utesnjuje reko v njenem teku. Seveda kolikor prihajajo taki plazovi v območje reke, jih voda odnaša in si sproti izjeda in pogloblja strugo.



Skalni podor v Kokrski dolini leta 1917.

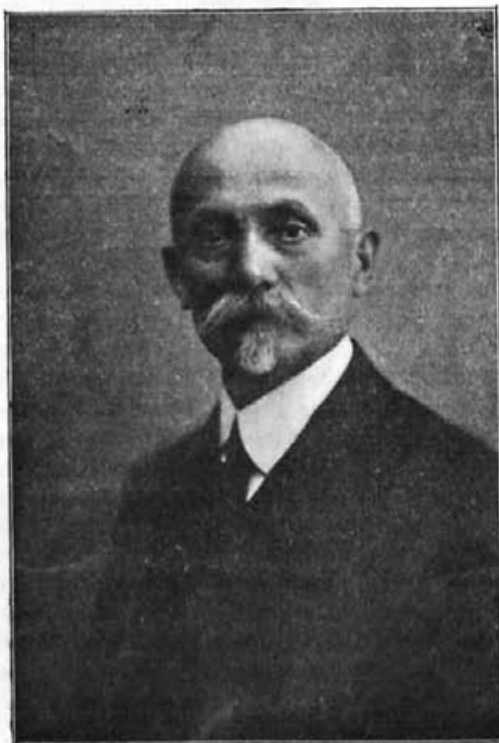
1. Floris z mostom „Luknja“.
2. Prerez skozi kraj *a—b*, to je skozi mesto, kjer se je skala utrgala in njen kameni plaz.

V Kokrski dolini se sploh dogajajo šestokrat večji in manjši cestni udori, ki jih umevamo, ako si predočujemo, da gre Kokrska cesta na več krajih preko takih plazov, v katerih se drobci še niso sprijeli. Ker pa je zaradi živahnega prometa cesta pod velikim pritiskom, se tekom časa ti drobci zrahljajo in razgrenejo, in to povzroča, da se cesta udara. Udore povzroča tudi polagoma poseđenje drobcev samih.

Ob sklepu mi je prijetna dolžnost, da se najtopleje zahvalim vlc. g. B. Bloudku, stavbenemu svetniku v Kranju, za prijazno preskrbljene podrobne podatke in posebej še za jasna narisa, ki nam dogodek ponazorujeta.

Dr. Gv. Sajovic.

Društveni vestnik.



Anton Trstenjak, književnik.

† *Anton Trstenjak* se je dolga leta z vnemo udeleževal življenja v raznih naših kulturnih in političnih društvih, in iz njih je vzniklo po večini njegovo slovstveno delovanje. Rodil se je, kakor nam sam pripoveduje v Geršakovih „Ormoških spominih“, dne 10. maja 1853 na Krčevinah, v fari sv. Miklavža v Slovenskih goricah. Gimnazijo je z odličnim uspehom dovršil l. 1873 v bližnjem Varaždinu ter se podal na dunajsko vseučilišče. Tu je poslušal predavanja pri Miklošiču, bil duša akademičnega društva „Slovenije“, kateri je par tečajev načeloval kot predsednik; poleg tega je pomagal Stritarju pri upravi „Zvona“ ter zanj pisal poročila o novejši srbohrvatski književnosti. Osnovel je „Slovensko literarno društvo“, v

katerem so člani čitali svoje razprave in kritike; po njegovem odhodu z Dunaja je društvo prenehalo. Svoje utise o Slovakah, ki jih je spoznaval pod visoko Tatro kot učitelj pri grofu Csakyju, je opisal v „Soči“.

„Hrepenel je po Ljubljani in se mu je vsaj to hrepenenje uresničilo“. Leta 1882. je dobil na Mahrovem trgovskem učilišču mesto učitelja, dve leti je nato služboval v trgovski in obrtniški zbornici; l. 1889. je postal uradnik pri ljubljanski Mestni hranilnici, kjer je deloval do svoje smrti, dne 17. decembra 1917.

Prvi večji Trstenjakov spis je pregledno sestavljena razprava o Mikošiču, priobčena ob slavljenčevi sedemdesetletnici v Matičnem Letopisu (1883). Od 1884 do polovice 1887 je bil urednik „Slovanu“. V njem je priobčil mnogo člankov o slovanskih kulturnih in političnih težnjah ter več življenjepisnih črtic znamenitih Slovencev in Slovanov. L. 1885 je sprožil misel, da napravijo Slovenci in Hrvati izlet v zlato Prago; tega izleta se je udeležilo kakih 100 Slovencev in 20 Hrvatov. Potovanje in doživljanje v Pragi je opisal Trstenjak najprej v „Slovanu“, nato je še izšlo v posebni knjigi: „Spomenik slovanske vzajemnosti“ (1866) v tisoč izvodih. V proslavo 50 letnice književnega delovanja Davorina Trstenjaka je založil in izdal prigodni spis Andreja Fekonje, kateremu je dodal opis Davorina Trstenjaka kot sotrudnika „Novic“ (1887). Istega leta je založil Fr. Kocbekove „Pregovore, prilike in reke“, ki jih je sam uredil in pomnožil. To je prva večja zbirka narodnega blaga te vrste pri nas, sicer skromna po obsegu, ako jo primerjamo z ogromno zbirko prislovic, ki jih je nabral dr. Iv. Franko med gališkimi Rusini. Tu še čaka naše folkloriste hvaležno polje! — Ob 300 letnici Ivana Gundulića je objavil Trstenjak v Letopisu (1888) črtico o pesniku „Osmana“. Z dr. Jos. Vošnjakom je l. 1889 zasnoval „Narodno knjižnico“; v prvem zvezku je izšel Vošnjakov roman „Pobratimi“. Po daljšem presledku sta izšla še dva zvezka Vošnjakovih dram, nato je podjetje zaspalo.

Trstenjak je marljivo deloval v Dramatičnem društvu, kateremu je bil sedem let tajnik. Z rajnkim Fr. Gerbičem je skrbel za razvoj slovenske operete, ki je tvorila desetletja edino glasbeno in pevsko točko slovenskih predstav; z njim je začel delovati za osnovanje slovenske opere, postavil je temelj pevskemu opernemu zboru ter skrbel za domač glediški in operni naraščaj. Za naš oder je prevajal in prirejal igre (Čarovnica pri jezeru, Doktor Blažič, Svetinova hči) ter nabiral gradivo za zgodovino slovenskega gledišča, ki ga je izdal ob otvoritvi novega deželnega gledišča in ob 25 letnici Dramatičnega društva v posebni knjigi (1892), prvi in edini zgodovini slovenske dramatične književnosti. — „Pisateljskemu podpornemu društvu“ je bil mnogo let delavni ud in predsednikov namestnik; trudil se je, da se je društveno premoženje množilo in obrestonosno naložilo. Ko je društvo dne 2. aprila 1911 slavilo svoje 25 letno delovanje, je opisal Trstenjak v posebni spominski knjižici zgodovino društva. Slična prigodna spisa je izdal ob 25 letnici delavskega pevskega društva „Slavec“ (1909) in ob 20 letnici Mestne hranilnice ljubljanske. Pevskemu društvu „Ljubljana“ je bil več let predsednik; njegova je zasluga, da se je l. 1895 priredila velika pevška slavnost, katere se je udeležilo 60 slovenskih, hrvatskih in čeških društev.

Spomini mladih let in osebni stiki so ga vezali na Hrvatsko in ogrske Slovence. Prepotoval je ozemlje Prekmurcev, zbiral knjige in gradivo za obširno monografijo, ki jo je nameraval izdati v publikacijah Matice Slovenske; žal, da je ostala lepa ideja neizvršena. O tej osamljeni betvi Slovencev je poročal v „Slov. narodu“ (Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem, itd.) in v „Ljubljanskem zvonu“, kjer je med drugimi članki opisal tudi življenje prekmurskega pisatelja Barovnjaka in rodoljuba dr. Ivanoczyja.

Dr. J. Š.

Društveni odbor za leto 1918. Predsednik: prof. dr. Josip Mantuani, ravnatelj dež. muzeja. Podpredsednik: dr. Jakob Žmave, c. kr. prof. Tajnik: Anton Bulovec, c. kr. sodni svetnik. Blagajnik: dr. Gv. Sajovic, c. kr. profesor. Knjižničar: dr. Ivan Grafenauer, c. kr. prof. Odborniki: Jos. Breznik, c. kr. prof.; dr. Jos. Gruden, stolni kanonik in arhidiakon; Anton Melik, c. kr. prof.; dr. Niko Omerza, c. kr. prof.; Viktor Steska, ravnatelj knezošk. pisarne. Pregledovalca računov: Fr. Podkrajšek, nadof. južne žel. v p. in Ivan Vrhovnik, župnik v p.

Občni zbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ se je vršil dne 18. aprila 1918 v prostorih deželnega muzeja. Ker ni bil ob 6. uri sklepčen, je otvoril predsednik g. muzejski ravnatelj prof. dr. Jos. Mantuani v smislu § 14. društvenih pravil po preteku pol ure nov občni zbor.

Predsednik je pozdravil udeležence in poročal, da stopa odbor „Muzejskega društva“ četrtič pred društvenike in pred javnost, da jim poda poročilo in bilanco o svojih ukrepih in uspehih, o težavah in neuspehih, o društvenem premoženju, o svojih načrtih in smeréh.

Vsakdo čuti težo dôbe, v kateri živeti in delati nam je usojeno. Zato tudi ne bo nikogar presenetilo, ako bo čul tožbe.

Vobče sme „Muzejsko društvo“ trditi, da je vstrajalo na kulturnem braniku častno, navzlic vsem neprilikam neupognjeno.

Javnega delovanja pač ni moglo razviti drugje, kakor v svojem glasilu. Vse stoji. Predavanja so onemogočena, uporaba društvene knjižnice je zavrta, stik s kulturnimi delavci neizmerno otežkočen. Temu se je moralo pač ukloniti v danih razmerah, ki jih ni zakrivilo samo in ki jih mu ni moč predrugačiti.

Glavno pozornost je posvečal odbor društvenemu glasilu „Carnioli“. Letnik VIII (1917) se sme s ponosom meriti z drugimi podobnimi publikacijami. Zmanjšati se je sicer moral obseg. Dočim je imel VII. letnik (1916) 310 strani, jih šteje lanski (1917) le 272. — Vzrok tej omejitvi je prvič pomanjkanje papirja, drugič povišanje tiskarskih stroškov. Dočim je stal prej nálog enega dvojnega zvezka okoli K 900.—, stane sedaj okoli K 2000.— In za pokritje te diference nimamo dovolj sredstev. — V bodočnost se ne sme zreti preoptimistično. Za dve leti približno je društvo sicer zasigurano glede papirja, a kaj potem? Na vsak način bo poskusilo vzdržati „Carniolo“ na višini, do katere je prispela. O njeni smeri hoče poročati predsednik pozneje v imenu uredniškega odseka. —

Število članov raste vsled živahné in solidne agitacije društvenikov — od moža do moža, kakor se je sklenilo pred dvema letoma. Dočim je imelo društvo l. 1916 vsega skupaj 315 članov, jih šteje danes 345: 4 častne, 2 dopisujoča in 339 rednih.

Žal, da tudi smrt ni prizanašala vrstam društvenikov: „Muzejsko društvo“ obžaluje odhod v večnost šesterih mož, ki so bili vsi dolgoletni, zvesti člani ali celo odborniki. Ti gospodje so: Oton pl. Detela, dež. glavar v p.; Maks Jerman zasebnik; dr. Jos. Kosler, veleposestnik; dr. Jan. Ev. Krek, državni in deželni poslanec; Janez Sajovic, stolni prošt; Anton Trstenjak, hranilnični kontrolor. — Vsem večni mir in trajen časten spomin!

Z iskreno hvaležnostjo je omenjal predsednik še podpor, ki so omogočile razviti literarno delovanje vsaj v toliko, kakor je bil prej omenil. C. kr. ministristvo za bogočastje in pouk je dovolilo društvu podporo K 500—. V dobi, ko se povsod krčijo podpore, je ta vsota vendarle precejšnja. Posebno treba biti hvaležnim g. referentu na Dunaju, minist. svetniku Foerster-Streffleurju, da jo je izposloval in — kakor je upati — tudi v bodoče ne bo zapustil društva. Občni zbor mu je votiral zahvalo.

Deželni odbor vojvodine Kranjske je naklonil društvu redno podporo K 800— in povračilo za oddane publikacije K 1200—; za ta kulturni akt je društvo dež odboru dolžno veliko hvaležnost, in to tembolj, ker je ugodil tudi njegovi prošnji in izplačeval to vsoto K 2000— v obrokih, kakor ga je zaprosilo.

Dalje je prejelo „Muzejsko društvo“ razne podpore od javnih zavodov, večidel tem potom, da so naročili inserate. Ti zavodi so: Gospodarska zveza, Mestna hranilnica, Kmetiska posojilnica, Ljudska posojilnica. Vsem tem zavodom moramo biti iskreno hvaležni, da so društvu naklonili tem potom pomoč in dolžnost zahteva, da jim izreče občni zbor zahvalo.

Dalje se zahvaljuje „Muzejsko društvo“ tudi domači publicistiki, ki je vsikdar rada priobčevala vse društvo zadevajoče beležke in je na ta način podpirala njega stremljenje in kulturno delo.

Istotako se zahvaljuje društvo vsem činiteljem, ki so mu znani ali ne, a so pripomogli do obstanka in razvitka društva!

Tajnik prof. dr. Nikolaj Omersa je prečital zapisnik zadnjega občnega zbora in poročal, da je imel odbor v preteklem letu eno odborovo sejo in sprejel 102 dopisa, odposlal 81 dopisov. Odbor je častital Jugoslovanski akademiji znanosti v Zagrebu ob nje petdesetletnici in prirodznanskemu društvu Senkenbergische naturforschende Gesellschaft in Frankfurtu a. M. ob njega stoletnici. Reklamacije glede določiljanja Carniole se posebno množe, to pa ne vsled malomarnega odpošiljanja, temveč vsled netočnega dostavljanja. Zato se je pri zadnji odborovi seji sklenilo, da se objavi v Carnioli notica, da naj se izostale številke Carniole takoj reklamirajo in da se na reklamacije, ki se nanašajo na številke prejšnjih letnikov, ne more ozirati. Ob sklepu se je zahvalil gospodom ravnatelju prof. dr. Mantuaniju, prof. dr. Sajovicu in prof. Mazoveu, ker so ob njegovi odsotnosti opravljali tajniške posle.

Ker je bil blagajnik prof. dr. Gvidon Sajovic vsled bolezni odsoten, je podal njegovo poročilo predsednik prof. dr. Jos. Mantuani.

Preteklo leto je bil denarni promet v društvu živahen in se je gibal prilično v mejah stavljenega proračuna. Dohodkov je bilo K 5777·18, izdatkov pa K 5475·68, toraj skupaj K 11.252·86 denarnega prometa. Posamezne postavke so sicer različne, končni rezultat pa se je v glavnem vjemal s proračunom.

I. Računski sklep za leto 1917 po stanju z dne 31. decembra 1917.

| A. Dohodki. | | B. Izdatki. | |
|--|--------------------|--------------------------------------|-----------|
| 1. Prenos iz l. 1916 | K 222-59 | 1. Tiskarski stroški: | |
| 2. Udnina: | | a) Carniola 1916, zv. 4 | K 1143-— |
| a) za l. 1916 in preje K 202 | } 2025 — | b) " 1917, " 1+2 | K 1409-78 |
| b) za l. 1917 | | } K 2552-78 | |
| c) za l. 1918 | | } 68-75 | |
| 3. Deželna podpora: | | 3. Uredniške in pisateljske nagrade: | |
| a) povračilna K 1200 | } 2000-— | a) Carniola 1916, zv. 4 | K 360-25 |
| b) redna " 800 | | } 1422-75 | |
| 4. Razne podpore v inseratne svrhe: | | 4. Ekspedicija: | |
| a) Gospodarska zveza K 400 | } 904-— | a) Carniola 1916, zv. 4 | 25-70 |
| b) Mestna hran. ljublj. " 250 | | } 134-23 | |
| c) Kmetijska posojilnica " 200 | | | |
| d) Ljudska posojilnica " 50 | | | |
| e) dar | | } 80-— | |
| 5. Prodaja društvenih publikacij: | | 6. Pobiralcu udnine | 20-— |
| a) stari letniki in posebni oddiski | } 613-19 | 7. Mali izdatki: | |
| b) Naše ujede | | } 43-34 | |
| 6. Obresti Mestne in Poštne hranilnice | 12-40 | 8. Izredni izdatki: | |
| | | Odplačilo brezobr. dolga | |
| | | dež. odboru | 400-— |
| | | Tisk knjige „Naše ujede“ | 708-— |
| | | Eksp. " | 21-83 |
| | | Nakup starih letnikov | 24-— |
| Skupaj | K 5777-18 | Skupaj | K 5475-68 |

Dohodki. Udje so plačevali marljivo udnino in povešek udov se izdatno pozna pri vplačani udnini. Omenjeno bodi, da je samo predsednik ravnatelj Mantuani pridobil društvu to leto 25 novih udov. Deželni odbor je izplačal obe, od deželnega zbora dovoljeni podpori. Državna podpora nam je bila dovoljena avgusta 1917, loda izplačana šele februarja 1918, zato jo ni v računih. Društvo je dobilo izredne inseratne podpore nekaterih denarnih zavodov, pri katerih gre zopet pred vsem zasluga društvu predsedniku. Blagajnik predlaga, da izreče slavni občni zbor vsem podpornikom zahvalo. Istotako predlaga, da izreče občni zbor zahvalo predsedniku ravnatelju Mantuaniju za njegovo požrtvovalno in nesebično delovanje v korist društvu. (Sprejeto soglasno.)

Prodaja „Naših ujed“ in starejših letnikov je bila povoljna.

Izdatki. Pri izdatkih ni prekoračen stavljeni znesek. Tiskarski stroški so se močno povežali. Zadnji dvojni zvezek Carniole 1917 je ostal neplačan. Brezobrestno posojilo deželnega odbora se je to leto popolnoma poplačalo.

| | |
|------------------|-----------|
| Dohod | K 5777-18 |
| Razhod | 5475-68 |
| Ostane | K 301-50 |

Dne 31. decembra 1917 je znašal prebitok v društveni blagajni K 301-50.

II. Društveno premoženje dne 31. decembra 1917.

| Aktiva. | Pasiva. |
|--|--|
| Blagajniški preostanek naložen: | |
| 1. V Mestni ljubljanski hranilnici | K 32-03 |
| 2. V Poštni hranilnici | 238-74 |
| 3. V ročni blagajni | 30-73 |
| Skupaj | K 301-50 |
| | 1. Tiskarski stroški iz l. 1916 |
| | K 2423-80 |
| | 2. Dolg fondu „Flora Carniolica“ |
| | 435-— |
| | 3. Fond za Valvasorjevo spom. ploščo |
| | 43-— |
| | Skupaj K 2901-86 |

Koncem leta 1917 izkazuje društvo 2600-36 K (l. 1916 K 1915-66) primanjkljaja, ki se more v tekočem letu le z največjo varčnostjo nekoliko ublažiti.

III. Sklad za znanstvena izdanja.

Skład za izdajo dela „Flora carniolica“ znaša K 2225-75 in je plodonosno naložen v Mestni hranilnici ljubljanski.

IV. Proračun za l. 1918.

Pri sestavljanju proračuna so se skrbno uvaževale dejanske razmere in je prirojen tem primerno. Carniola 1918 ne sme presegati po obsegu lanskoletnega letnika in sme iziti samo v dveh dvojnih zvezkih.

Proračun bi bil naslednji:

| D o h o d k i. | I z d a t k i. |
|---|--|
| a) Blagajniški preostanek iz l. 1917 K 301-50 | a) Plačilo tiskarni l. 1917 K 2423-86 |
| b) Udnina 1900— | b) Povračilo fondu „Flora carn.“ 435— |
| c) Izkupiček za „Naše ujede“ 100— | c) Upravni in izredni izdatki 200— |
| d) Za posamič prodane publikacije 150— | d) Carniola 1918 (1/2, 3/4 1) tisk 3500— |
| e) Deželni podpori 2000— | e) Uredn. in pisateljske nagrade 700— |
| f) Državna podpora 500— | f) Klišeji 150— |
| g) Izredne podpore 1000— | g) Fond Valvasorjeve plošče 43— |
| Skupaj K 5951-50 | Skupaj K 7451-86 |
| Izdatki K 7451-86 | |
| Dohodki 5951-50 | |
| Primanjkljaj K 1500-36 | |

NÁRODNA ČITALNICA
 KRANJU.

Nato se prečita izjava preglednikov nadoficiala v p. Podkrajška in župnika Vrhovnika, da sta 25. februarja t. l. skonstrirala društveno blagajno in knjige, primerjala jih z računi in prilogami ter našla vse v najpopolnejšem redu, zato predlagata, da se društvenemu odboru in vestnemu blagajniku izreče zahvala in da absolutorij.

Za uredništvo Carniole je poročal predsednik prof. dr. Mantuani, da je obsega v preteklem letniku Carniole 272 strani. Na rokopisih ima uredništvo precejšno zalogo, tako da jih je prav težko uvrstiti in da nekateri čakajo že po več let.

Prav tako je tudi s sotrudniki. V zadnjih dveh letih se je oglasilo več pisateljv iz proforskih krogov na vseučiliščih, in to sami od sebe.

Novih in modernih znanstvenikov, ki žele priobčiti svoje razprave v Carnioli, je vedno več, tako da je v tem oziru uredništvo lahko pomirjeno.

Nevarnost pa preti samo od tehniške strani. Ali bo dovolj papirja, da se prebije doba pomanjkanja? Ali bo mogla tiskarna zmagovati naloge, ki ji bodo stavljen? To so vprašanja, na katere sedaj ni moč odgovarjati. Upanje je, da se bo to posrečilo.

Tu je omenil poročevalec še mimogrede opazk o Carnioli v časopisju zadnjih tednov. O tem hoče pri slučajnostih kratko poročati in prositi eventualno za kratek razgovor, ako bi se zdelo občenemu zboru prilično.

Pri slučajnostih se sprejmeta najprej dva pismena predloga blagajnika prof. dr. Sajovica, da se poviša naročnina na Carniolo po knjigarnah od 8 na 10 K, vse ostale publikacije naj se nekoliko podraže, pri nakupu naj se da udom 35 %, knjigarnam pa doslej običajnih 25 % popusta in da se izplačuje od l. zvezka Carniole 1918 dalje sotrudnikom polni honorar plačilne lestvice, ki jo je odločil občni zbor l. 1914. vsled skrajno slabih gmontnih razmer. Dandanes pa, ko se je tehnično delo pri enem letniku podražilo za ca. 2000— K, se ne sme podcenjevati duševnega dela, da bi se plačevalo celo pod določeno normo. Izplačilo polnega honorarja obremeni blagajno pri celem letniku komaj za 150— K.

Konečno je reagiral predsednik ravnatelj prof. dr. Mantuani na v Slovenskem Narodu, Jugoslovanu in Zvonu priobčene ugovore, da bi z ozirom na

sedanje čase ne izhajala Carniola več v dveh jezikih, v slovenščini in nemščini, temveč izključno le v slovenskem jeziku. Predsednik je najprej povdaril, da ni Carniola dvojezična, temveč z ozirom na sklep občnega zbora l. 1910 poliglota. To se je takrat sklenilo, ker so celo publikacije velikih narodov poliglote; sicer ima pa Carniola svoje sotrudnike ne le iz Kranjskega, temveč tudi od drugod, od katerih ni mogoče zahtevati, da bi pisali v slovenščini; tendenca Carniole pa je priobčevati vse, kar se nanaša na Kranjsko deželo. Pomisliti je tudi treba, da bi, ako bi izhajala Carniola samo v slovenskem jeziku, izostale skoraj vse izmenjane publikacije, za katere nakazuje kranjski deželni odbor društvu 1200 K kot povračilo za oddajo deželnemu muzeju. Društvo mora skrbeti, da se izmenjava po možnosti razširi, ne pa skrči.

Prof. dr. Grafenauer je omenil, da bi bilo treba, da se povdari značaj mnogojezičnosti, pridobiti spise tudi v drugih jezikih, tako čeških in hrvaških. Predsednik je odgovoril, da je uredništvu dobrodošel vsak spis, ki se nanaša na Kranjsko, in v vsakem jeziku.

Prof. dr. Žmavec je povdarjal, da izmenjuje „Muz. društvo“ svoje publikacije z nemškimi in francoskimi društvi; izvodi Carniole se pošiljajo na Rusko, Švedsko, in celo v Ameriko. Carniola je edini naš časopis, ki gre v ves svet in ga seznanja z kulturo našega duševnega dela. Tu ima znanstvenik, hoteč pisati o Kranjski, zbrano gradivo, katero bi moral sicer iskati po tujih časopisih. V narodnem oziru nam to ni škodljivo in tudi ni pričakovati, da bi se vsled tega zmanjšalo število društvenih članov.

Udeleženci so se pridružili izvajanjem govornikov.

Na predlog g. spirituala Stroja so se izvolili po vzkliku v odbor: prof. Jos. Breznik, višji deželnosodni svetnik A. Bulovec, prof. dr. J. Grafenauer, kanonik dr. J. Gruden, ravnatelj prof. dr. Jos. Mantuani, prof. dr. A. Melik, prof. dr. N. Omersa, prof. dr. Gv. Sajovic, knezoškofijski kancelar V. Steska, prof. dr. J. Žmavec in za preglednika žel. nadoficial v p. F. Podkrajšek in župnik v p. I. Vrhovnik.

Dr. N. Omersa.

Novi udje do 1. julija 1918: Eks. grof Henrik Attems, deželni predsednik, Ljubljana. — Ludovik Bajc, župnik, Šent Janž na Dol. — Ivan Dolenc, c. kr. prof., Dunaj. — Feliks Funtek, duhovnik, Šinkov turn pri Vodica. — Ivan Hafner, c. kr. poštni nadkontrolor, Ljubljana. — Mate Hafner, c. kr. notar, Ljubljana. — Herman Hus, Ljubljana. — Andrej Jakil, veletovarnar, Rupa-Karlovac. — Dr. Jos. Jerše, c. kr. profesor, Ljubljana. — Franc Kos, trgovec, Ljubljana. — Anton Melik, c. kr. gimn. učitelj, Ljubljana. — Dr. Arnold Pernat, c. kr. sodnik, Lož. — Dr. Janko Polec, c. kr. svetn. tajnik upr. sodnega dvora, Dunaj. — Ivan Steklasa, c. kr. prof., Št. Rupert na Dol. — Jos. Šolar, župnik, Lipoglav. — Mirko Špan, zasebni uradnik, Ljubljana. — Vladimir Vrančič, asistent južne žel., Trbovlje. — Fr. Vrhovec, župnik, Krka pri Stičini.

† *Prof. Ludovik Lederhas.* Ni ga več med nami, moža korenjaka, moža poštenjaka, prijetnega družabnika, ki nas je tolikokrat kratkočasil z zanimivim pripovedovanjem, tolikokrat bodril v težkih trenutkih! 12. aprila 1918. l. smo ga spremljali na zadnji poti k sv. Križu. — L. Lederhas se je rodil 14. avg. 1853. l. na Mōti na rodovitnem Murskem polju na Spodnjem Štajerskem kot sin kovača in gostilničarja. Gimnazijske študije je dovršil v Mariboru, vseučiliške pa v Gradu. Med poslednjimi se je udeležil kot častniški namestnik tudi bojev v Bosni in Hercegovini o priliki okupacije teh dežel po Avstro-Ogrski.

Po dovršenih vseučiliških študijah je služil v l. 1884/85 kot poskusni kandidat in pomožni učitelj na II. drž. gimn. v Gradcu, v začetku l. 1885/86. pa je nastopil službo na c. kr. I. drž. gimn. v Ljubljani. Ostal je na tem zavodu ves čas do svoje vpokojitve 31./XII. 1917. Nad 30 let je deloval v naši sredini kot vesten, dober učitelj klasičnih jezikov in nemščine, kot strog sicer, a pravičen in sila dobroščen vzgojitelj; sam vzoren značaj, je vedno uplival v tem zmislju tudi na našo mladino. Njegove zasluge na tem polju so priznali tudi na višjih mestih in zato mu je Njega Veličanstvo z odločitvijo z dne 7. svečana 1916. l. podelilo viteški križec Franc Josipovega reda.

Prof. Lederhas pa je bil tudi neustrašen, trden in zvest narodnjak. Kako ga je razveselil vsak narodni pokret, s kakšnim zanimanjem je sledil vsemu našemu narodnemu življenju! Ohranil si je v tem oziru mladeniško navdušenost do zadnjega. Bil je član skoro vseh narodnih društev, naročnik vseh znamenitejših slovenskih listov in podpiratelj vsakršnega narodnega in kulturnega podjetja med Slovenci. Tudi „Muzejsko društvo za Kranjsko“ ga je ves čas štelo med svoje zveste člane. — Vrlemu možu in kremenitemu značaju bodi časten spomin! —c.

† *Anton Terstenjak*, kontrolor Mestne hranilnice v Ljubljani, umrl dne 17. decembra 1917. (Življenjepis spredej na strani 108).

Razpis častnih nagrad.

Slovenska Matica v Ljubljani razpisuje 5 častnih nagrad in sicer:

3000 K za pripovedni spis, ki mora biti po vsebini in obliki dovršeno in vseskozi umetniško delo. Obsega naj najmanj 10 tiskanih pol.

3000 K za izvirne, vsem zahtevam dramske umetnosti, ustrezajoče drame, ki izpolni v gledališču en večer.

3000 K za najboljše izvirno znanstveno delo, ki poglobi in razširi spoznavanje našega lastnega naroda, bodisi njegove zgodovine, jezika, narodopisja, literature, umetnosti, geologije, favne, flore itd. Delo naj obsega najmanj 10 tiskanih pol in bodi zamišljeno kot samostojna knjiga.

1500 K za manjše izvirno delo znanstvene vsebine, iz katerekoli stroke človeškega znanja, obsegajoče najmanj 5 tiskanih pol. Prednost imajo spisi, ki se pečajo s kulturno važnimi, splošno zanimivimi znanstvenimi problemi.

1500 K za poljudno znanstven spis, iz katerekoli stroke človeškega znanja. Spis naj obsega najmanj 10 tiskanih pol ter naj pregledno in v razumljivi obliki obdela širše, vsebinsko zaokroženo, znanstveno polje, ki sodi v okvir splošne izobrazbe modernega človeka. Delo izide kot samostojna knjiga in naj je po možnosti opremljena z ilustracijami.

Če Matica ne prejme pripovednega spisa ali drame, ki bi ustrezala navedenim pogojem, dobi pa popolnoma zadovoljujoč krajši pripovedni spis, prvovrstno enodejanko ali dvodejanko, bo nagradila tako delo s sorazmerno manjšo nagrado. Celo nagrado pa prizna avtorju, ki pošlje popolnoma ustrezajoče gradivo za en glediški večer, na primer tri enodejanke ali eno dvodejanko in eno enodejanko.

Matica utegne prejeti tudi rokopise, ki bi kot konkurenčna dela ne prišli v poštev, ki bi bili pa sicer sprejemljivi in vredni objave. Take spise bo Matica sprejela in nagradila z običajnimi honorarji.

Pisatelji prejmejo za častno nagrajene konkurenčne spise tudi običajne honorarje.

Svoje spise naj opremijo z gesli ali psevdonimi. Te psevdonime oziroma gesla naj zapišejo na zaprte koverti. V zaprtih kovertih naj bodo njihova prava imena.

Rok za vlaganje rokopisov poteče s koncem leta 1920.

„Muzejsko društvo za Kranjsko“

oddaja nečlanom stare letnike po naslednjih cenah:

- Izvestja VII.—XVII. in Mitteilungen I.—III., X.—XIX. po 4.50 K.
 Izvestja III., VI. in Mitteilungen V., VI., IX., XX. po 7.50 K.
 Carniola n. v. I., II., IV.—VIII. po 12.— K.
 Nepopolni so letniki Izvestja: IV., V., XVIII. XIX. — Mitteilungen VI. (samo zgodovinski del, cena 3.75 K). VIII. — Carniola I., Carniola n. v. III. **Posamezni zvezki** teh letnikov, kakor tudi nadštevilni ostalih se oddajajo po 1.25 K, dvojni po 2.25 K — Sešitki Izvestij XVIII. in XIX. po 2.— K, dvojni po 3.50 K — Carniola I (seš. III./IV.) in Carniola n. v. posamezne številke po 3.— K, dvojne po 5.50 K.

Razprodani so: Izvestja I., II., — Mitteilungen IV., VII. — Carniola II. — Kot separadni odtisi so v zalogi po naslednjih cenah:

- Gratzy, **Repertorium zur 50jährigen Geschichtsschreibung Krains** 1.50 K.
 Gratzy, **Repertorium zu Valvasors »Ehre des Herzogtums Krain«** 1.50 K.
 Dr. Jos. Gruden, **Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformaciji** 2.— K.
 Viktor Steska, **Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom** (umetnostno-zgodovinska študija s 13 podobami in 1 umetniško prilogo) 2.20 K.
 Ferd. Seidl, **Širokočelni los v starejši diluvijalni naplavini Ljubljanskega barja**. S podobami 1.50 K.
 Dr. Gv. Sajovic, **Herpetološki zapiski za Kranjsko** (popis kranjskih kač in kuščaric). S podobami 2.20 K.
 Dr. Gv. Sajovic, **Kranjski mehkužci**. S podobami 2.20 K.
 Dr. J. Ponebšek, **Naše ujede**. I. del: (I. Sove). S podobami 5.— K.
 s pošto 5.30 K.

Na razpolago je tudi nekaj posebnih odtisov nekaterih zgodovinskih in prirodopisnih razprav. Interesentom se pošlje na zahtevo seznam.

Člani in oni, ki naroče več kot 10 letnikov, dobe primeren popust.

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani.

Tisk J. Blasnika nasl.



Noga rjavega lunja,
Circus aeruginosus (L.).



Noga pepelastega splinca,
Circus cyaneus (L.).

